

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2013

28. ÅRGANG

Modum Historielag

Bli medlem og støtt vårt lokalhistoriske arbeid!
Betal kontingent til bankgiro 2270.03.02087
og få årsprogram tilsendt.

Besøk heimesidene våre www.modum.historielag.org
hvor du finner mye informasjon og historisk stoff.

Bestill eldre nummer av **Gamle Modum!**

Pris kr. 25 pr nummer, kr. 500 for alle årganger.

Fra 1986 til 2011, i alt 26 stk., kr. 19 pr stk.

En rimelig gave til enhver anledning!

Bestilles hos sekretæren.

Tematisk innholdsfortegnelse finner du på heimesida.

Kontaktadresse e-post:

post@modum.historielag.org eller skylli@online.no

Historielagets styre i 2013:

Leder og sekretær: Wermund Skyllingstad,

Gamle Kirkeveg, 3370 Vikersund, e-post: skylli@online.no

Nestleder: Per A. Knudsen, Sinkvegen, 3340 Åmot

Kasserer: Christoffer Bye, Hasselbakken 24, 3300 Hokksund

e-post: chrbye@online.no

Björg Randi Hovde, Snarum

Erling Løken, Vikersund

Jan Fredriksen, Snarum

Gunnar Hellerud, Vikersund

Signe Thunestvedt, Vikersund

Jorunn Stubberud, Vikersund

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2013

28. ÅRGANG

I redaksjonen:

Jon Mamen
Erling Diesen
Aase Hanna Fure
Asbjørn Lind
Astrid Thon

Gamle Modums adresse:

Jon Mamen
Fjerdingsstadveien 161, 3330 Skotselv
E-post: jon@mamen.no
Tlf. 32 75 30 65

Innholdsfortegnelse:

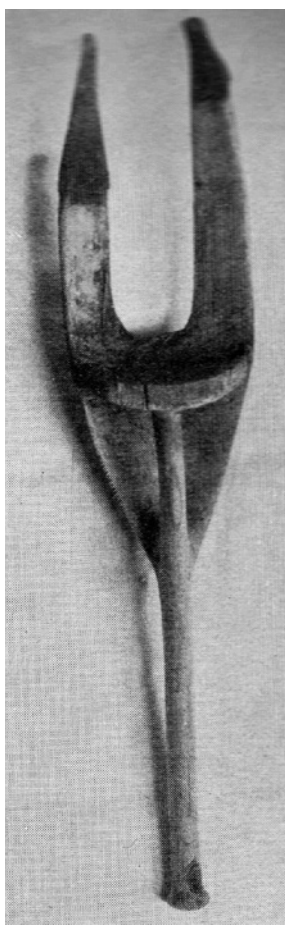
ARNT BERGET: Jordbruk i gamle dager	3	ARNT BERGET: Renholdsregler for Bronæs skole 1899	46
ERLING DIESEN: Svenskeinnvandringen til Geithus	10	UNNI VENKE HOLM: Skolen på Blaafarveværket	47
JON MAMEN: Hva hendte på Modum i 1814?	20	ASTRID THON: Død manns dokument	50
FINN KONGSRUD: Maleren Anders Kongsrud 1866–1938	22	CHRISTOFFER BYE: Tolvheim	52
CHRISTOFFER BYE: Kattefos Bro	25	UNNI VENKE HOLM: Modum-metoden	57
JON MAMEN: Vaaraan – foreningen og huset	30	ASBJØRN LIND: Dugnad	60
ODD FLATTUM: Toppfotball i Geithus	32	JOHAN VALSTAD: Historien om A/S Ødegård Skofabrikk	63
AASE HANNA FURE: Barndomsminner fra 1940-åra	34	ARNT BERGET: «Lunnelett», en sliters drøm om rikdom	65
JENS KRAFT: Utdrag av «Haandbog over Kongeriget Norge» (1843–1848): Modums Præstegjeld ..	36	CHRISTOFFER BYE: Godtfred T. Ørenmoen (1884–1920)	67
JON MAMEN: Ingeniør Sanderød	38	INGAR HELLERUD: Klubbkonkurranser på ski	69
MAYLEN REIERSØL DAHL: Tysklandsbrigaden	40	OLAV SØRENSEN: Da Modum fikk kommunevåpen	71

Forsidebildet: Modums bildearkiv

Layout og trykk: Caspersens Trykkeri AS, Vikersund, 2013.

Jordbruk i gamle dager

Mukkagrep av denne typen ble funnet i Osebergskipet og var i bruk i 1000 år.

Foto: Arnt Berget

I dag utføres mesteparten av onnene fra traktor- eller skurtreskeriset. Fortidens bønder hadde det nok ikke like lett, selv om arkeologiske funn forteller oss at arden var i bruk i Norden allerede i bronsealderen, og at vikingene hadde tatt i bruk plog og harv. Både okser og hester ble brukt som trekkdyr. Snorre beretter om Sigurd Syrs kornskurd, og i *Harald Gilles saga* finner vi at loven gav tillatelse til å hogge trevirke til plog og harv i annen manns skog. Men på mindre gårder ble hakke og spade brukt til å gjøre våronna langt ut på 1800-tallet. Mange redskaper funnet i gravhauger fra forhistorisk tid er av samme type som de folk brukte til langt utpå 1800-tallet.

At utvikling gikk så sakte i jordbruket, skyldtes nok delvis rikelig tilgang på arbeidskraft. Vikingenes trelle og middelalderens husmenn sto for mesteparten av slitet. Husmannsvesenet holdt seg helt fram til 1900-tallet, men kulminerte midt på 1800-tallet med 65 000 husmenn.

Med «Gråtassens» inntreden på markedet like etter krigen, startet en rivende utvikling i landbruket. En kan vel si at det skjedde mer i disse åra enn i de foregående par tusenår som det trolig har blitt dyrka korn her i landet.

Svedjebruk

Svedjebruk er trolig den eldste form for matproduksjon, også her i Modum. Skogen ble hogd, lå et år til tork og deretter brent, området ble kalt bråte. Så ble rugen sådd i aska, helst mens den ennå var varm. Etter et par avlinger ble jorda brukt til eng eller beite i flere år inntil ny skog vokste til og området kunne

Plog fra 1750.

Foto: Arnt Berget

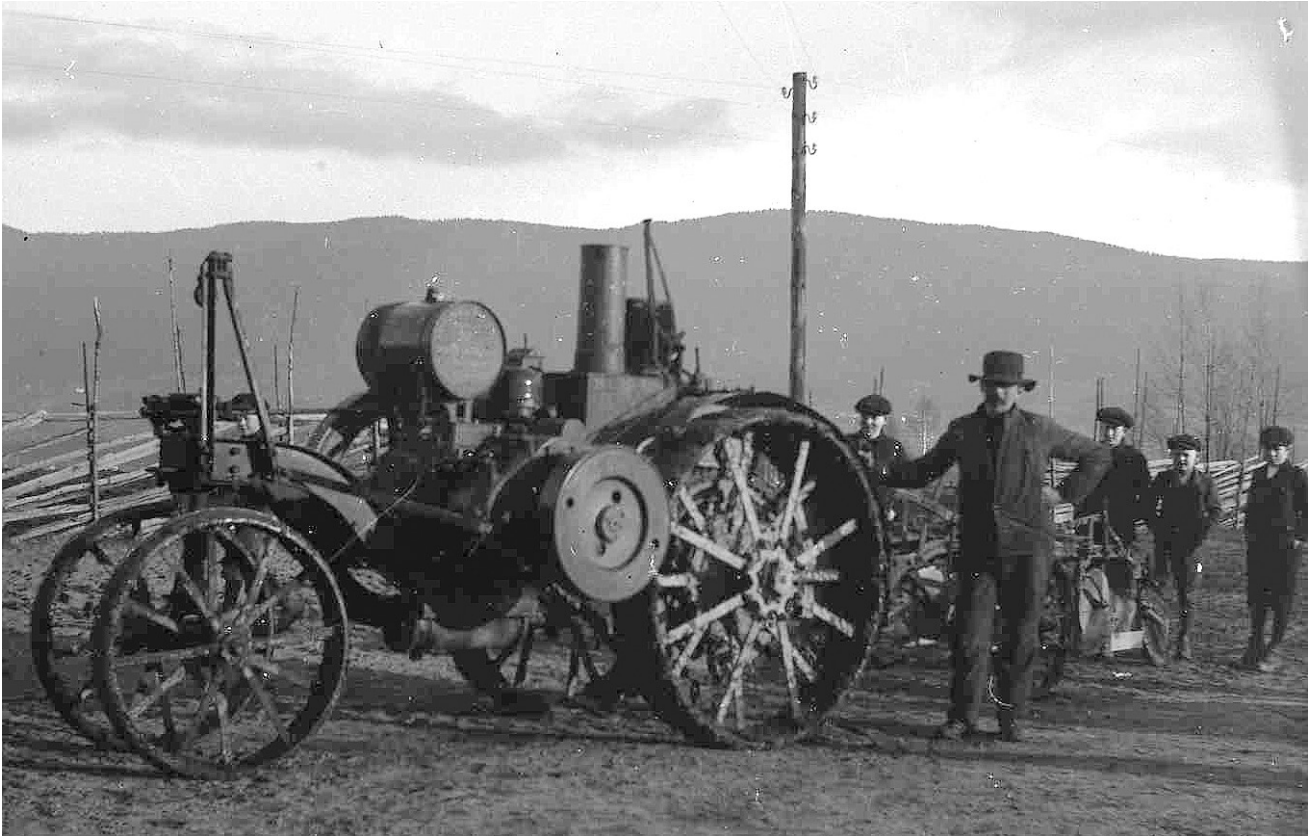
brennes på ny. Metoden var lite arbeidskrevende, man slapp det tunge oppdyringsarbeid og gjødsling som vanlig åkerjordbruk fordrer. Ulempen var at jorda fort ble utpint, slik at man stadig måtte svi av nye områder, og at bråtene gjerne ble liggende langt fra husene. Men etter hvert ble mange av de nærmeste bråtene brutt opp, og småbrukere og husmenn flytta inn. Mange av Bråte-navnene oppsto da. Bråtebruket fikk en oppblomstring under den skogfinske innvandringen. Ifølge Teilmans oversikt over inntekter fra jordbruket i Modum fra 1781, var verdien av korn dyrka på bråter satt til 2 700 riksdaler, mens resten av Modums kornavling var taksert til 16 200 riksdaler.

Våronna starta alt på snøføre

I middelalderen var det vanlig å «molde» åkeren, særlig hvis det var sein vår. Da kjørte de jord og spredde denne utover åkeren oppå snøen for at den skulle smelte fortere. De grov seg gjennom snøen til åkerreina med trespader som hadde jernskoning og lesste jord på en kjelke med moldkarm eller i et traue som de dro etter seg. Den svarte jorda suget til seg solvarmen og åt seg gjennom snøen. Barflekke ble større for hver dag, og de snøflekke som ble igjen, sparka de utover.

Gjødsla ble kjørt ut på korte sleder, som var bundet sammen med vidjer og trenagler. På mindre gårder ble den dradd på kjelke eller traue, eller båret i fletta korg og lagt i ranker.

Til spredning av gjødsla brukte de tregrep med to brede tinner. Et slikt grep ble funnet under utgravningen av Osebergskipet, og tusen år seinere var samme

Modums første traktor, en 20 hk. Mogul, på Buskerud landbruksskole i 1917.

Foto: Bernhard Sundhaugen

type fremdeles i bruk i flere bygder. Det sier litt om hvor sakte utviklinga gikk i landbruket fram til siste del av 1800-tallet.

I Modum ble gjødsla spredd med trerokoer. Gjød-selgreip ble først vanlig rundt 1850 da Haukerud-smeden på Snarum begynte å smi greip med tre tinner.

Ugrasrøtter ble brukt til dyrefor

Så starta selve arbeidet på åkeren. De begynte med å spa opp åkeren i kantene der det var vanskelig å komme til med hesten, før de arda eller pløyde. Arden ble kjørt på kryss og tvers og smuldra jorda bedre enn ploegen, som bare ble kjørt en vei men gjorde arbeidet fortere og var tidsbesparende.

Etter at åkeren var arda eller pløyd, ble jordklumpene knust med treklubbe eller grev. Jorda ble deretter jevna med treharv som hadde tinner av bjørk eller furukvister, og så ble det sådd. Så arda de åkeren på ny for å molde ned kornet, og treharva ble kjørt enda en gang for å jevne jorda. De som ikke hadde harv, grov ned såkornet med grev eller rive og jevna jorda med rive til slutt. Ugrasrøttene ble raka ut, vaska og brukt til dyrefor.

På mindre gårder kunne hele åkeren bli opparbeida med spade og grev, men dette gjaldt også storgårdene når det gjaldt nybrott. Treplogene og ardene kunne ikke brukes til å pløye opp grasmark eller

gamle voller, dette ble først mulig omkring 1770, da det kom ploger med veltefjøl av jern.

Maskinene kommer

Etter 1850 ble det mer fart i utviklinga av jordbruksredskaper. Dette gjorde den strevsomme våronna litt lettere. Forbedringer av ploger og harver flytta mye av slitet fra mannen og over på hesten. I Modum var det 15 radsåmaskiner i bruk i 1890. Disse gjorde at det gikk raskere å få såkornet i jorda. Det tyngste arbeidet var nå å få ut naturgjødsla. Denne ble kjørt ut vintertid i såkalte «Møkkabrigger» (lave kassesleder) og lagt i store hauger. Når våren kom, ble møkka kjørt ut med hest og tippkjerre eller trillebår og lagt i småhauger, som seinere ble spredd ut med greip. På litt større gårder kunne det være et titalls karer i sving med møkkaspreyinga. På Buskerud landbruksskole ble trillebærer brukt for å kjøre ut møkka så seint som i slutten av 1940-åra. Til gjengjeld var Buskerud landbruksskole svært tidlig ute med å skaffe seg traktor til pløying og harving. Allerede i 1917 kjøpte de en Mogul med 20 hk. motor, jernhjul med ribber og et digert svinghjul på siden.

I mellomkrigsåra gikk flere bonde- og småbrukerlag til innkjøp av en felles traktor til pløying og harving. Likevel var det mye folk i arbeid på åkrene under våronna, for det var stor arbeidsledighet. Enkelte

tok seg jobb som gårdsgutt med bare kost og losji i drengestua som lønn.

Selv om traktoren etter hvert ble tatt i bruk til pløying og harving, sverget de fleste bøndene til hesten. Alle hadde hest, selv om det var traktor på gården, for de tunge maskinene med jernhjul var lite anvendelige til å trekke annet enn plog og harv. Det var fremdeles hesten som dro gjødselkjerre og såmaskinen. Potetsetting og tromling av åker var det ofte ungene som sto for.

Gråtassen starta en rivende utvikling

Like før krigen kom de første lette traktorer med gummi-hjul, men først med «Gråtassens» inntreden på markedet i 1945 ble det fart på traktor-salget. Dette var en Massey-Ferguson med hydraulisk løftesystem for redskaper, slik at disse i stor grad kunne betjenes fra fører-setet. Bønder i hopetall møtte opp for å beskue dette tekniske vidunder, som kom til bygda på jernbanevogner, for å bli levert bonden på nærmeste jernbanestasjon. Men overgangen fra hest til motorisert redskap var ikke like enkel for alle. Derfor ble det gjerne arrangert et lynkurs i traktorkjøring på stasjonen, før bonden kunne sette seg bak rattet og kjøre nyervervelsen hjem.

På Sysle stasjon var det Kristian Haugen som sto for opplæringa av nybakte traktoreiere, før de ble sendt ut i trafikken, som heldigvis var liten den gang. En av kursdeltagerne hadde glemt hvordan man stanset gråtassen, slik at han ved hjemkomsten fortsatte å kjøre runde på runde i gårdstunet. Det hjalp ikke det minste hvor mye han ropte prrrrooooo! Til slutt endte ferden i stabbursveggen, til stor fornøyelse for gårdens unger.

Gradvis ble traktoren bondens viktigste redskap. I Modum var det i 1949 i underkant av 50 traktorer i bruk, men fremdeles over tusen hester. Ti år senere var antall traktorer steget til 300 og fortsatte å øke jevnt og trutt til nærmere 1000 i 1990.

Håballen var tiden mellom våronn og slåttonn

I nyere tid har gjerne tida mellom våronn og slått gitt bonden et lite pusterom i gårdsarbeidet. Men fra gammelt av var håballen, eller leksommeren som den også ble kalt, en travel tid med ettersyn og reparasjon av gjerder, redskaper og bygninger. Lin- og rotvekst-åkrer måtte lukes, og never til takteking flekkes. Vidjer måtte samles inn og vris, og kull og tjære brennes. Barking av huder og skinnberedning ble også foretatt i dette tidsrommet.

Dyrene gikk og beita på gården til midten av juni, da ble de fulgt til seters. Derfor måtte graset få tid til å vokse opp på ny, slik at håballen gjerne varte til midt-

Våronn sist i 1930-åra. Nils Wærsted med døtrene Inga og Åse på skjermen.

Foto: Modums bildearkiv

en av juli da slåttonna begynte. I Holleia har vi navn som Seterstø og Seteråsen, noe som forteller oss at de lot dyra beite nær bygda før Buferdsdagen, da det var lov å dra på setra.

Slåtten foregikk både på innmark og utmark

Slåtten begynte på åkerreinene der det beste graset vokste, så fulgte vollene som ikke var brutt opp til åker, bekkkanter og elvebredder. Ljåen var festa til skaftet med vidjer eller bjørkerøtter, og måtte ha riktig vinkel til dette, slik at den skar og ikke hugg graset. Det ble brukt langorv (tohånds ljå) på vollene og stutturv (enhånds) der det var steinete mark. De gamle ljåene var av bløtt jern og måtte brynes ofte, men hadde den fordel at det bløte jernet bøyde unna hvis de slo i stein. Skaden på eggen kunne derfor utbedres med bryning. På en ljå med stålegg spratt det gjerne ut et stykke av eggen, og reparasjonen måtte foretas i smia.

Kristian Haugen drev opplæring i pløying med Gråtass.

Foto: Modums bildearkiv

Høykjøring på Nes. Arne og Åse Skinstad.

Foto: Ukjent

Fordi det er mye lettere å slå når det er dugg i graset, starta ofte slåttene et par timer før frokosten, som var ved 5–6-tida.

Høyet ble tørka på bakken, men lagt i säter hvis truende regnskyer viste seg på himmelen. Så fort det ble oppholdsvær ble det halvtørre høyet breidd utover igjen. I bra vær var dette en lettvinnt måte å drive slått på, men en langdryg affære i lengre uværperioder.

Det tørre høyet ble båret i hus og dradd eller kjørt på høysleder. Det de ikke hadde plass til innomhus i låver og utløer, ble satt i stakk. Da satte de en diger rett staur i jorda, la høyet rundt denne og trampa det sammen. Stakken ble avrunda i kjegleform og pussa, slik at regnet rant ned utenpå den. Øverst spidda de ei stor torv på stauren for å hindre høyet i å blåse bort, og for å hindre vannet i å renne langs stauren og inn i stakken.

Når slåttene var ferdig i innmarka, starta de uten-gjerdes på slåtteteiger og myrer. På flere husmannsplasser slo de myrene langt inne på skauen og dro høyet hjem på skimeikjelker utpå vinteren.

Redskaper med hjul blir tatt i bruk

I siste halvdel av 1800-tallet ble slåmaskiner, sleperiver, tohjuls hesteriver og høyvogner tatt i bruk. Det gjorde det tunge slåttarbeidet lettere. Allerede i 1890 var 100 slåmaskiner i bruk på Modum.

Det ble også vanlig å tørke høyet på hesjer. Før ståltråden ble tatt i bruk, var hesjemateriellet solide staur som det var boret 4 hull i. Trepinner ble slått

inn i hullene, og lange rajer av gran eller furu ble lagt oppå disse. Så ble høyet lagt opp på rajene, enten med høygaffel eller bare for hånd.

Mange folk var i arbeid i slåttene. På Modums større gardar var ofte ett tjuetalls mennesker i sving. Alle gårdens folk deltok, sammen med husmenn og gårdsgutter. Skogsarbeiderne var også som regel med i slåttene. På de mindre bruk var det gjerne bonden som kjørte høyet inntil hesjene med slepriva, mens kvinnfolk og unger sto for hesjinga.

Når det tørre høyet skulle i hus, ble det kjørt på høyvogner med meterhøye grinder. Ungene var ofte med og «trakk lasset». Det var viktig å breie høyet riktig på vogna, slik at lasset ikke ble skjevt og halvparten falt av. Lassa var nemlig dobbelt så høye som grindene på vogna, derfor brukte de «tennstang» for å holde lasset på plass. Denne var oftast ei buet raje av bjørk, som var festa i en fast krok foran på høyvogna og stramma til bak med kjetting eller tau.

På små bruk og husmannsplasser ble nok mesteparten av høyet båret i hus på tomanns høybærer eller i snarer av tau. Men det fantes også små lette miniatygaver av høyvogner. Da gikk nok husbonden mellom dragermene med kona og ungeflokken bak til å dytte. Det ble lange slitsomme dager i høyonna, særlig før slåmaskinen kom, derfor var det nødvendig med mange måltider. En dag for en slåttekar kunne arte seg slik: Mellom klokka tre og fem var det ljåslått, mens det ennå var dugg i graset. Så var det frokost til klokka seks og deretter slått i dugurdsøkt fram til

klokka ni. Da var det dugurd, som regel graut og sur melk, og så hvil til klokka ti. Middagsøkta varte fra ti til ett. Da var det gjerne høyvending eller stauring og oppsetting av hesjer. Middagshvila med kaffe etterpå varte til klokka tre. Etterpå var det hesjing av høy fram til fem da det var ettermiddagsmat. Så var det ut på jordet igjen fram til klokka åtte, da det var kveldsmat. Det ble altså 17 timers dag med seks måltider!

Lauvinga tok til så fort slåttan var over

Lauving er en form for forsanking vi har hatt så lenge folk har hatt husdyr og måtte skaffe vinterfor. Den økte i omfang i jernalderen da skikkelige lauvkniver ble utviklet. Lauv var en viktig del av fortilskuddet fram til 1900. Under andre verdenskrig ble lauving tatt opp igjen, da sjølberging ble viktig. Ei ku på båsen og en potetåker i hagen ga verdifullt kosttilskudd. Med kjervekniven ble småkvisten hogd av greinene, bundet sammen i kjerver og tørka. De stelte trærne planmessig for å få mest mulig lauv. Når treet kom opp i en viss høyde, hogg de toppen av det, for å få det til å vokse i bredden og gi mer lauv. Dette ble kalt stuving. Selje, lind, ask og alm var populære stuvingstrær.

Linet ble røska opp

Lin ble dyrka i Norge i stor utstrekning helt fra bronsealderen og fram til slutten av 1800-tallet, da importen av bomull tiltok. Folk var stort sett sjølberga og lagde klær av materialer de produserte, som skinn, ull og lin. Gamle redskaper som ble brukt til framstilling av garn og tøy av lin, finnes rundt om på gårdene og forteller oss at lindyking var vanlig i Modum.

Linet ble røska opp slik at røttene fulgte med, for også disse ga tråd. Så lot de plantene ligge 3–4 uker på jordet for å gjennomgå en forråtnelsesprosess, før det ble tørket. Frøene ble rispa av og brukt til neste års utsæd eller dyrefor. For å skille plantefibrene fra den treaktige delen av planten ble linet bråka (knust) på en bråkakrakk og deretter slått med en skakakniv.

Til slutt ble linet gredd på ei linhekle for å skille ut de dårlige fibrene, slik at en satt igjen med fine myke fibre som kunne spinnes til tråd.

Skuronn 1890, lja med fane og sneisestaur i bruk.

Foto: Modums bildearkiv

Arne Svarstad viser lja med fane.

Foto: Arnt Berget

Sigden var det viktigste redskap i skuronna

I steinalderen ble kornet skåret med fint formede flintstykker, men allerede i bronsealderen ble sigden tatt bruk. Helt fram til 1700-tallet ble alt kornet skåret med sigd eller skyru, som er en videreutvikling av sigden og har sterkere krumming på bladet. Etter hvert ble det mer vanlig å bruke lja. Det ble gjerne lagd en fane nederst på ljaorvet, for at kornet skulle legge seg bedre til rette for dem som gikk etter og bandt kornband.

I stabilt tørkevær ble banda satt i rauk som besto av fire eller flere band satt sammen i klynge med aksa opp. Men den vanligste framgangsmåten var å tørke på sneisestaur. Først tredde de et kornband på stauren med rotenden ned og bandt to band inntil (kalt fotband). De øvrige banda ble tredd ett og ett vannrett ned på stauren. Mange brukte lang staur slik at han som tredde på banda, måtte stå på en festekrakk, mens en annen rakte ham nekene. Hele prosessen ble kalt sneising, og stauren med band på het sneis. Noen brukte to rekker med kornband på stauren, da ble det kalt rastaur. Det ble også tørka en del korn på rajehesjer og senere på ståltrådhesjer. Det tørre kornet ble båret, eller kjørt i hus på sleder, og etter hvert på høyvogn.

Hesjing av korn i Gulhaugen i 1950-åra. Ole, Marit og Kristine Uhlen. Bak står Trygve Svensen.

Foto: Modums bildearkiv

Kålrota blir sådd i Uhla. Nils Wærsted med såstav og gårdsgutten med trommel. Snarumselva og Svendsbygårdene i bakgrunnen.

Foto: Modums bildearkiv

Slåmaskinen erstatta skyrua og ljåen

På slutten av 1800-tallet kom en- og tohesters selvløgende slåmaskiner i bruk, og litt senere kom selvbinderne. Dette letta skuronnarbeidet betydelig, men maskinen som virkelig forandra jordbruket, var skurtreskeren. Treskinga, som før hadde vært vinterarbeid, ble nå en del av innhøstinga. Det ble brukt både slepetreskere og selvgående. I Modum tok Walter Haugerud den første selvgående tresker i bruk i 1950,

og ti år senere var 50 treskere i bruk. De første åra ble kornet bare treska i sekker, og ungene nærmest sloss om å sitte på treskeren og knyte sekker. Innkjøring av kornsekker med traktor og henger var det også populært å delta i. Med skurtreskeren ble det innsparing av tidsforbruk og arbeidskraft, noe som førte til at mange Modumbønder gikk over fra melke- til kornproduksjon.

Poteten fikk stor betydning i naturalhusholdningens siste hundreår

Ifølge Christian Teilmanns notater fra 1781 var det da en utstrakt dyrking av frukt, grønnsaker og poteter i Modum. Men dyrking av grønnsaker som erter, kål og gulrøtter ble nok drevet lenge før det, selv om de gamle jordbrukstelingene ikke gir noen opplysninger om dette før i 1891. Rotvekster til dyrefor som kålrot og turnips ble først tatt i bruk ca. år 1900, mens poteten fikk stor betydning lenge før det. I 1855 ble det dyrka poteter på 1350 mål, og etter første verdenskrig ble nærmere 2500 mål brukt til dette formålet.

Ungene var en viktig ressurs under potetopptakingen, både i den tiden da de ble gravd opp med grev og etter at potetopptakeren kom. Høstferien på skolen ble kalt potetferie, og unger som var med i potetplukkingen, fikk gjerne fri utover denne også. De deltok også i innhøsting av turnips og kålrot, som ble vinterlagra ute i såkalte «jordkuler».

Etter slaktinga begynte korntreskinga

All slakting foregikk selvfølgelig hjemme på gården, og først når denne var over, begynte korntreskinga. Helt fram til 1900-tallet var det hovedsakelig sliul som ble brukt. Dette var to trestokker bundet sammen med vidje eller lærreim. Skaftet (handvolen) var over en meter langt, mens

den arbeidende delen, slagvolen, var litt kortere og tykkere. Nekene ble lagt i en ring(flo) på golvet med aksene inn. Treskekaren slo løs på floa slik at slagvolen falt flatt ned på denne. Etter at halmen var fjerna, måtte blandingen av agner, korn og stråstubber renses gjennom et sold. Til slutt ble kornet kasta bortover låvegulvet med et kasteskovel, som så ut som et feiebrett. Nærmest falt agnene, i midten

Høsting og lagring av kålrot i jordkule hos Olaf Skretteberg. Lassenbygningen i bakgrunnen.

Foto: Modums bildearkiv

lettkornet og lengst vekk såkorn og matkorn. Mange leidde treskekarer gikk rundt på gårdene og treska om vinteren, det var lettest å slå ut kornene i kuldegrader. I mørketida var det også vanlig å treske ei økt på låven, før de dro ut på skogsarbeid. Derfor hadde mange lyspeis på låven.

Mange låvegolv var glisne og egna seg dårlig til tresking, derfor ble det også treska på isen. Ved husmannsplassen Grautåsen i Holleia ligger Låvetjern. Navnet stammer fra den tiden husmannen i Lia treska kornet sitt på isen.

På midten av 1800-tallet ble det tatt i bruk små enkle rensemaskiner, som en mann klarte å betjene, og piggtreskemaskiner som ble dradd av to mann. Etter hvert ble hestevandring eller dampmaskin drivkrafta. Rundt 1900 kom det større selvreisende treskeverk trukket av bensinmotor, som senere ble erstatta av elektrisk motor, da bøndene fikk elektrisk strøm.

Fram mot 1950 var det ofte en i bygda som hadde et mobilt treskeverk og treska for andre utover vinteren. Dette var det meier under, og det ble først trukket av hest, senere traktor.

Det var sjelden nok høy for vinteren

Utover forvinteren ble det kjørt hjem høy fra utløer og stakker. Høyet hjemme på gården varte ikke lenge. Fra løer på setervoller langt inne på skauen ble det

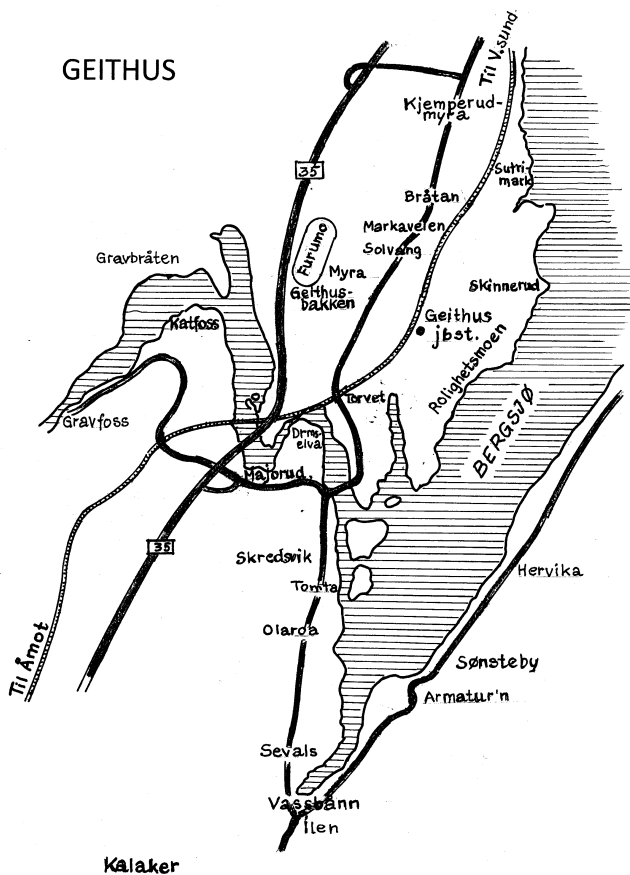
også henta høy. Fra 1868 er det en beretning om at bøndene i Torsbygrenda dro den lange veien innover Holleia til setrene i Styggdal for å hente høy i førknipa. Det var stor snø og skareføre, så de dro høyet på lange skimeikjelker. Et voldsomt snøfall overraska karene på hjemturen, slik at de ble så slitne at de måtte forlate kjelkene og berge seg hjem. Bare kjempen Jakob Torsby dro lasset helt hjem gjennom snøføyka.

På ettervinteren måtte man ofte ty til andre førsorter, det gjaldt å føre med seg flest mulig dyr over vinteren for å kunne utnytte sommerbeitene maksimalt. Det ble brukt alle slags hjelpefôr for å berge dyra i førknipa. De dro til skogs og braut bjørkeris, gran og furubar. Barken på ask, selje og rogn ble skava av med skavekniv. Dette ble kalt beit og skav og tilførte dyrene verdifulle stoffer kroppen trengte. Hele lauvtrær ble også dradd inn i havna, særlig til sau og geit. Var førknipa stor, ble det også sankt hvitmose til kyrne så fort snøen var borte.

KILDER:

Thure Lund: *Moinger med plog og øks*
 Samuelsen/ Hunstadbråten: *Gamle Moinger og andre folk*
Norsk kulturhistorie
 Lokalhistoriewiki.no

Svenskeinnvandringen til Geithus

Kart over Geithus.

Tegning: Birger Hammerstad

Når vi studerer kirkebøkene for Modum for siste halvdel av 1800-tallet, som blant annet har lister over innflyttede og utflyttede, ser vi at det fram til slutten av 1870-åra er mange som flytter ut av bygda, fryktelig mange til Nord-Amerika, men også en del til Eger, Drammen, Christiania og andre steder i Norge. Men nesten ingen flytter til Modum. Det snur fra slutten av 1870-åra.

Fortsatt emigrerer mange til USA, til langt ut på 1900-tallet. Men fra da av er det også mange som flytter til Modum, og ikke minst til Geithus. Småkårsfolk fra andre deler av Modum, fra nabobygdene og fra fjernere steder i Norge kommer til Geithus. Men det kommer også svært mange fra Sverige.

Om vi regner at Geithus går fra noe utafør Vassbånn og til et stykke innpå Kjemperudmyra, bodde det i 1865 ca. 330 sjeler i Geithus. I 1900 bodde det ca. 1300. Forklaringen er at i 1876 kom papirfabrikken

«Drammenselva» i gang. I 1890-åra kom «Katfos» og «Armatur'n». Dette skapte mange arbeidsplasser. Lenge trudde jeg at svenskene, som jo hadde produsert papir i generasjoner, var med helt fra oppstarten av Drammenselva. Det var de som kunne det. Men de kom faktisk i noe omfang først i 1880-åra.

De første svenskene

I 1875 bodde det bare noen ganske få svensker i Geithus. Midt i Geithus bodde ungkaren Ole Andersson, som var steinhogger og jobba ved Gjeithus Verk. Der bodde også snekkeren Andreas Bentsson fra Borås og hans norske kone Kari Jonsdatter fra Ådalen med barna Carl August og Hjalmar Bertinius, begge født på Hadeland, Johan Bernard født i Vestfossen og Hilda Amalie født i Modum. Siden flyttet denne familien fra Geithus.

Ungkaren Carl Otto Nilsson, som var fabrikkarbeider ved Gjeithus Verk, bodde også midt i Geithus. Carl Otto, hvis navn egentlig var Carl Olaf, kom fra Älfsborgs län. I 1877 fikk han en sønn, Lauritz Konrad Carlsson Frøyd, med Karen Lovise Johansdatter fra Geithus. Like etter giftet Carl Olaf seg med Gunild Larsdatter fra Sporind, og de fikk barna Alma Marie og Karl Johan. I en mannskapsoversikt for Drammenselva fra 1894 er Lauritz oppført som Lauritz Braaten med foreldrene Carl Frøyd og Karen Braaten. Lauritz gifta seg med Martha Andrea Kristoffersdatter, og de fikk mange etterkommere i Modum.

I Bråtan bodde i 1875 ungkaren Johan Johansson, som var murer. I 1877 kom ungkaren Gustav Vilhelm Pahl fra Østre Torsås Fors i Kronobergs län. Han begynte som arbeider ved Gjeithus fabrikk. Samme år kom fabrikkarbeider Niklas Fallting og kona Caroline Andersdotter fra Trollhättan med tre barn, Anna Mathilde, Emma Charlotte og Carl Alfred, den siste født i Foss sogn i Munkedal i Båhuslän.

Det kom svensker til andre deler av Modum også, både til Embretsfoss og til bedrifter som ikke hadde noe med treforedlingsindustrien å gjøre. Men jeg begrenser meg her stort sett til Geithus. Bare det er ei ganske stor oppgave. Jeg har prøvd å få med navna til innvandrerne, ektefellene og ungene deres. I etterfølgende generasjoner blir det altfor omfattende å ta med alle. Omtrent alle i de svenske familiene fikk to navn, noen få fikk tre. Jeg har prøvd å få med det som skriftlige kilder forteller fram til 1910. Seinere hendelser bygger på hva jeg er blitt fortalt og husker sjøl, så det blir nok ikke helt fullstendig. Noen av svenskene blei i Geithus bare ei kort tid, før de dro videre. Men mange av slektene slo seg til for godt.

Fredrik Emanuel Olsson, «Manne Olsen».

Bildet utlånt av Eva Olsen

Maria Kristina f. Pehrsdotter og Anders Andersson i 1904.

Foto: A. E. Frosth, Gjeithus

Mange svenske fagarbeidere til Drammensælva og Majorud

Mange som kom til Geithus og begynte på Drammensælva, fikk sitt første husvære i arbeiderboligene i Majorud, der de blei boende i kortere eller lengre tid, noen hele livet ut. Det har bodd svært mange svensker i Majorud.

Der bodde Fredrik Emanuel Olsson, født i Trollhättan. Manne Olsen blei han kalt. Han kom til Geithus allerede i 1879, og endte en lang arbeidsdag ved fabrikken som maskinfører i «Ener'n» (Papirmaskin nr. 1). En gang etter år 1910 flyttet familien til Elvik, i et hus litt nærmere fabrikken. Kona til Manne, Maren Andrea Torgersdatter, var fra Sporpind nærmere Åmot, og de hadde barna Aksel Bernhard, Marie Louise, Anna Emilie, Betty Kristine, Ferdinand Albin, Gustav Rikard, Helga Josefina, Ida Elise og Signe Kamilla. Sigfrid Johanne døde som liten. Det er ei stor slekt etter Maren og Manne.

Før Manne med familie bodde svensken, papirmester Henning Magnus Åberg med familie i Elvik. Kona, Gunda Sofie Andersdatter, var fra Modum, og de fikk ungene Alf, Finn, Einar, Anders Hildebrand og Hjørdis Olava Karolina.

I 1880 kom arbeider Johan Hans Johansson fra Korndal, en papirfabrikk i Mölndal like sør for Göteborg. Han slo seg også ned i Majorud med kona Marie Charlotte Johansdotter og barna Carl Edvin, Mathilda Josefina, John Vilhelm og Florentin Lambert. Samme

året kom arbeiderske Alida Bernardine Johansdotter, hun også fra Mölndal til Majorud.

To år seinere, i 1882, kom en stor familie også fra Korndal i Mölndal. Men de hadde mellomanda i Skien, der familiefaren Anders Andersson jobba i fire år på Union som «heltøymøllebereder», eller hollenderfører som vi siden sa. Anders Andersson fikk også husvære i den nedre, store brakka i Majorud med kona Maria Kristina Pehrsdotter og barna Amanda Albertina, Carl Alfred, Beda Josefina, Axel Emil og Alma Konstantia, den siste født i Skien. Etter at de kom til Majorud, fikk de Augusta Mathilde, men de mista Alma Konstantia.

I 1883 kom Carl Fredrik Olofsson fra Älfsborgs län. Samme året kom en annen stor familie til Geithus. Arbeider, limkoker Andreas Andersson fra Foss församling, Munkedal kommune i Båhuslän, men opprinnelig fra Melby i Älfsborgs län, kom med kona Johanna Johansdotter og barna Anders Johan, Alfred, Davida Josefina, Augusta Mathilda, tvillingene Carl August og Hilma Sofia, Gustav Albin samt Anna Victoria. Etter at de kom til Geithus fikk de Oscar Rudolf. Denne familien bodde også mange år i Majorud. Men i 1900 bodde de på Fladbergløkken i Gravbråtan. Alle ungene kalte seg Andreassen etter faren. Anna Victoria, Hilma og Rudolf dro til Amerika, men bare Anna Victoria blei der. Anders Johan gifta seg med Alida fra Göteborg. Alfred, som blei maskinfører i Katfos, gifta seg med Albertine Otelia

Olsdatter fra Geithusbakken, og bodde med fem barn i en av boligene i Kattfoss før de flytta til Mjøndalen. Innen 1891 var eldstedatter Davida gift med Anders Kristiansen herfra. De bodde i Majorud med to barn, før de flytta til Moss. Augusta Mathilde gifta seg med Kristian August Andersen fra Geithus. Innen 1900 var Hilma Sofie gift med underpakkemester Hans Andreassen Bakken fra Eker, og de bodde så midt i Geithus som vel mulig. Gustav Albin gifta seg i 1900 med Hanna Johansdatter fra Gravbråtan. De leide da hus hos Nils Borgen i Bråtaskauen. Karl August, som var blitt materialforvalter på fabrikken, var gift med Hannas søster Elen Randine Johansdatter. De flytta etter hvert fra Gravbråtan til eiendommen Lium sentralt i Geithus. Oscar Rudolf giftet seg med Agnes Bolette Johannesson fra Nøtterøy. Også hennes foreldre var svenske. To av Randine og Karls barn gifta seg inn i andre svenske familier i Geithus. Helga gifta seg med Jørgen Rollum fra Rolighet, og Viktoria gifta seg med Erling Dahl fra Gravfoss. En tredje må også nevnes, nemlig Josef. Han var innehaver av den sagnomsuste «Jossebua», der fotballdiskusjonene gikk høyt i Geithuslagets storhetstid. Johanna og Andreas har mange etterkommere i Geithus og andre steder.

I 1884 kom Alida Josefine Högberg og begynte på Drammensælva.

I 1891 bodde svensken Hermann Julius Hellström med kona Laura Olsdatter fra Eidsvoll i Majorud. De hadde ungene Karl Alfin, tvillingene Edvin og Signe samt Hjalmar.

Kanskje bare for en kort periode losjerte svensken Anders Vilhelm Lund der. Han var ungkar og «rørlegger for egen regning», som det står i folketellinga. En annen som losjerte i Majorud, var Johan Hellström. Maskinfører Johan Olausen Aas kom fra Drammen, men kona, Hulda Amalie Andersdotter, var fra Sverige. De fikk ungene Hilding Fridolf og Georg Valentin her, mens Linea Elfrida så dagens lys i Christiania. Siden flytta familien Aas til en av arbeiderboligene i Tomta. Da hadde også datteren Edith Marie kommet til. Hilding Fridolf utvandret til USA. To sønner deltok i landgangen i Normandie i juni 1944. Begge overlevde!

I Majorud bodde de helsvenske parene Anders Johan Andreasson med kona Alida Josefine, og Sven Johansson med kona Alida Johansdotter og sønnen Johan Henrik. Også Anders Johan og Alida Josefine flytta til Tomta. Siden skaffa de seg eget hus lenger nord i Geithus, som naboer til avholdslokalet Solvang.

I 1896 kom Anders Magnus Högberg og kona Talena Maria Johansdotter til Majorud. De kom fra Fässberg, som var et gammelt navn på Møldal. Högberg var smed på fabrikken. De hadde døtrene Alida Josefine og Hulda Amalie. Kona døde allerede i 1899. Året etter giftet Högberg seg med Berthe Marie Kristiansdatter, opprinnelig fra Vestre Toten. Det var hennes tredje ekteskap. De var da begge godt voksne,

73 år. I 1910 var Högberg enkemann igjen, og hadde da husholdersken Kari Olsdatter fra Sigdal.

I Majorud bodde papirfabrikkarbeider Carl Fredrik Holm fra Munkedal i Båhuslän. Kona Eleonore Beate Olsdatter – kalt Nora – var fra Eidsvoll. Nora hadde Alma Bertine, født i Geithus, og Nora og Carl Fredrik hadde Olga Cristine Vilhelmine født i Asker, Nils Sigurd og Frants Oscar født i Drammen, Georg Martinus, Trygve Alexander og tvillingene Elise Fredrikke og Klara Beate, samt Aina Elvine født i Geithus. Klara Beate døde som liten. Det er mange etterkommere også etter Nora og Carl Fredrik. Både Olga og Elise gifta seg med sønner av Manne Olsen, Aksel Bernhard og Gustav Rickard. Alma gifta seg med Lauritz Johansen, sønn av Johan Larsson og hustru Johanne Birthe Nielsdatter.

I Majorud bodde også svensken, maskinfører Herman Julius Steen med norsk kone. 1891-tellinga sier at kona het Mathea Hansdatter fra Hole. Hun hadde med seg dattera Anne Helen Martinsdatter. I 1900 er Maren Marie Jørgotsdatter oppført som kone. Steen var nok blitt enkemann i mellomtida. Med sine to koner hadde han barna Arthur Sverre, Anna Serafina, Fredrika Bernhardina, Ruth, Adler og Evan. I 1910 hadde familien flytta til et hus langs hovedveien litt nord i Geithus.

Det var enda flere svensker i Majorud i 1900: Papirfabrikkarbeider August Petter Pettersson med norsk kone, papirsortererske Olette Pedersdatter fra Holmsbu og ungene Kirsten Ovidie, Augusta Otilie, Karl, Karin og Viktoria. Denne familien hadde bodd ei tid på Kjemperud, før de flytta til Majorud.

På fabrikkskolen i Susenlund ved Majorud bodde lærerinna Johanna Krantz. Frøken Krantz var også svensk. Hun hadde først bodd på Skovly i Olaroa i Tomta.

Like ved Majorud bodde Kristian Olsen Moen, «Skomaker'n i Moen», som han blei kalt. Han var norsk, men hadde i 1891 en svensk skomakerdreng, Karl Alfred Andersson.

På Kjemperudbråtan bodde svensken, mattetriver ved Gjeithus papirfabrikk Karl Fredrik Snäll med kone Otilie Johansdatter fra Eker og med barna Frans, Trygve, Borghild, Øyvind, Hedvig og Harriet. I 1910 bodde familien i Majorud.

Også mange sjefer var svenske

På Drammensælva:

Ikke var bare mange av arbeiderne svenske. Flere bestyrere var det også.

På gården Skredsvik bodde fabrikkbestyrer Carl Ludvig Bergquist. Bergquists kone, Clara Maria, var også svensk. Allerede mens de hadde bodd i Finland, fikk de datteren Aina. I Geithus kom Jørgen, Karin, Signe, Ingeborg og Astri. Bergquist døde alt i 1892.

Etter Bergquist kom papirmester Carl Herman Jonsson og tok over. Jonsson blei på Drammensælva

til i 1898, da han dro tilbake til Sverige for å bli bestyrer på Kvarnsvedens Pappersbruk i Borlänge.

Så blei Ernst Hjalmar Johansson, svigersønn til Bergquist, bestyrer. Han var kommet til Drammensælva alt i 1893. I 1900 bodde han som ungar i drengstuebygningen i Skredsvik, og hadde husholderske fra Numedal som han hadde arva etter Bergquist. Som nygift bodde han på gården med kona Aina, og der fikk de døtrene Elsa og Karin. Men Aina døde allerede i 1910. Johansson og døtrene flytta så til bestyrerboligen like ved Torvet i Geithus. Ainas søster, Ingeborg, stelte da huset for sin svoger og hans barn. Jeg kan huske at folka på fabrikken omtalte Johansson med ærbødighet og respekt lenge etter at han hadde slutta. Johansson var på Drammensælva helt til i 1936, og han levde i Oslo til i 1952. Inntil de siste årene kom han på besøk tilbake til Geithus. Han tok da gjerne inn hos kontorsjef Thon like ved Torvet. Både Bergquist og Johansson med ektefeller hvilte på Heggen.

I Katfos:

Andreas Julius Andersen var disponent på Katfos fra 1903 til 1914. Han kom selv fra Østre Aker, men kona Hulda var svensk. Deres eldste sønn Alf var født i Sverige, mens Olav, Ena og Leif kom til i Modum. Hos familien bodde også fruens mor, Gjertrud Helene Andersdotter, som var fhv. grossererens frue fra Sverige.

I Gravfoss:

Høsten 1903 blei Gravfoss kraftstasjon satt i drift. Da kom Karl Birger Nicanor Dahl til Geithus som den første maskinmesteren ved den nye kraftstasjonen. Både Dahl og kona Alma Kristiane kom fra Sverige. De hadde barna Karl Arnold Leofred, født i Vestre Aker, Birger Edvald Nicanor, tvillingene Erling Wirre Gerhard og Gunnar Valentin Marinius, Astrenia Louise Kristine, Odd Olav Agnar og Alf Asbjørn Eugen, født i Modum. Erling giftet seg som nevnt inn i en annen svensk familie i Geithus, nemlig med Viktoria, sønnedatter av Andreas Andersson og Johanna f. Johansdotter.

Og på Armatur'n:

På Armatur'n hadde vi i nyere tid far og sønn som begge het Ragnar Zelow Lundquist, og som begge i tur og orden var ledere av bedriften. Navnet Lundquist er svensk. Men vi må helt tilbake til seniors oldefar, som kom fra Sverige til Tønsberg tidlig på 1800-tallet.

Svensk flertall

I Olaroa med omegn:

På Skredsvikmoen nær Olaroa bygde Magnus Johannesson, som kom fra Jämtland, og kona Malene Karoline f. Carlsdotter, som kom fra Bohuslän. De fikk elleve barn. Vi husker særlig Hanna Marie og Gunna Hansine, som bodde i barndomshjemmet så lenge de levde. Men de hadde også Signe Sofie, Anders

Malene Karoline f. Carlsdotter og Magnus Johannesson.

Bildet utlånt av Kari Ravensborg

Johan, Alvine Caroline (som siden forandret navnet sitt til Ella Caroline), Emma Josefina, Karl Peter, Birger Johannes, Martinius og Gudrun Malene. Signe gifta seg med ingeniør Ravensborg ved Embretsfoss. De andre flytta ut av bygda. Den yngste, Oscar, som flytta til Bergen, har i boka si «Jeg vil leve» fortalt at foreldrene traff hverandre på Sønsteby, der de begge hadde fått gårdsarbeid. Ungene kalte seg Magnussen eller Magnusson etter faren Magnus, en svær og staut kar på innpå to meter, som jobba på Drammensælva i mange år.

I sidebygningen til eiendommen Skovly under Skredsvik, nærmere bestemt i Olaroa, bodde i 1900 svensken Johan Larsson. Han var den gang 74 år. Han «lever av sine barn», står det i folketellinga, men han hadde jobba på Drammensælva. Kona, Johanne Birthe Nielsdatter, som var oppe fra Rønning, også kalt Geithusbakken, jobba da fortsatt på sortersalen på fabrikken.

Johan og familien hadde reist mye rundt, da Johan var rallar. Han hadde bl.a. vært med på dambygging. Sønnen Lauritz Johan blei født i Krødsherad, dattera Julie Amalie i Namdalseid og sønnen Carl Alfred i Trondheim. Johanne Birthe hadde med seg sønnen

Johanne Birthe Nielsdatter og Johan Larsson, ca. 1881 med barna Lauritz, Julie Amalie og Nils.

Bildet utlånt av Unni Teigen

Nils, født i Geithus, inn i ekteskapet. I Geithus bodde familien først i Bråtan, før de kom til Olaroa. Johan kom fra Älfsborgs län.

På samme sted, i hovedbygningen på Skovly, bodde pakkemester Anton Olsen fra Eidsvoll, bror til Nora Holm, med kona Anna Josefine Karlsdatter fra Mölndal og barna Fritz Albert, Elise Katarine, Hermann Hilarius, Elfrida Josefine, Olga Marie, Konrad Leonard og Constanse Leonore, alle født i Geithus. Gustav Rikard døde som liten. Anna Josefine hadde kommet til Geithus sammen med Johanna Louise Alsterquist, og de forble gode venninner gjennom hele livet. Sammen med familien bodde i 1891 også mora til Anna Josefine, Anna Maria Andersdatter fra Baltorp i Sverige. Anton Olsen dreiv med hesteskyss og som landhandler i Olaroa, og dessuten jobba han på Drammensælva. Det gjorde også flere av barna. Hermann husker vi som sveiseren på fabrikk.

På Furuheim i Skredsvika bodde i 1900 en svensk 13-åring, Julius Albert Jernstedt. Han var adoptiv-sønn til Ole Kristiansen og kona Dagny Johansdatter, står det i folketellinga. De var begge norske, og begge jobba på Drammensælva.

I en av fabrikkboligene i Tomta bodde i 1900 svensken, papirfabrikkarbeider Anders Johan Andreasson og kona Hilda Josefine fra Göteborg.

I 1900 kom svensken, rotasjonsruller Karl Victor August Allard til Geithus med kona Anna Marie Andersdatter fra Lier. Allard kom fra Arboga. Familien bodde på Rolighetsmoen, seinere i Skargården, som gikk med i den store brannen midt i Geithus i 1935, og som blei erstatta av Solheimgården. Men lenge før den hendelsen hadde familien flytta til Bakken i Skredsvik. Døtrene Gudrun Victoria og Margit blei født i Drammen, de fire yngste barna kom til i

Modum. Margit døde som ung. Gudrun gifta seg med Johan Fredriksen, som jobba i over 54 år på Armatur'n. Gustav Napoleon jobba på Drammensælva, og Wilhelm Eugen sto i Samvirkelaget. De to yngste, Hjørdis Viola og Rolf flytta ut av bygda. Navnet Allard er for øvrig fransk. Etter all sannsynlighet har familien Allard forfedre som kom fra Vallonia i det sørlige, fransktalende Belgia til de svenske jernverkene. Det kom mange vallonere til nabolandets jernverk.

Og i Sutrimark:

Innen 1891 hadde det svenske paret Anders og Maria Kristina Andersson flytta fra Majorud og bygd seg hus i Sutrimark. I 1900 bodde de i første etasje sammen med minstejenta Augusta. Annen etasje leide de ut til datteren Beda Josefine, som da har gifta seg med fabrikkarbeider Gustav Ekholdt, opprinnelig fra Østfold, og deres tre barn.

I nabohuset, bygd omtrent samtidig, var det ikke mindre trangbodd. Datteren Amanda Albertina hadde gifta seg med fabrikkarbeider Elling Erlandsen Diesen, som kom fra husmannsplassen Mohagan på Østsia. De bodde i første etasje med sju unger. Annen etasje hadde de leid ut til Amandas bror Aksel Emil med kona Helga, som kom fra Notodden, og to unger. Få år seinere hadde både Beda Josefine med familie og Aksel Emil med familie fått seg egne hus i Sutrimark. Flere av barna til disse blei boende i Sutrimark. Sønnen Karl Alfred bodde på Vestre Spone med kona Helma, som var her fra Modum, og to unger. Siden flytta «Kal skomaker» med familien tilbake til Geithus. De bodde i huset mellom butikkene til Ørjansen og Skinstad. Maria Kristina og Anders har mange etterkommere i Geithus og rundt omkring.

I Sutrimark bodde i 1900 svensken, papirfabrikkarbeider Peder Pedersson som enkemann. Kona Maren Sofie Olsdatter var død et par år tidligere. De hadde sju unger: Kristine, Ragna, Agnæs, Anders, Martha Pauline, Martin og Asta. Eldstedattera Kristine på 20 jobba da på sortersalen på Drammensælva. Folk brukte etternavnet «Pers» om denne ungeflokk.

I Sutrimark bodde i 1901 også Alfred Valentin Källgren fra Norrköping og kona Anna Helene Martinsdatter fra Ringerike da de fikk datteren Lilly Elisabeth. Tidligere hadde de bodd i bryggerhuset på plassen Solberg ute på Kaldaker.

I Kattfoss lå «Svenskebrakka»

I en av arbeiderboligene i Kattfoss bodde svensken, syrekoker Johan Holmquist med kona Hilda og ungene Bertha, Aksel, Clara, Victoria og Alma. Kona og ungene var født i Eker.

Her bodde også cellulosearbeider Anders Peter Andersson Lans og kona Karen Sofie, som kom fra Dalsland i Sverige omkring år 1900. De hadde barna Signe, Johan, Karl Peder og Arne. Familien flytta senere utpå Kalager.

Svensk-norsk bryllup i Olarøa i 1916.

21. oktober 1916 giftet Agnes Sofie Gjørli (7) fra Gjørli i Finnemarka seg med Hermann Hilarius Olsen (6) fra Olarøa i Geithus. Ved siden av bruden sitter hennes foreldre Mathilde (8) og Hans (9) Gjørli. Ved siden av brudgommen sitter hans far Anton Olsen (4) med sitt barnebarn Richard (3) på fanget og brudgommens svenske mor Anna Josefina f. Karlsdotter (5). Av brudgommens familie finner vi videre søsteren Olga Marie (27) som er mor til Richard (3) og til Ester (10). Hennes mann var død. Vi finner brudgommens eldste bror Fritz Albert (15) med kona Anna (18) og deres barn Elfrida (1) og Anny (2). Brudgommens søster Elfrida Josefina (16) giftet seg senere med svenske Oscar Liljegren. Martine Nilsen (12) var svigermor til brudgommens søster Elise Katarine som da bodde på Rjukan. Randine Hagan (14) var leieboer hos brudgommens foreldre.

Anna Josefines nabo og nære venninne allerede fra Sverige Johanna Louise f. Alsterquist (19) var gift med Hans Olsen Arneberg (17). Av deres barn var Borger Arvid (11), Hartvig Martinius (13) og Wilhelm Laurentius (20) til stede.

Av Gjørlienslekta finner vi videre brudens søstre Thora (21) gift med Johan Berntsen (26), Magnhild (23), Olefine (24) gift med Nils Brekke (22) og Gudrun (25).

Bildet er fra Modum biblioteks fotoarkiv

Litt etter år 1900 kom Axel Theodor Olofsson fra Köping Fors i Kalmars län i Sverige. Han fornavnet sitt til Aksel Theodor Olsen, og gifta seg med Andrea Audine Petersdatter – kalt Dina – fra plassen Myra på Østmodum. De slo seg ned i Kattfoss der Aksel blei cellulosearbeider. De fikk barna Arvid, født i Kristiania, Peter som døde som liten, Else, Jonny og Vilhelm, født i Modum. I 1910 bodde de mer midt i Geithus, der også bestemor Marie Nilsen bodde hos dem. Aksel var da mekaniker ved mekanisk verksted. I 1918 flytta familien til Gullaug i Lier, der Aksel fikk

arbeid ved Norsk Sprengstoffabrikk. I Lier fikk de Rolf, Lise og Rannveig.

Den svenske familien Lindkvist forbinder vi først og fremst med Embretfoss, men sønnen Stian Konrad jobba ei tid på Katfos.

Alsterquistkvinnene satte spor etter seg

I 1891 kom enken Birgitha Maria Johansdotter Alsterquist med døtre Emma Josefina, Augusta Mathilda og Johanna Louise til Geithus. Familien Alsterquist kom også fra Mølndal. Faren, snekker Bernhard

Augusta f. Alsterquist og Hans August Andreassen Solheim i 1915, omgitt av barn, svigerbarn og barnebarn. Bak ekteparet står barna Hansine, Ragna og Emil. Foran står barna Holger, Hilmar og Hedvig. Helt til venstre står sønnen Henrik bak kona Bertha med Torleif på fanget. Videre til høyre står svingersønnen Oscar Moen – også han av svensk familie – bak kona Elise med Arne på armen og Gustav og Håkon i fremste rekke. Til høyre står svigersønnen Andreas Nyhus bak kona Bertha med Holger på fanget. Helt til høyre står ekteparets sønn Arne.

Bildet utlånt av Nils August Larsen

Alsterquist var død før kvinnene bestemte seg for å dra til Geithus. Det var antagelig et vallonsk innslag i denne familien. Det kom som nevnt mange arbeidere fra Vallonia til de svenske jernverkene. Navnet Bernhard kan like gjerne være fransk som svensk. En kilde sier for øvrig at Bernhard hadde vært blylodd. Alle søstrene jobba på sortersalen på Drammensælva, og alle stifta familie i Geithus. Min farmor Amanda Albertina, som kjente søstrene Alsterquist allerede fra Mölndal, omtalte dem gjerne som «Fina til Lars, Louise til Hans og Augusta til Hans August».

Emma Josefina, eller Fina – svenskene var svære til å forkorte navnene – gifta seg med Lars Thorvaldsen, som jobba som limkoker på Drammensælva. Som nygifte bodde de i annen etasje hos Finas søster Augusta og Hans August Andreassen i det som nå heter Markaveien. Siden fikk de seg hus nede i Geithus. De hadde sønnene Filip og Wilhelm og døtrene Hildur og Lydia. I 1910 bodde også gamle fru Alsterquist hos dem.

Johanna Louise gifta seg med Hans Olsen Arneberg, som kom til Geithus fra Eker Papirmølle i Vestfossen. Hans hadde begynt som maskinfører alt i 1884. I 1900 var han papirfabrikkfarvemester. Familien bodde i sidebygningen på et sted som het Fjeldheim under Skredsvik. De bygde i Olarøa. Fra dette paret stammer Arnebergslekta, Hagbart Waldemar, Hartvig Martinius, Wilhelm Laurentius, Magnhild Elvira og Borger Arvid med etterkommere. Henrik Martinius og Inga Bernardine døde som spedbarn.

Augusta Mathilda Alsterquist gifta seg med Hans August Andreassen, som kom fra Drammen, og som kom til å jobbe på Drammensælva i over 55 år. Fra dette paret stammer den store Solheimfamilien: Elise Marie, Bertha Alette, Henrik Martinius, Karl Emil, Hansine Mathilde, Ragna Johanne, Arne Theodor, Hilmar Fredrik, Hedvig Bernardine og Holger Sverre. Sammen med Augusta og Hans August bodde i 1900 også Augustas mor, gamle fru Alsterquist. Stedet er kalt Gjeithusmyren eller Kjæmperud. I 1910 bodde de på Solheim, i nåværende Markaveien.

Også svenske arbeidere på Armatur'n

Oppe i Erteløkka ved Snoterud bodde i 1900 svensken, arbeider ved armaturfabrikk Anders Gustaf Olsson fra Kalbäckens under Torp i Långserud sokn i Värmland, med norsk kone Karen Dorthea Olsdatter fra Øreneie på Østsia og ungene Oscar, Olaf, Anna Marie, Gunda, Anders, Lyder Alfred og Ingeborg Kristine. Siden bygde familien hus på Gustadhøgda, og tok navnet Moen etter stedet. Også her inngikk svenskene ekte-skap med hverandre. Oscar gifta seg med Elise Marie, som hadde svensk mor, Augusta f. Alsterquist.

På plassen Saga som tilhørte Nedre Sønsteby gård, bodde i 1900 «kjernemager ved armaturfabrikk» Anton Ludvig Larsen fra Høland med svensk kone Anna Lisa som var husmor og vaskekone. Alle barna, Hulda, Georg og Albart, var født i Kristiania. Ti år seinere bodde ekteparet i Glosimot nær Vassbånn, mens barna var flytta ut.

På Bentsborg gård ved Vassbånn bodde svensken, cellulosearbeider Johannes Svensson – som han fornorsket til Svensen som svensker flest – med kona Maren Jørgine Andreasdatter fra Eiker. Siden jobba Johannes på Armatur'n, og de flytta til Bruneberja ute på Kaldaker. De hadde døtrene Helga, Inger og Anna. I 1910 hadde familien flytta helt opp til Hestebråtan på Drolsum og bodde der noen år før de flytta tilbake til Geithus. Inger gifta seg med Filip Thorvaldsen, som hadde svensk mor, Fina f. Alsterquist.

Ellers bosatte svenskene seg på Rolighetsmoen, i Bråtan og rundt omkring

I 1900 kom August Johansson Lagerström, som var født i Borås, og kona Tekla Dalberg Lagerström, som var født i Göteborg. De hadde barna Sven Gustav, Anna Sofia, Carl Erik, Knut Sigurd, Sara Maria, August Hagbart og Magnhild Konstanse. De to eldste var født i Sverige, de tre neste i Kristiansand, en i Drammen og den yngste i Geithus, så familien

Familien Moen på Gustadhøgda.

Foran fra venstre: Anders Gustaf Olsson fra Värmland og kona Karen Dorthea fra Øreneie. Videre datteren Ingeborg Kristine og mormor Anne Olsdatter fra Flå. Bak fra venstre: Sønne Lyder, Alfred, Anders og Olaf, døtrene Gunda Caroline og Anna Marie.

Bildet utlånt av Eva Gundersen

Lagerström hadde farta mye før de kom til Geithus. De bodde tvers over veien for der Antonsen hadde bensinpumpe i gamle dager.

I Rolighet, nede ved Bergsjø bodde brøtningsformann og gårdbruker Oluf Larsen Rolighed. Han var norsk, men kona Martha Katrine Andersdotter kom fra Sverige. Ungene var Lars, Karen, Arne, Jørgen, Birger og Rolf. De tok alle etternavnet Rollum. Jørgen husker vi som inspektør for fløtinga i Drammenselva. Litt lengre nord, i Skinnerud ved Bergsjø, var i 1875 svensken, murer Christian Jonasson med familie leiboere. Christian kom fra Fuglevik i nabolandet. Kona Sofie Hansdatter kom fra Spydeberg. Eldste datter Helga Mathilde var født i Christiania, den neste Jeanette Cecilie i Østre Aker. Mens alle de yngre var født i Geithus: Elisa Marie, Louise Josefina, Johan Edvin, Christian, Karoline, Oscar og Aksel Wilhelm. Innen 1891 hadde «graastensmurer for egen regning» Christian Bye, som han da skrev seg for, bygget eiendommen Sandby, huset til venstre like før en kommer ned til gressbanen på Rolighetsmoen. Kona Sofie var da død. I 1900 hadde Christian midlertidig opphold i Christiania, mens flere av barna bodde på Sandby. I 1910 var han tilbake på Sandby. Også denne familien har etterkommere i Geithus.

I Bråtan bodde Peder Ahlström, «arbeider ved papirfabrik», med kona Gunhild Marie Knudsdatter fra Sande og ungene Alma Pauline, Oscar Martinius og Kristian.

På Kjemperud bodde det svenske paret Karl Olsson og Helma Mathilde Karlsdotter. Han var dagarbeider ved Gjeithus papirfabrikk. De hadde fem døtre og en sønn, alle født i Modum. Men ingen av dem var døpt, «da dette stred imod forældrenes opfatning af Guds ord», står det i folketellinga. Barna var Hulda, tvillingene Martha og Marie, Hanna, Anna og Josef. Det var dette svenske paret som starta pinsemenigheten i Geithus. Etter hvert flytta familien mer sentralt i Geithus, ikke langt fra det gamle bedehuset Betlehem.

Helt oppe på Bronesmoen nær Modum Bad bodde gråstensmurer Johan Edgreen, som kom fra Björke i Älfsborgs län i Sverige. Kona Bolette var norsk og vaska i Badet. Sønnen Carl August var smører ved Gjeithus Tresliberi, sønnen Hans Oscar var dynamopasser på Katfos Cellulose, mens sønnene Alfred og Jørgen flytta ut av bygda. Carl August og Hans Oscar hadde lang vei til jobben.

Det samme hadde cellulosearbeider Lars Andersson som bodde på Ødegården ved Brones. Andersson og kona Sofie kom fra Dalsland i Sverige. De hadde fire barn, Signe og Johan født i Kristiania og Karl og Arne født i Modum.

I 1891 bodde det to svensker som losjerende på eiendommen Lium, nokså midt i Geithus. De het Karl Anton Olsson og Johannes Andersson. Begge var snekkere på Drammensælva. Samme året kom papirarbeider Karl Herman Jenson til Geithus.

I Skargården midt i Geithus bodde kjørekarl ved cellulosefabrikken Johan Edvard Lundgren fra Sverige med kona Maren Larsdatter fra Eker. Sønnen Edvard var født på Eker og Anton etter at de kom til Geithus ca år 1900.

Gjennom årene var det flere profesjonelle fotografer i Geithus. En av dem var Iver Marinius Andersen fra Berg i Østfold med kone Sofie Vilhelmine fra Lemersborg i Sverige. De hadde sønnen Rolv Günther Andersen. Fotograf Andersen holdt til i det huset der det siden har vært kinesisk restaurant.

Fantz Olenius Andersson Skålin fra Värmland bodde selv aldri Geithus, men fikk likevel etterkomme her. Han traff Othilie Johannesdatter fra Geithus i Kristiania, de gifta seg og fikk sønnen Sverre. I 1904 emigrerte de til USA, der de fikk døtrene Anna Emilie og Ester. Etter at Frantz døde i 1909 tok Othilie med seg barna tilbake til Geithus, der hun drev med vask og forskjellig annet arbeid. Ester døde bare 11 år gammel. Sverre jobba i mange år på Drammensælva, og Anna Emilie gifta seg med Daniel Hølen på Steinbru.

Heller ikke Johan Edvard Rydgren fra Älfsborgs län kom så langt oppover elva som til Geithus. Han var i 55 år spinnerimester på Solberg Spinneri. Men hans sønn Wilhelm var ingeniør og papirmester på

Drammenælva i 1880-årene, før han dro videre til Kistefoss. Og sønnen Thorvald kjøpte gården Urholt på Østmodum før han og kona Anna Embretsdatter fra Modum i 1934 flyttet til Myra i Geithus. Deres to sønner bodde i Geithus, Bjarne, elektrisk installatør, og Arthur, maskinmester ved Gravfoss og Kaggefoss kraftstasjoner.

I drengstuebygget på plassen Solberg ute på Kaldaker bodde svenskene cellulosearbeider August Blomberg og kona Karen Johansdatter med barna Johan Ferdinand, Inga, Aksel, Alma Victoria, Reida Adelene, Sara Alvide og Gustav Martinius. De to yngste var født i Modum, den tredje yngste i Haugsund, som Hokksund het den gang, og den fjerde yngste i Kristiania. De eldste var født i Sverige.

I drengestua på Sevals bodde den svenske tjenestegutten, ungen Nils Mörk.

På plassen Sørli ovenfor Sønsteby bodde den svenske skog- og markarbeideren Oluf Johannesson med kona Hilda, født i Vestre Aker. I 1910 hadde de barna Annette, Johan, Olava, Hermand og Heide.

På Bruneberja bodde i 1900 dykker Karl Johan Nilsson, født i Sverige, hans kone Emma Otilie Simensdatter her fra Modum med to små døtre og ei bestemor. Nilsson hadde Skien som permanent bosted. Hva en dykker hadde å gjøre i Geithus i år 1900, kan vi bare spekulere på. Kanskje hadde han et oppdrag for kraftanlegget i Gravfoss?

En av de 20 fattiglemmene på Lægdegården Ilen i 1900 var svensk, 65 år gamle Karen Nielsdatter. Også ei av budeiene på Ilen i 1900 var svensk, Elin Karlsdatter. I 1910 var det 38 fattiglemmer på Ilen. En av dem var den svenske Emma Skindstad som bodde der med fire barn, som var født på forskjellige steder rundt om i Norge. Fattiglemmet Kaisa Andersdatter fra Sverige bodde også på Ilen.

I sidebygningen på Stalsberg gård i Vassbånn bodde i 1900 bakeren Karl Ludvig Andersson, som kom fra Skiptvedt i Østfold og hans svenske kone Johanna Mathilda Andersdatter. Ti år senere drev de bakeri der Ørjansens butikk senere holdt til.

Utover på 1900-tallet kom det fortsatt flyttende svensker til Geithus. Til Tomta hadde anleggsarbeider Vilhelm Pettersen kommet litt før 1910 med svensk kone Gjertrud og datteren Ella født i Kristiania

I 1910 bodde det svenske paret Marie og Olaf F. Johnsson i Skinnerud nede ved Bergsjø. Han var «mekaniker på cellulosefabrikk». De hadde sønnen Adolf, som var handelsbetjent, og datteren Hilma, begge født i Sverige.

I 1910 leide to svenske ungarer hus i Geithus. Det var dagarbeider Axel Jansson og fjellarbeider Oscar Holmberg. Samme året leide «mekaniker ved cellulosefabrikk», ungar og svenske Karl Bonge, hus hos landhandler Hontvedt i Geithus.

Oppe i Bråtabakken bodde i 1910 hallingen Ole Foshaugen, som var cellulosearbeider, med svensk kone Elisabeth Carlsdatter og barna Olav, Alf Kris-

tian, Einar og Karl Georg. De tre eldste var født på Nedre Eiker og den yngste i Modum.

Den svenske jernbanearbeideren Axel Green bodde like ved siden av det gamle Samvirkelaget med kona Anne Karine fra Modum og barna Ester, født i Øvre Eiker, samt Einar og Karen, født etter at de kom til Geithus.

I 1910 bodde cellulosearbeider Karl Hilding Ericson fra Refvesjö i Sverige i Geithus med kona Julie Augusta Arnliotsdatter fra Modum med barna Svanhild, Erling Bjarne, Else Karoline og Valborg Fredrikke.

I Hervika på Østria bodde i 1910 murer og tømmerhugger Karl Johannesen fra Botne med svensk kone Hilma Eliasdotter fra Bohuslän og fem sønner.

Turbinfører ved papirfabrikk Karl Johansson fra Sverige bodde rett ned for Heggen, og hadde følgende lang vei på jobben, hvis han da ikke brukte båt om sommeren og gikk over isen om vinteren. Bergsjø var alltid islagt i gamle dager. Johansson hadde kona Olava fra Lier og ei datter.

På plassen Bakke ute på Skalstad nærmere Åmot bodde pensjonist fra Drammenselva Ole Jensen Bakke med datter Othilie og svensk svigersønn, anleggsarbeider August Roos.

Helt borte på Vestre Spone, på Komperudenga, bodde svensken Bengt Johan Edquist fra Värmland som forpakter, tømmerhugger og bjelkekjøre sammen med kona Olava Halvorsdatter fra Sigdal og barna Halvor, Ellen Marie, Oscar Daniel, Anna Lovise, Eva, Einar, Fridolf og Olaug. Halvor og Oscar og yngre medlemmer av familien Edquist har jobba på fabrikkene i Geithus. Halvor gifta seg som nevnt med en av døtrene til Manne Olsen, Helga Josefine.

En gang godt ut på 1900-tallet kom to smålendinger til Geithus og begynte på Drammenselva, Oscar Liljegren som elektriker og Gotfried Forsgren som rammesnekker. Begge gifta seg inn i familien til Anton Olsen. Forsgren gifta seg med datteren Elise, og de fikk Rigmor. Liljegren gifta seg med datteren Elfrida, og de fikk Kjell. Elfrida døde dessverre tidlig, og etter noen år gifta Liljegren seg med Elisif Konstanse, som også var av svensk herkomst. Hun var barnebarn til Manne Olsen.

På Katfos jobba svensken Kalle Aldrin, som kom til Geithus godt utpå 1900-tallet. Også Kalle stifta familie i Geithus. Kona Harda var herfra, og de fikk sønnen Kjell. De bodde tvers over veien for der Tingelstad hadde slakterbutikk i gamle dager, og hvor Rikard Bråthen og seinere Haktor Valvatne hadde sine virksomheter.

Avslutning

Etter som åra går, så vil vel kunnskapen om den svenske avstamningen til mange geithusinger gå mer og mer i glømmeboka. Det er nå barnebarna og olde-

barna til de tidlige svenske innvandrerne som tar til å dra på åra. Det er ikke lenger mulig å høre forskjell på dem – eller jeg får vel heller si på oss – og andre geithusinger. Men bestemora mi, Amanda Albertina, hadde fortalt til et av sine barnebarn, Hjørdis Berntsen, f. Andersen, at da de kom til Skien i 1879, gjaldt det å lære seg norsk fortest mulig, ellers blei de kalt for svenskeradder eller det som verre var. Nå lærte riktignok Amanda aldri å snakke perfekt verken grenlandsk eller moing. Hun var allerede i konfirmasjonsalderen da hun kom til Norge, og brøt på det svenske helt til hun døde i 1953.

Så var det jo slik at mye av innvandringen skjedde i åra omkring unionsoppløsningen, og da kunne stemningen være nokså amper mellom svensker og nordmenn, selv innen arbeiderklassen. I Geithus Fagforenings protokoll fra 1907 er det referert at en av arbeiderne klaget over at han måtte omgås alle disse svenskene på fabrikkens hver eneste dag. Men da fikk han påpakning av Hans Tandberg, formann i den da nystiftede fagforeningen.

Alle arbeidere må stå sammen, slo Hans Tandberg fast. Og det er vel like sant i dag som det var i 1907.

KILDER

Folketellingene for Modum i 1865, 1875, 1891, 1900 og 1910

Kirkebøker for Modum

Modums historie, bind VII

Dødsfallmeldinger fra lensmennene i Søndre og Nordre Modum 1910-1950 v/Arnt Hole

Eli Moen: Ei bygd, tre elver

Oscar Magnusson: Jeg vil leve

Leif Hellerud: Folk og boplasser i Vestre Sponefjordingen

Øyvind Haugen: Union Geithus

Otto Myrvold: Bergsjø Arbeiderforening 1916-1968

Christoffer Bye: Mitt barndomsrike

Erling Diesen: «Da svenskene kom til Geithus». Gamle Modum 2003

Øyvind Haugen: «Ernst Hjalmar Johansson 1871-1952». Gamle Modum 2006

Erik Gundhus: «Modum Pinsemenighet». Gamle Modum 2010

Unni Venke Holm: «Innvandring fra Sverige på 1800-tallet.

Fra Munkedal til Modum». Gamle Modum 2011

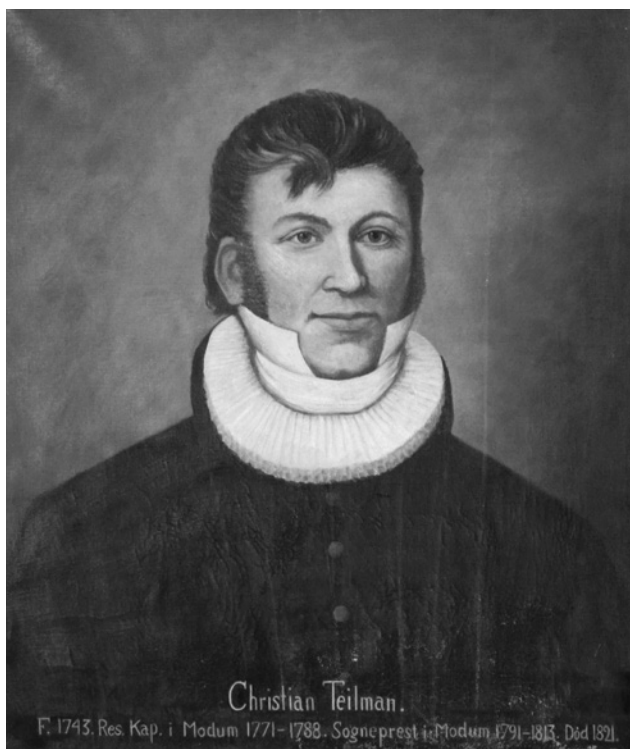
Mannskapslister for Drammenselvans Papirfabriker 1891 og 1894

Geithus Fagforenings protokoller

Mannskapslister for Katfos Fabriker

Skriftlig og muntlig informasjon fra Øyvind Haugen, Håkon Andersen, Hjørdis Berntsen, Marit Grimnes, Anne Lise Berglind, Ranveig Knive, Unni Teigen, Unni Venke Holm, Eva og Gunnar Olsen, Gerd Mathisen, Hans Erik Mathisen, Hermann Pettersen, Nils August Larsen, Birger Edquist, Eva Gundersen, Bjørg Bjertnes, Erik Gundhus, Erik Bratvold, Inger Folmo, Frank Skålin, Grethe og Svein Hølen, Tor Arneberg, Arnt Hole, Tore Olsen, Viktor Dahl, Rolf Rydgren, Torgunn Larsen, Ragnar Zelow Lundquist, Otto Myrvold, Eva Berit Caspersen, Jorunn Flatlum, Kari Fredriksen, Arne Mikkelsen og Ivar Åsheim.

Hva hendte på Modum i 1814?

Christian Teilman. Portrett i Heggen kirke.

Foto: Kai Roar Bjerkeengen

Forholdene på Modum ved utgangen av året 1813 var som i resten av landet. Danmark-Norge var i krig. Riket var i en uheldig allianse med Napoleon. Engelske krigsskip hersket på havet. Danmark og Norge var adskilt. Postgangen mellom rikene var tilfeldig og sein. Kong Fredrik VI hadde sendt tronarvingen prins Christian Fredrik til Norge som stattholder.

I 1813 søkte sogneprest Christian Teilmann om å få gå av med pensjon. Han regnet nok med at sønnen, Andreas Teilmann, som var residerende kapellan, skulle få embetet etter ham. Men den 29. desember 1813 fattet regjeringen i København vedtak om at Christen Essendrop skulle bli ny sogneprest på Modum. Essendrop hadde bodd i København siden studentdagene. Han hadde fordelen ved å befinne seg nær maktens sirkler. Men det kan ha tatt uker innen denne avgjørelsen var kjent på Modum.

I Kiel ble det ført forhandlinger mellom stormaktene. Danmark måtte ut av krigen. Sverige ønsket å få Norge som belønning for sin innsats mot Napoleon.

14. januar 1814 ble freden i Kiel underskrevet. Sverige skulle få ønsket sitt oppfylt. Danmark fikk noe kompensasjon for tapet av Norge. Ingen nordmann var til stede.

Da fredsavtalen var kjent, samlet Christian Fredrik en del stormenn på Eidsvoll. Han ønsket å utrope seg selv til konge i Norge, i kraft av arveretten. Stormennene overtalte ham til heller å søke folkets støtte til å gi Norge en grunnlov, og så la seg utrope til konge. Det ble besluttet å innkalle til en grunnlovgivende forsamling.

Det ble bestemt at en først skulle innkalle befolkningen til edsavleggelse. Ved samme anledning skulle det holdes valg. På landet skulle hvert prestegjeld velge to utsendinger til et valgmøte i amtet. Der skulle utsendingene til Riksforsamlingen velges. Byene valgte sine utsendinger direkte. De militære avdelinger sendte også representanter til Riksforsamlingen.

På Modum ble allmuen innkalt til en ekstraordinær bededagsgudstjeneste 25. februar. Sogneprest Teilmann holdt en preken over den anbefalte tekst, Salme 62, 8-9, hvor det står: *Min frelse og min ære har sin grunn i Gud. Han er mitt faste fjell, jeg søker tilflukt hos ham. Folk, stol alltid på Gud, øs ut for ham det som fyller hjertet! Gud er vår tilflukt.*

Derpå ble forsamlingen spurt: *Svørge I at hævde Norges selvstændighed og at vove liv og blod for det elskede fædreneland? Med oppløftede fingre svarte de: Det sverge vi, såsandt hjælpe os Gud og hans hellige ord.* Derpå valgte forsamlingen to menn til å møtet på amtets valgmøte. Dokumentet med fullmakten lyder:

Til Prints Regenten!

Paa Modums Præstegjelds Vegne bevidne undertegnede vor underdanigste Taknemlighed i henseende Deres Høiheds Opoffrelse i denne Tid for det lidende Norge, og vor Glæde over at Deres Høihed vil blive hos os og være vor Regent; samt føre os an i Striden for Frihed og Selvstændighed. Vi have punktlig og med Glæde aflagt den os foreskrevne Eed til denne Hensigts Fremme, og kan tilføje, at ikke en eneste Stemme er at finde i vor Menighet enten for Underkastelse under Sverrig eller for nogensomhelst Forandring i de begyndte Forhandlinger til Rigets Styrelse; hvorom den befalede Attest strax bliver sendt Biskopen.

Vor Fuldmagt for de 2de Mænd, der sendes til Amtsmødet, lyder saaledes:

Vi undertegnede Sognepræst og 12 udvalgte Almuesmænd af Modums Præstegjeld committere herved paa vore og hele Prestegjeldets vegne, som heri eenstemmig samtykker, de 2de Mænd Andreas Teilman, residende Capellan til Modum, og Almues Mand Hans Næs til at møde på Haugsund på Eger den 30te Martii nestkommende med de øvrige Præstegjeld i Amtet deres Afsendte for at stemme med i det som Amtsmødet forhandles; og skal deres Mening gjelde i alle Dele som Præstegjeldets in corpore. Dette til Bekræftelse under vore Hænder og Zigneter.

Heggen Kirke den 25de Febr. 1814.

Chr. Teilman	Hans Ødenæs	Thor Aas
Anders Skredsvig	Niels Natved	Thor Hellum
Paul Olesbye	Ole Hovde	Christopher Stensrud
Stephen Aasen	Helge Grævstad	Christopher Berg
	Ole Bronæs	

Gud give Deres Høihed Liv og Lykke! Ønskes (og så følger egenhendige underskriftene til de samme tolv pluss de to valgte utsendingene)

Chr. Teilman	Thor Aass	Niels Nattved
Andr. Teilmann	Christopher Berg	Thor Hellum
Hans Næs	Paul Olesbye	Olle Haavde
Hans Ødenæs	Ole Bronæs	Anders Schredsvig
Stephen Aassen	Helge Græsstad	Christopher Hanssen Stensrud

Med dette ble Modums allmue gjort delaktig i de begivenheter som skulle følge og føre fram til Grunnloven av 17. mai 1814, og av kongevalget samme dag.

Hvem var så de to menn som ble utvalgt til å møte i Hokksund, og hvem var de tolv som underskrev fullmakten? Far og sønn Teilmann er allerede nevnt i denne artikkel. Christian Teilmann fungerte som sogneprest fram til sommeren 1814. Da tok Essendrop over. Teilman ble boende på Heggen som pensjonist og døde der i 1821. Andreas Teilmann bodde på Komperud og fortsatte som res.kap til 1821. Da flyttet han fra Modum.

Hans Næs, som også ble valgt til å møte i Hokksund, har jeg lett etter. *Modums Historie bind IV* omtaler en «lensmann Hans Næs», som eide Hovland noen år omkring 1814. Ved søk i kirkebøkene fant jeg denne Hans Næss bosatt på Sønsteby i 1813. Da fikk han en sønn, Eric, med piken Ingeborg Guttormsdatter. 5. des 1813 giftet disse to seg. Så ser det ut som at han har hjulpet

lensmann Brochmann i tjenesten. I 1823 blir Hans Næss tilsatt som lensmann på Eiker. Der har han stillingen inntil han døde i 1844, 69 år gammel. Ved folketellingen i 1801 er en Hans Næss «skrivekarl» hos amtmanden på Huseby i Lier. Jeg antar at dette er samme person. Han var altså den «almuesmand» som ble valgt til å møte i Hokksund sammen med res.kap. Andreas Teilmann.

De øvrige underskriverne representerte ulike deler av Modum. Thor Aas var «Thor i Sundet», gjestgiver på Østre Viker. Christopher Berg og Niels Natved var fra Øst-Modum, Thor Hellum fra Rudsferdingen. Anders Skredsvig og Stephen Aasen var fra Østre Spone fjerding, mens Hans Ødenæs var fra Vestre Spone fjerding. Paul Olesbye og Ole Hovde var fra Snarum. Helge Grefstad og Christopher Stensrud var fra Nykirke.

Hvem er fraværende? Roar Tank har skrevet om edsavleggelsen og valget på utsendinger i *Modums Historie, bind II*. Han mener det er påfallende at ingen fra Blaafarveværkets ledelse er blant underskriverne. Kan det være at de forutså de økonomiske problemene som ville komme, og derfor holdt seg i bakgrunnen, spør han. Han legger også merke til at Christopher Uhlen ikke er blant underskriverne. Han ble Modums første stortingsmann, i 1815.

Heggen kirke slik den kan ha sett ut i 1814.

Tegning: Birger Hammerstad

Maleren Anders Kongsrud 1866–1938

Glimt fra et kunstnerliv

Anders Kongsrud ble født 10. september 1866 av foreldre Abraham Olson Kongsrud og hustru Sigrid Olsdatter. Sigrid kom til Modum ca. 1856, og de ble gift i 1857. Det er fortalt at Sigrid egentlig var på veg til Sørlandet hvor hun var lovet en stilling, men hun kom aldri lenger enn til Vikersund, der hun traff Abraham. Det var sogneblod av Sivleslekten i Sigrid. Anders vokste opp på husmannsplassen Havnebraate under Kongsrud som den tredje av i alt sju søsken Kongsrud-navnet tok Abraham som familienavn i likhet med flere andre familier som ikke var i slekt, fordi navnet var knyttet til området der det tidligere hadde ligget et krongods.

Faren Abraham var leilending og skomaker. I tillegg arbeidet han i perioder på Mølla til Niels Wigorsund. Den lå ved utløpet av kanalen til Bergsjø, og faren til Chr. Skredsvig var møller der. De to fedrene har tydeligvis kjent hverandre, og kanskje har Abraham fortalt om den «tegnegale» sønnen som lå i skogen dagen lang og tegnet småfuglene. Sent i 1870-årene kom Christian Skredsvig ruslende opp til husmannsplassen der Anders bodde. Christian, som var 12 år eldre, hadde hørt om Anders og ga da den unge nye vennen en første leksjon i tegning med lys- og skyggeeffekter og perspektiv.

Kongsrud som fuglemaler

I forbindelse med Modum Kunstforenings utstilling av Kongsruds fuglebilder i 1977 skrev Hakon Kongsrud:

«For hundre år siden stod en liten smågutt i skolegården på Kongsrud og lokket til seg småfugl. Til lærerens forbauselse og kameratenes fryd satte de seg på lua hans!

Det var vel meiser som var blitt småguttens venner under stadige samvær ute i skogen. Der hadde han bortgjemte foringsplasser og observasjonsposter – og lykkestunder.»

Enkle tegnesaker hadde han med seg. Han hadde en tidlig trang til å lage skisser av sine vingede venner. Han var nok utrustet med et eget, stillferdig lag når det gjaldt å komme sine små modeller inn på livet. Kunnskap om den enkelte fuglearten hadde han trent opp fra barndommen, og interessen for fugler bevarte han hele livet. Ofte når han senere sto ute i skogen og malte, kunne fugler slå seg ned på staffelikanten eller spise av hånden hans. Endog den sky røyskatten

kunne dukke opp rundt bena hans. Hans kunnskaper om fugler og deres anatomi var så omfattende at han ble brukt som illustratør av fuglebøker.

20 år gammel står Anders og maler Kagefossen da doktor Thaulow kommer forbi. Han ber Anders dra hjem og hente tegningene sine, da Fredrik Collett var gjest i Modum Bad. Thaulow ville at Anders skulle få en vurdering av Collett, som ble regnet som friluftsmaleriets pioner her hjemme. Vurderingen var positiv, og Anders kom inn på Den Kgl. Tegneskolen i Christiania høsten 1886, der han ble elev til 1889. Dr. Thaulow sørget for underhold. Anders likte spesielt godt maleren Wilhelm Holter, direktør ved Tegneskolen, både som menneske og lærer. Gustav Vigeland var også ved tegneskolen i denne perioden. Det hendte nok at det kunne være snaut med mat. En kveld Anders og Gustav kom fra Tegneskolen og tomme brødbokser ventet på hybelen, stjal de seg ned i en mørk kjellerhals i Teatergata, der de visste om ei sildetønne utenfor en høkerhandel. Der knep de noen sild, og siden de hadde poteter på hybelen, var kvelden reddet.

Erik Werenskiold var oppom Tegneskolen av og til og holdt øye med Anders. Werenskiold bidro, sammen med Holter og dr. Thaulow, til at Anders kom inn på malerskolen til Léon Bonnat på Atelier Cormon i Paris høsten 1889. I tegneskoletiden klarte Anders seg bra. Christian Skredsvig, som var inne i sin beste periode, tok seg godt av sin sambygding. Den modne mesteren hadde ikke glemt sin unge venn fra 70-årene, og gjennom ham fikk Kongsrud anledning til å følge med i det som rørte seg i Lysakerkolonien, hvor så mye talent, intelligens og kultur var samlet. Ettersom Anders viste at han hadde «noe å fare med», vokste vennskapet sterkt og varmt, et vennskap og en fortrolighet som varte livet ut.

Paristiden 1889–1894

Takket være økonomisk bidrag fra dr. Thaulow kom Anders til Paris høsten 1889. Thaulow støttet ham økonomisk helt til sin død i 1894. Vinteren 1889–90 ble en av de «store» i Paris' nordiske kunsthistorie. Jonas Lie bodde i Paris på den tiden, og Thomasine og Jonas Lies hjem var et åpent og gjestfritt sted hvor norske kunstnere ofte var forsamlet i festlig lag.

Maleren Karl Konow skrev i Aftenposten 16. oktober 1926 om vinteren 1889–90:

Det var flere grunner til det, det var den store utstilling først og fremst, og så var det tilfeldigvis nettopp da samlet et godt utvalg av det som senere er blitt stort i Norden. Champagnehotellet var et av de sentrer, hvorom alt dreiet sig. Der bodde i den første tid omtrent alle sammen, siden var det jo noen, som flyttet vekk, men det var alltid som de regnet sig som hjemme der allikevel. Og de aller fleste gikk hos Bonnat. Munch gikk der, Kalle Løchen, Stenersen, Kongsrud, Jørgen Sørensen, Sverre Ihle, Valentin Kielland – alle sammen. Nordmennene fylte omtrent hele skolen. Vi nordmenn var mest interessert i Edvard Munch. Han var jo alt dengang det store geni, som vi alle ventet det største av, og alt hva han arbeidet, så vi på med beundring. Den av oss som Bonnat satte mest pris på, var Kongsrud. Han ikke alene satte ham høiest av oss skandinaver, men anså ham overhodet for en av de største begavelser. Og da han noen tid bakefter ble lærer ved École des Beaux Arts, tok han Kongsrud med seg. Han slapp inn uten optagelsesprøve, noe som så vidt jeg vet, senere aldri er passert med norske eller andre kunstnere.

Anders Kongsrud ved staffeliet i sitt arbeidsrom.

Foto: Ukjent

Bonnat malte et portrett av Anders, og har tydeligvis trodd på hans evner. Det var ikke bare Léon Bonnat som ventet seg noe av den unge nordmannen i Parisertiden. I Jonas og Thomasine Lies dikterhjem i Avenue de la Grande Armée fikk Anders et hyggelig innpass. Introduksjonen hos Jonas Lie er verdt å nevne. Skredsvig ba Anders overbringe dikteren en flaske Lysholm og en gammelost. «Når du kommer med dette fra Maggie og meg, så tenker jeg du blir bedt inn, jeg,» sa Skredsvig. Han visste hva han snakket om. Et kapittel i «Dage og Nætter» gir god beskjed.

Det gikk som Skredsvig spådde og Thaulow håpet. Nykommeren ble kalt inn til dikteren med baretten i den røde sofaen. Han ble også innbudt til «den store juleaften i 1889», da bl.a. Skredsvigs Lysholmer kom frem. Videre ble han invitert med til Lie-familiens sommeropphold i 1890 i landsbyen Dormelle noen mil fra Paris. Her malte han sønnen Mons Lie (maler, musiker og litterat) i friluft under rød parasoll, såvidt dyktig utført at det ble sent hjem på utstilling. Han malte også portretter av barna til Jonas Lie. Han fikk et spesielt nært og livsvarig vennskap med den yngste av barna, forfatteren og journalisten Erik Lie. Han tegnet også illustrasjonene til Erik Lies bok om Balzac.

Anders malte et portrett av Vigeland i Paristiden: «Mesteren modellerer.» Det magre hodet sees i mørk silhuett mot den svære, lyse atelierruta.

Anders kopierte en god del i Louvre. En del av disse bildene må ha hatt en viss kvalitet, for i følge Gudmund Stenersen ble de kjøpt «våte på staffeliet». Med god formsans og sikker tegning var han en god portrettmaler. Han malte både sin velynder dr. Thaulow (Bildet henger i festsalen i Modum Bad), fru

dr. Thaulow og en rekke andre portretter av god kvalitet. Ellers var det landskapet som fanget hovedinteressen hans, i tillegg til en aldri sviktende interesse for de små vingete skapningene som han tidlig lærte å kjenne i sin barndoms trakter. I Paris, med kunstnere fra Østen, spesielt japanere, med deres sans for detaljer og koloritt, fant han en mulig kilde til utvikling for fuglemaleren. Ellers var det andre norske malere som malte buskap og hester. Bildet «Elger i kamp» viste at Kongsrud også hadde et videre repertoar.

Hvem var han?

Hvem var han egentlig, Anders Kongsrud? Det er spesielt etterkommerne i familien som har grublet på det. Utenom familien er det selvsagt bildenes motiv som er det sentrale. Siden han forble i naturalismen, er detaljene og gjenkjennelsen viktig. I fra enkle kår på Modum med begrenset skolegang var han 3 år på Tegneskolen i Christiania, hvorefter han oppholdt seg 5 år i Paris. En formidabel forandring fra et begrenset miljø til et intellektuelt kunstmiljø, først i hovedstaden og siden til den kunst- og kulturmetropolen som Paris var på den tiden. Han opplevde sikkert noe av det samme som Skredsvig har skrevet om seg selv. Det manglet kanskje i begynnelsen både språklige kunnskaper og manerer når man skulle omgås hovedstadsfolk. Inntrykket er imidlertid at han klarte seg bra, og at han fant seg godt til rette.

Sommeren 1887 var Anders med Skredsvig til Vinje i Telemark, en hyggelig undervisningsgestus av den allerede etablerte mesteren som da var 33 år mot tegneskoleeleven på 21 år. En episode fra tegneskoletiden kan nevnes. Anders og en medelev støtte en søndag formiddag på Ivar Aasen nederst i Pilestredet. De kom i prat, og Aasen inviterte de to elevene inn på et lite glass akevitt. Men med det var visitten over. Kunstnermiljøet kunne jo ellers være så ymse når det gjaldt levesett. Mange kunstnere var jo bohemer. Hadde man penger, gikk man på restaurant og spiste og drakk godt. Hadde man ikke penger, så sultet man.

Forholdet til Thaulow

Dr. Thaulow ble på mange måter en «kulturell farsfigur» for Anders. I tillegg til uforminskete pengestøtte gjennom 8 år var Thaulow opptatt av at Anders lærte seg fransk, og ellers hadde en bra utvikling. I brev fra Thaulow til sin unge protesjé kom han også med formaninger både om klesveien og når det gjaldt drikkevarer. Det er tydelig at Thaulow holdt seg orientert om kandidatene han understøttet. Holdt de ikke mål og oppførte seg ordentlig etter Thaulows mening, var det slutt på pengestøtten. Det skjedde i alle fall med en av de understøttede da det hadde kommet Thaulow for øre at det hadde blitt vel mye rangling.

En episode som vel viser at Anders holdt et visst mål når det gjelder livsførsel i utlendighet: Kalle Løchen, som var jevnaldrende med Anders, var også hos Bonnat i 1889. Men på grunn av uryddig livsførsel ville familien ha ham hjem. Anders fikk da i oppdrag å ledsage ham til Antwerpen, og få han ombord på båten til Oslo. I Antwerpen kom Kalle seg om bord, og Anders tok toget tilbake til Paris. Men neste morgen ved frokostbordet er Kalle Løchen til stede. Ny tur til Antwerpen, og denne gang passer Anders på at Kalle holder seg ombord til båten legger fra kai. Allerede som 18-åring var Kalle Løchen med i malerkolonien på Haugfoss sommeren 1883. Han var begavet både som maler og skuespiller, men allerede før han er 30 år dør han en tragisk død.

Det er kjent at Anders sterkt overveide å bli i Frankrike da det kom til oppbrudd i 1894. Dr. Thaulow døde dette året, og dermed opphørte pengestøtten. Tanken på tre års militærtjeneste om han ble i Frankrike, virket skremmende. I tillegg lengtet han også hjem til naturen og roligere forhold i hjembygdens trakter.

Det var spennende om Thaulows oppfordring om å «samle i lader» når det gjaldt å annamme kunnskaper og inntrykk i Paristiden, ville bli bekreftet i de forventninger flere av hans lærere hadde til Kongsruds kunstneriske utvikling. Det har vært antydning at læretiden hos Bonnat kanskje var i lengste laget,

autoritær som han var og ikke riktig åpen for de nye strømninger i tiden. Uansett var Kongsrud meget aktiv i tiden etter hjemkomsten, han malte og solgte bra. Han hadde allerede som 21 åring debutert på Statens Høstutstilling, og siden stilte han jevnlig ut på Høstutstillingen, senest i 1935. Han forble i naturalismen, og var opptatt av stemninger og ulik belysning, for eksempel gråværsstemning. Tydelig ydmyk overfor skaperverket påla han sine barn å fare varlig i naturen. «Ikke trå ned graset, og lukk igjen grinda,» var beskjeden når de gikk i beiteområder. Når han ble presset, kalte han seg landskapsmaler.

Kongsrud giftet seg i 1900 med Helga Christensen fra Drammen. Den første tiden bodde de på Strøvet gård i Drammen, men de kjøpte snart et mindre hus på Vikersund. Det ble påbygget og utvidet. Beliggenheten var ned mot Hovdetjern, med idyllisk utsikt over vann, elvestryk og åser, og mange motivperler i nærområdet. Økonomien kunne i perioder være vanskelig med lite salg. Det var begrenset kjøpekraft blant lokalbefolkningen tidlig på 1900-tallet, så bilder ble ofte solgt til underpris. Det ble utnyttet av mer pengesterke oppkjøpere. Eksempelvis ble opphavsretten til de kjente julekortene som han produserte, solgt til Mittet for 150 kroner, tydelig i en periode med kjøpers marked. Den kunstneriske produksjonen er av kunstkritikere beskrevet som noe ujevn. Han innfridde kanskje ikke de forventninger man hadde, og uttrykk som stagnasjon ble brukt. Han har sikkert hatt sine tunge stunder når det iblant røynt på. Men ettertermålet er at han var en ganske stabil psykisk natur, tross sitt kunstnersinn.

Kongsrud var god med portretter, og det henger mange av hans prestebilder i kirkerommet i Heggen. Da sogneprest Amlund, som var en markant person i bygda, skulle portretteres, var det fra først av ikke enighet i menighetsrådet om valg av kunstner. Formannen sogneprest Amlund «hadde ikke sett Anders særlig ofte i kirken». Men det henger et godt (og velvillig?) bilde av Amlund i Heggen. Han har forøvrig malt altertavlene i Gulsrud kapell og Vestre Spone kirke.

På ateliéet ville han helst være i fred, også for sine egne barn, men ikke for barnebarna. De kunne komme og leke og flytte på malerier som sto til tørk uten at det gjorde noe. Hans svigerdatter, min mor, som bodde i samme bolig i fem år, beskrev Anders som et fint menneske med lun humor, og hun var meget glad i sin svigerfar.

Anders Kongsrud døde 72 år gammel av hjerteslag. Et uferdig bilde av heggen i blomstring utenfor ateliévinduet sto igjen på staffeliet den natten han døde.

Christoffer Bye:

Kattefos Bro

Fra smalspor til breispor i 1908/09

Innledning

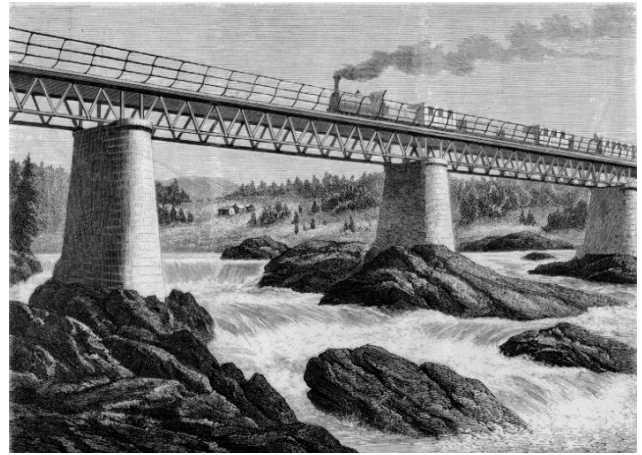
Området rundt jernbanebrua ved Katfoss på Geithus var i 1950-åra et lekeområde for oss barna fra Majorud og Katfos. Mang en gang da vi lå og solte oss etter et forfriskende bad i Drammenselva, diskuterte vi hvordan de fire «støvlelignende» steinpilarene som bar brua var bygget. Det var både høyde og vekt som var spørsmålet. Det mest konkrete resultat vi kom fram til, var at hver søyle var omkring 10 meter, og at tyngden var minst tusen tonn. Vektberegningen ble gjort ut fra en telling av antall steinblokker, volum og egenvekt av stein. Pga. at stål utvider seg ved varme, fikk vi med oss at det måtte være plass til lengdeforandring. Vi fant ut at bruspenne var opplagret på en slik måte at dette kunne skje uhindret. Bruspenenes ender var opplagret som et rullelager oppe på de murte steinpilarene. Det var vel det lengste vi drev det til, og så langt var vår nysgjerrighet tilfredsstilt, men det viktigste spørsmålet var fortsatt hvordan pilarene var bygget. Vi forstod at uten demningen i Gravfossen ca. én km lenger ned i elva hadde det vært en stri foss under brua da pilarene ble bygd i 1868, og at det måtte ha vært et omfattende prosjekt. Vi anså dette som et større og mer nærliggende spørsmål enn hvordan pyramidene i Egypt var bygget.

Brua ble bygd i fotografiets tidligste barndom. Byggingen er så langt vites ikke dokumentert med fotografier. Selve brukonstruksjonen, som i seg selv var imponerende nok for et barnesinn, var nok et tema i 1950-åra, men ble ansett som litt for omfattende. Vi kjente imidlertid vår begrensning og lot det ligge. Det fikk heller komme senere i livet. Og med denne artikkelen er anledningen kommet.

Brukt med litt fantasi gir dagens internett svar på det meste. Da jeg søkte etter et svar på spørsmålet omkring brukarene, endte jeg opp med masse kunnskap om selve brua, ikke om pilarene som var planen, men om ombyggingen i 1908 fra smalsporet til breisporbane. Slik er denne artikkelen blitt til.

Litt om banebredder og jernbanens første tid

Randsfjordbanen fra Drammen via Hokksund til Randsfjorden stasjon, i sørvestre del av Randsfjorden, ble åpnet 1868. Total banelengde var ca. 90 km. Byggingen av banen ble vedtatt 11. juni 1863 og var ferdig til Randsfjorden i Jevnaker kommune den 12. oktober 1868. Det var den femte jernbanestrekningen i landet. Fra vedtak ble sluttet til prosjektet var gjennomført, tok det 5 år og 4 måneder. Her har dagens samferd-

Det eldste bildet av Kattefos Bro er en tegning som viser brua med bebyggelsen i Majorud i bakgrunnen. Bildets tekst angir feilaktig fossen som Gravfossen. Kortet må være fra en tid like etter banens åpning, ca. 1870. På brua passerer et tog trukket av datidens smalspor-lokomotiv.

På Jernbanemuséet på Hamar finner vi lok nr. 17. Mye taler for at det er et lok av samme type som toget på brua.

selspolitikere noe å lære. Dagens samfunn er blitt så innfløkt og demokratisk at det tar opp mot 20–30 år å få bygget en veistump. Trøsta her får være at selve byggeprosessen tar kortere tid nå og er forbundet med mindre slit. I 1866 var banen bygd ferdig frem til Vikersund. Geithus stasjon ble anlagt i 1875. Banen var opprinnelig smalspor med en sporvidde på 106,7 cm. (Sporvidden er avstanden mellom innerkantene av skinnene.) I dag er sporvidden på 143,5 cm, såkalt normalspor, også benevnt som bredspor. Disse ekstra 36,8 cm har sine fordeler.

I jernbanens barndom var ikke utbygginger av nye linjer en del av en overordnet plan. Spor ble bygd

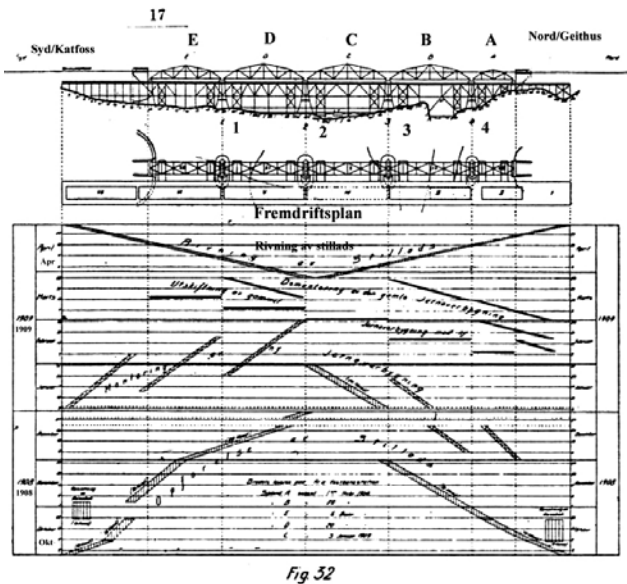

Fig 32

Fig. 32. Vi ser øverst den nye brua med sine fem spenn, A – E, 132 m. Bærepilarene fra 1868 er angitt med tall 1–4, vist i to plan, fra siden og ovenfra. Lengden på spenn A på Geithus-siden er 15 m, spenn B, C og D er hver 30,5 m og spenn E på Katfossiden er 26 m. Høyden fra skinnegang til lavvann er ca. 15 m. Vannstanden ved flommen i 1860 er beregnet til å ha vært ca. 2,5 m under den gamle brua.

Fremdriftsplanen til venstre, Fig. 32, viser start og avslutning for de enkelte arbeider, angitt med de skraverte skråstilte linjene i tidsplanen. Dette er ikke lesbart her, men planen er detaljert og ble fulgt til punkt og prikke.

Legg merke til at vannstanden under spenn B er lavere enn i selve hovedløpet, noe som skyldes at det den gang var et fossefall der. Inntil det ble sprengt vekk omkring 1946, gikk tømmerinntaket til Katfos Fabriker i elvas hovedløp mellom pilar 1 og 3, med oppankring av tømmerlensene nedenfor der hvor helleristingene befinner seg. Selve ankerspillet står den dag i dag og blir kalt «Krabba». Det er vist i forfatterens bok «Mitt Barndomsrike», side 147. Etter 1945 gikk tømmerinntaket til Katfos Fabriker mellom pilar 3 og 4.

Katfoss Br. Stillad for Ombygning til bredt Spor.

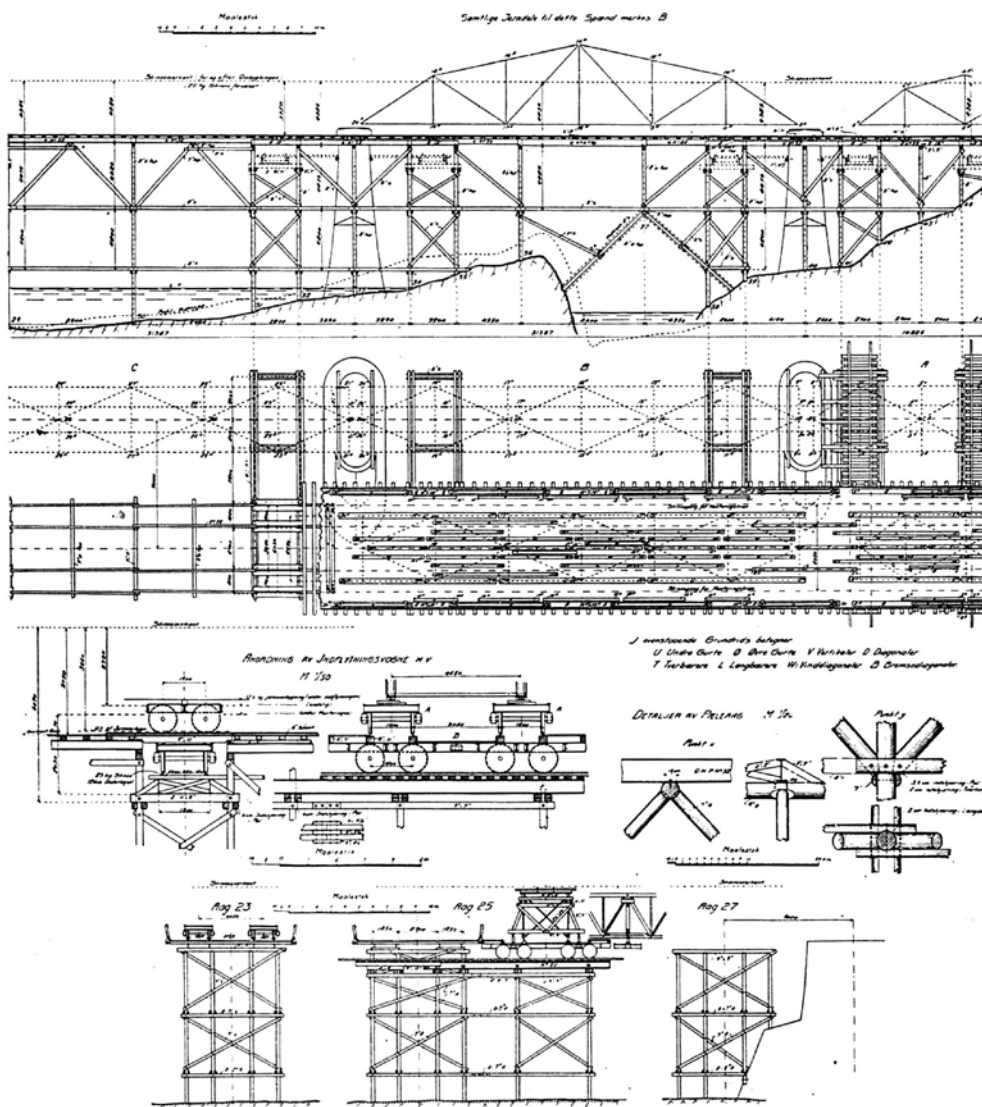
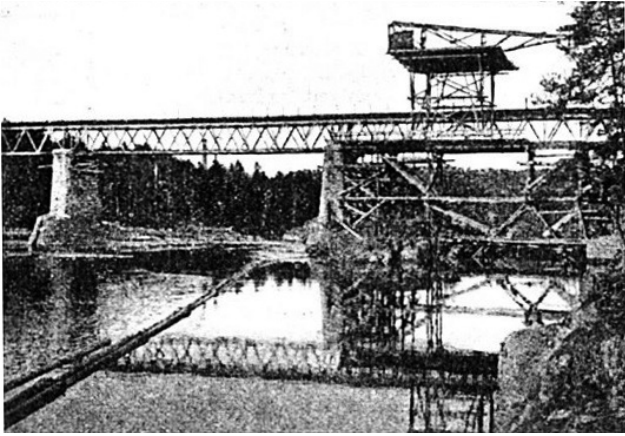

Fig 33

Fig. 33. Tegningen viser detaljer i ombyggingen av Geithus-brua.

Fotografi som viser heisebukken for stillasbygging og montering. Det ble laget 2 stykker som stod på hver side av brua.

samtidig på forskjellige strekninger uten å være tilknyttet andre jernbanelinjer. Valg av sporvidde ble derfor et spørsmål om kostnad og inntektsgrunnlag på hver strekning. Smale spor er billigere å legge, siden kurveradiene kan være mindre. Brede spor er dyrere, siden linjen måtte være rettere. Brede spor kan imidlertid bære større vekt og gir bedre stabilitet, noe som muliggjør kraftigere lokomotiver og høyere hastighet og større nyttelast.

Etter hvert som jernbanenettet ble utvidet, oppsto det stadig oftere sporbrudd – det vil si at to ulike sporvidder møttes. Sporbrudd førte til kostbare og tidkrevende omlastinger. Det førte også til økende behov for standardisering. I Storbritannia ble Stevensons sporvidde på 143,5 cm valgt som standard i 1846, og ble kalt normalspor. I Norge begynte omleggingen fra smalspor til normalspor i 1904, men legging av smalspor fortsatte helt til 1924.

Omkring 40 år etter at Randsfjordbanen ble anlagt, fikk den normalspor. Banen krysser Drammenselva to steder i Modum, ved Døvikfossen sør for Åmot

og ved Katfossen i Geithus. Her har vi de to lengste bruene på banestrekningen. Brua ved Døvikfossen var allerede bygd om i regi av Kværner Bruk med en anleggsperiode fra begynnelsen av november 1906 til 23. mars 1907. Nå var tiden kommet til Geithus-brua.

Ombyggingen av Geithus-brua

Arbeidet med ombyggingen av brua var godt forberedt med spesifisert fremdriftsplan, som satte oppstart til første uke i oktober 1908. Tegningene som foreligger, er såpass slitte og utydelige at det er satt inn noe hjelpetekst, men de er fortsatt lesbare. Se tegning på forrige side.

Fremdriftsplanen viser arbeidsoppgavene fra uke til uke og var delt opp i 4 hoveddeler.

Del 1. Fra første uke i oktober og til slutten av desember 1908, i alt 12 uker, ble trebrua satt opp. Alt måtte gjøres på den tid da vannføringen var lavest. Arbeidet ble derfor satt i gang fra begge sider samtidig. Se «Oppføring av Stillads» i Fremdriftsplanen.

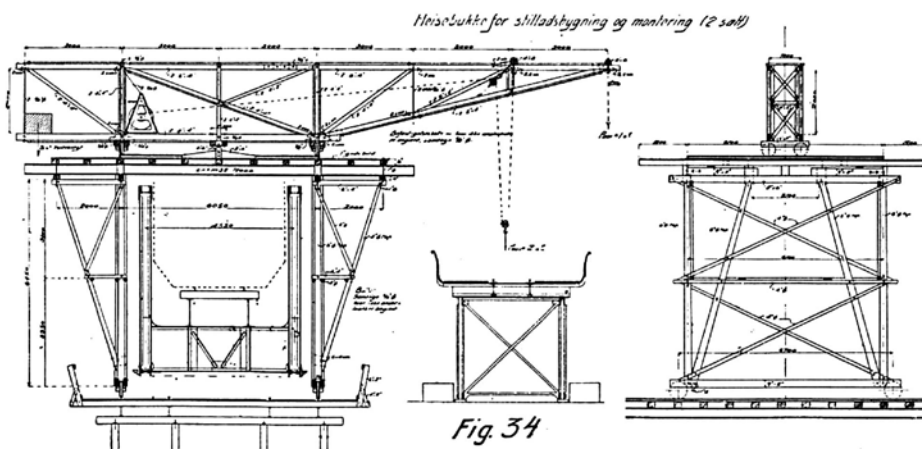
Del 2. Etter hvert som arbeidet gikk fremover, startet «Montering av ny jernoverbygging». Det ble planlagt utført fra første uke i desember 1908. Da startet en med spenn A, det korteste spennet på Geithussiden. Montering pågikk hele tiden til slutten av februar i 1909, da spenn D var ferdig.

Del 3 «Demontering av den gamle jernbanebygning» og «Utskifting av gammel jernbaneoverbygging» skjer etter hvert som de enkelte spenn er montert.

Del 4 «Rivning av Stilads».

Hjelpebru

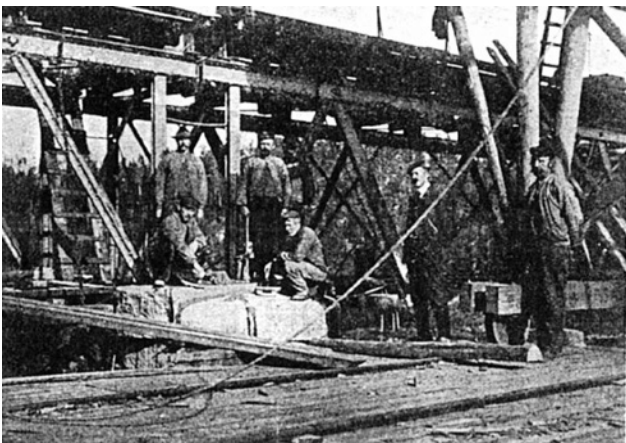
Til hjelp for ombyggingen ble det bygd et stillas eller ei trebru ovenfor og tett inntil den smalsporede jernbanebrua. Denne konstruksjonen bestod av solid tømmer og trelast. Den skulle tjene som arbeidsplass for innsettingen av de fem spennene som skulle byttes ut. Hele den gamle brua måtte byttes ut. Når et nytt bruspennt var ferdig montert, skulle det smalsporede spennet trekkes inn på arbeidsbrua og skyves til side, slik at det nye bredsporede spennet kunne skyves på plass. Det hele skulle gjøres ved hjelp av det som ble kalt indflytningsvogner. Det er en form for traversvogner som gikk på skinner parallelt med brua og 90 grader rett inn på bærepilarene på brua. To paral-

Tegning som viser heisebukken for stillasbygging og montering. Det ble laget 2 stykker som stod på hver side av brua.

Her er de 16 arbeidere som stod for jobben, fotografert på Geithus-siden. Til venstre sees en lasteanordning for materialene som kom med jernbanen. I bakgrunnen den ene av de to kraner. De gikk på de ytre av jernbanesporene på stillaset og var helt avgjørende for hele ombyggingen. I 1908 var Gravfossen bygd ut, men strømmen derfra gikk til Drammen. I omtalen av anlegget er det aldri nevnt noe om bruk av elektrisitet. Konklusjonen er derfor at heiskranene ble drevet manuelt. Kranene var såpass høye at de kunne nyttes til å laste av eller på tog som stod på jernbanesporet.

Bildet viser arbeidet med sementering av de nye opplagsteiner som bar hele brukonstruksjonen. Dette var en meget viktig jobb. Som kjent utvider stål seg i varme, og disse opplagsteinene skulle gi plass for ekspansjonen på varme sommerdager. Det er vel formannen eller «syningen» som er i helsvart på de to mannskapsbilder. Bildet er utydelig. Det er en kopi fra en artikkel fra 1910.

lelle traversskinner lå 90 grader inn på skinnegangen som ble anlagt på den midlertidige trebrua.

Hele arbeidet ble planlagt til å ta 7 måneder eller 212 dager og måtte utføres på den tid av året da vannføringen var på det minste. Arbeidet med stilladsbygningen startet imidlertid noe tidligere enn forutsatt. I juli 1908 ble arbeidet satt i gang fra begge sider, mens

Bildet viser utskiftingen av spenn C, mellom brukar 2 og 3. Dette er et av de bedre bilder fra selve arbeidet. Spenn E, D og C er ferdigbygd, nærmest landsiden i syd og venter på å bli satt på plass. Det er gjort plass for demontering av det gamle spenn C, traverstrallene er på plass og arbeidsstokken er klar. Bruspen B er allerede på plass.

det senere arbeid fulgte den oppsatte tidsplan. Avstanden mellom ytterskinnene var 6,05 m, slik at hele bredden på stillaset var ca. 8-9 m. Flere detaljer for ombyggingen kan leses ut av Fig. 33.

Medio oktober 1908 var stillasbyggingen kommet så langt fra begge sider at konstruksjonen av de to spennene i hver ende av brua, A 15 m og E 23 m, kunne starte. Dette var de to korteste spennene og ble beregnet til å veie 24 og 26 tonn. Hele stillaset ble fullført i januar 1909.

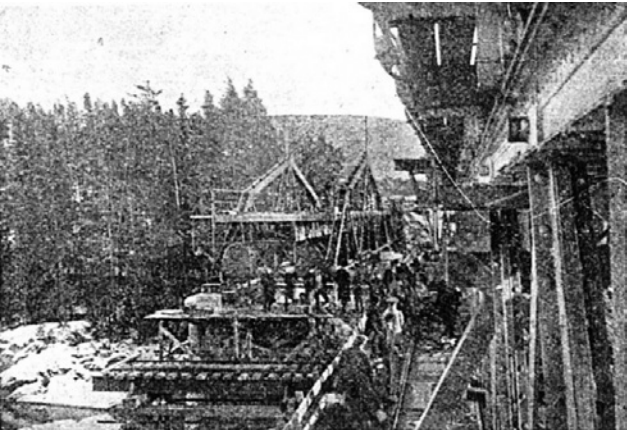
Jern til det nye spennet ble tatt direkte fra jernbanevogner og ned på stillaset ved hjelp av heisebukker og anbrakt i en på forhånd bestemt orden slik det fremgår av Fig. 33, der stillaset er sett ovenfra. På tegningen er alle gurter, dvs. stengene som danner omkretsen i bruspenet, og de indre stengene (stavene) tegnet inn på sin bestemte plasser, slik at konstruksjonen gikk greit. Oppbyggingen av spennene ble gjort av folk fra Kværner.

Arbeidet ble foretatt rett ut for de spennene som skulle byttes ut. Etter at stillaset var fullført, ble de to første spennene anbrakt på sine traller og skjøvet sydover en spennlengde. Man kunne da starte demonteringen av de spennene som skulle byttes ut. Ved hjelp av donkrefter ble de gamle spennene lastet over på traverstrallene, trukket inn på stillaset og skjøvet nordover slik at det nye spennet kunne monteres. Traverstrallenes skinner hvilte på brukarene. Skinnene fra den smalsporede banen ble montert tilbake på det nye spennet slik at togtrafikken kunne gå uhindret. Trallene er vist på tegningen. Utskiftingen ble gjort mellom to togpasseringer. Hele operasjonen

Her er det gamle spennet, C, trukket inn på stillaset og er klar for demontering. Bildet er tatt fra Geithus-siden og viser åsen i bakgrunnen der snarveien til Katfos kom senere. Tarallbrua helt i bakgrunnen.

Traversbanen inn på pilarene kommer tydelig frem. Legg merke til det store antall skuelystne, hvorav en del med høy hatt og frakk. Dette er folk fra NSB-direksjonen i Kristiania, som kom for å overvære selve utskiftingen. To av de «høye herrer» i frakk og hatt har dristet seg opp på spennet fra den gamle brua, mens noen av arbeiderne står igjen på gamlebrua i syd og på nybrua på nordsiden. Spenn B er allerede skiftet ut. En forstørrelse av bildet viser at det er ca. 70 personer til stede, hvorav tre damer. Hele arbeidsstokken var på 16 mann. De fleste av gjestene er som kledd til fest.

Dette bildet er nokså uklart, men viser situasjonen etter at det gamle spenn C er trukket inn på stillaset. Vi ser det gamle spennet til høyre og at spenn B allerede er på plass. Det er det spennet vi ser nærmest på bildet. I bakgrunnen er Øståsen. Bildet er utydelig. Det er en kopi fra en artikkel fra 1910. (Flere bilder vil bli lagt ut på databasen på biblioteket.)

tok ca. 2 til 3 timer. Kun en gang ble en togpassering forsinket. For sikkerhets skyld la man togpasseringen til hver 4. time.

Monteringen av alle spennene ble avsluttet 23.

Den smalsporede brua fra 1868.

Den breisporede brua i dag. Minnene fra sprengningen under krigen er tydelige på brukar nr 3.

februar 1909, etter tre måneder, slik som avtalt. Prisen ble anslått til kr. 127 000, omtrent som budsjettert. De tre største elementene veide 57 tonn hver, slik at hele brua ble 241 tonn tung.

Det var Kværner Bruk som konstruerte de nye spennene og demonterte de gamle.

Ombyggingen en stor begivenhet

Ombyggingen av brua var nok en stor begivenhet, som både lokalbefolkningen og direksjonen i NSB ville oppleve. I dag ville vel arbeidstilsynet hatt ett og annet å si om sikkerhet og det store oppmøtet inne på selve anleggsområdet. Tipper at mange av lokalbefolkningen i området rundt Majorud og Katfoss sto oppe i åsene omkring og bivånet seansen. Mulig falt det noen kommentarer om de «fine folka» fra Kristiania.

Beklageligvis kom jeg aldri til å spørre noen om dette arbeidet. Lokalbefolkningen må jo ha vært vitne til arbeidet fra dag til dag. I 1940- og 1950-åra ble denne begivenheten aldri omtalt av lokalbefolkningen, til tross for at det var gått bare 30-35 år. At de må ha vært opptatt av arbeidet, er det vel ingen tvil om.

Jernbanebrua, som den kalles i lokalmiljøet, har i 2013 gjort sin jobb i 145 år.

Vaaraan – foreningen og huset

Vaaraan-huset i 1927.

Foto: Ukjent

Sokneprest Amlund hadde ikke vært lenge prest på Modum før han stiftet Vaaraan kristelige ungdomsforening. Det skjedde i 1898. Foreningen fikk raskt godt over hundre medlemmer. Foreningen ble tilsluttet Norges kristelige ungdomsforening. Fra før var det en tilsvarende forening i Vikersund. Den bar navnet Skjold. Med i ledelsen sammen med Amlund var pastor Johannessen, kirkesanger Ole Olsen og lærer Basserud. Møtene var som regel hver annen søndag i vinterhalvåret. I tillegg til hovedmøtene hadde Vaaraan flere underavdelinger. Det har vært sangkor, hornmusikk, håndarbeidslag, leselag. Av en sang dikta til Geithus idrettsforenings 20-årsjubileum ser en at Vaaraan var først ute med fotballen på Geithus:

«Da fotball'n til Geithus kom, blev vi forstyrta, og den første ball vi så var på Kjæmperudmyra. «Vaaraan» var det som fikk dette igang, men den leken blev nok ikke så lang.»

En krise i 1904 førte til kraftig nedgang i medlemstallet. Denne krisen kan ha handlet om hvorvidt foreningen burde konsentrere arbeidet om den forkynnende virksomheten, eller om en skulle spille på et bredere kulturelt felt, som fotball. Foreningens program var: « For aandfyldt virke i stat og kirke». Dette mottoet skulle angi en bredde i virkefeltet. Vaaraan fikk bredde i virksomheten. Fotball hørte vel til denne bredden.

Foreningen hadde den første tiden møter på fabrikkskolen Susenlund. Lærer Olsen var lærer der inntil han i år 1900 ble lærer på Granstad og kirkesanger i Heggen. Fabrikkskolen tilhørte Drammenselvans papirfabrikker. Foreningen hadde et godt forhold til fabrikkene. I 1924 ble fabrikkskolen nedlagt. Den nye Stalsberg skole tok over som felles skole i Geithus.

Øyvind Haugen skrev i historien om Union Geithus i 1993:

«Bestyrer Johansson hadde et våkent øye for de ansattes velferd og det heter at han var sterkt opptatt av ungdomsarbeidet i Geithus. Det var Johansson som tok initiativet til byggingen av forsamlingslokalet «Vaaraan». Det ble bygget på grunn som ble skjenket av fabrikkene for, som det heter, at ungdom kunne møtes til god og oppbyggende underholdning. På forsamlingslokalet ble det også holdt gudstjenester. Da lokalet sto ferdig våren 1924, hadde fabrikkene ikke bare gitt grunnen, men også bidratt med forskjellige andre gaver, byggematerialer og tjenester.»

Innvielsen av Vaaraan skjedde ved årsskiftet 1924–25. I 1928 kom biskop Johan Lunde og vigslet lokalet som interimskirke for Geithus. Huset fikk kirkelig utstyr og gudstjeneste en søndag pr måned. Mange barn ble døpt på Vaaraan. Men noen kirkeklokke fikk Vaaraan aldri. Lokalet forble interimskirke.

Konfirmantundervisningen for ungdom fra Geithus har i lang tid vært drevet på Vaaraan. I tiden 1952–55 var presten Kjell Otto Halvorsen ansatt som ungdomsprest på Modum. Han bodde i leiligheten på Vaaraan. Det var en aktiv tid i foreningen.

Speiderarbeid har vært drevet på Vaaraan i mange år. Særlig ble jentespeidern drevet lenge. Aslaug Jahren har vært en leder i speidern i mange år. Hun begynte på Vaaraan under krigen. Hun begynte i barneforeningen som Ruth Knive ledet. I 1945 begynte Aslaug i speidern med Agnes Oplenskedal som speiderleder. Til langt inn på 1990-tallet var det KFUK-speidertropp på Vaaraan. Aslaug var med i ledelsen.

Barneforeningen som Ruth Knive hadde drevet, ble ført videre av Gunna Magnussen. Gunna fikk Kongens fortjenestemedalje for sitt arbeid for barn på Vaaraan.

Lokalet Vaaraan har vært godt å ha på Geithus. Under krigen la NS-myndighetene beslag på Stalsberg skole. Vaaraan var blant de lokalene som ble tatt i bruk som provisorisk skole. I 1955 brant gamle hjemmet på Ilen. Vaaraan ble brukt som midlertidig husvære for de eldre. Sist på 1970-tallet ble det opprettet menighetsdrevet barnehage på Vaaraan. Velaug Tandberg var bestyrer. Barnehagen var i drift 2–3 år. Foreningen Vaaraan ble etter hvert mest et husstyre. Lokalet ble ombygget og utvidet i 1980-årene. Gudstjenestene fortsatte inntil 2003. Foreningen «Vaaraan kristelige ungdomsforening» ble nedlagt i 2008. Bygget ble overført til Modum menighet, sammen med en sum på kr 100 000. Siden har menigheten hatt ansvar for huset. Et eget husstyre ble oppnevnt av menighetsrådet. Forskjellige lag og foreninger i Modum bruker huset til sine møter. Hyggestund en formiddag i måneden har vært drevet i mange år. Boya Solheim var lenge en drivende kraft i hyggestunden. Aslaug Jahren tok over da hun sluttet.

Det er store krav knyttet til det å eie et gammelt hus. Det har vist seg at utgiftene er betraktelig større enn inntektene. Forskjellige nødvendige utbedringer vil komme til å koste store beløp. Modum menighetsråd vedtok derfor våren 2013 å starte en prosess med å avhende huset.

Kirkevergen i Modum, Nina Røvang, sier til *Bygdeposten*: Det er viktig for oss at midlene som

Vaaraan innredet for gudstjeneste, ca. 1930. Amlunds portrett er omgitt av sørgekrans.

Foto: Ukjent

kommer inn fra salget skal gå til arbeid i menigheten, i Vaaraans ånd. Dette er ikke noe menigheten skal tjene penger på, og vi vil forvalte verdien som er lagt ned i Vaaraan gjennom tiden på best mulig måte.

Men vemodig er det å avvikle Vaaraan.

«Tro og lys» har sommeravslutning på Vaaraan juni 2013.

Foto: Jon Mamen

Toppfotball i Geithus

For 60 år siden var Geithus Buskeruds beste fotballag. Laget spilte i Hovedserien sesongen 1953/54. De 16 beste lagene i Norge spilte i Hovedserien slik som de 16 beste også gjør i dag, men nå heter den øverste divisjonen Tippeligaen. Da Geithus var på topp, spilte en i to avdelinger med åtte lag i hver, og så spilte avdelingsvinnerne en finalekamp om mesterskapet.

Eventyret Geithus fortjener noen linjer i dette «jubileumsåret». Geithus hadde vært et av landets fremste fotballag både rett før krigen og i årene etter. 1953 ble toppåret da de nådde det aller øverste nivået. Den gang startet sesongen om høsten og ble avsluttet om våren, akkurat slik de aller fleste europeiske ligaer spiller i dag.

To ganger tidligere hadde Geithus vunnet Landsdelsserien, det nest øverste nivået den gang, men det ble tap i kvalifiseringskampene for opprykk. I 1950 møttes Solberg og Geithus til «play off» om retten til spille om opprykk til Hovedserien. Geithus vant 2-0 på Solberg-banen og spilte 1-1 på Rolighetsmoen. Dermed var det klart for Hovedserie-kvalifisering. Det ble tap 1-2 hjemme mot Odd, deretter tap 2-5 for Kvik Trondheim før det ble avsluttet med 1-1 mot Kristiansund. Odd og Kristiansund rykket opp.

I 1951 var det på ny «play off» om retten til Hovedserie-kvalifisering. Den endte med tap 0-2 hjemme mot Asker og deretter 0-3 tap på «Føyka» i Asker. Dermed var Geithus slått ut i kampen om opprykk. Det hører med til historien at Asker det året kom helt i finalen i cupen (Norgesmesterskapet).

Så ble Landsdelsserien lagt om, og vinneren av serien 1952/53 ville rykke rett opp i Hovedserien. Da vant Geithus etter en dramatisk serieavslutning.

Geithus hadde Vålerenga som motstander i siste seriekamp på Bislet i juni 1953. Samtidig spilte Solberg på Marienlyst i Drammen mot Kapp. Opprykkskampen sto mellom Solberg og Geithus. Solberg hadde for øvrig vært i cupfinalen høsten før og tapt for Sparta Sarpsborg. Hvis Geithus tapte og Solberg vant, ville de komme likt i poeng, og målfor-skjellen ville bli avgjørende.

Det var 12 000 tilskuere på Bislet og en ellevill stemning. Vålerenga kjørte på selv om de var ute av opprykkskampen. De hadde nemlig tapt for Solberg runden før og kunne best bli nummer to med seier. Geithus kjempet tappert, men kunne ikke stå imot Vålerenga-preset. Det ble tap 1-3 etter at bl.a. senere fotballpresident Einar Jørum hadde scoret på straffe for Vålerenga.

Gruppe A

#	Lag	K	S	U	T	Mål	±	P
1	Skeid	14	10	2	2	33 -14	19	22
2	Sparta	14	9	3	2	29 -17	12	21
3	Asker	14	8	2	4	35 -21	14	18
4	Larvik Turn	14	7	2	5	35 -24	11	16
5	Viking	14	4	5	5	19 -20	-1	13
6	Sandefjord BK	14	3	5	6	20 -22	-2	11
7	Varegg	14	2	4	8	16 -38	-22	8
8	Nordnes	14	1	1	12	8 -39	-31	3

Gruppe B

#	Lag	K	S	U	T	Mål	±	P
1	Fredrikstad	14	10	1	3	47 -20	27	21
2	Strømmen	14	8	4	2	32 -17	15	20
3	Lillestrøm	14	8	3	3	45 -22	23	19
4	Odd	14	5	4	5	26 -25	1	14
5	Sarpsborg	14	5	2	7	24 -29	-5	12
6	Freidig	14	4	3	7	20 -26	-6	11
7	Geithus	14	3	2	9	18 -45	-27	8
8	Moss	14	2	3	9	23 -51	-28	7

Tabeller for Hovedserien i 1953/54.

Da var det å vente på resultatet fra Marienlyst. Det var ingen meldetjeneste underveis. Alle ventet på at han med ansvaret for resultatavla skulle henge opp skiltene med scoringene. Først Solberg. Fire mål! Så Kapp. Åtte mål. Jubelbrølet fra Geithus-tilhengerne løftet nesten taket av «Store Stå». Det hører med til historien at Solberg hadde ledet 4-1 før Kapp satte inn en formidabel sluttspurt og reddet Geithus!

Så var det klart for første Hovedseriekamp på Rolighetsmoen i slutten av juli 1953. Den endte med tap 1-4 for Moss som også var nyopprykket. Men allerede i neste hjemmekamp reiste Geithus-gutta seg. Det ble seier 1-0 mot Sarpsborg. Sverre Lie scoret målet. Stang inn!

Det ble de eneste poengene den høsten. Da serien startet igjen neste vår, ble det sensasjonell seier på Melløs mot Moss, 5-3, og nytt håp var tent. Men det endte med nedrykk våren 1954 til tross for en fin vårsesong. Hovedserieeventyret ble avsluttet med en flott seier mot Odd, 2-1, i siste kamp. Men det var ikke nok til å berge plassen. Geithus ble nest sist, og rykket ned sammen med Moss som endte sist. Fredrikstad ble seriemester etter å ha slått Skeid 2-1 i seriefinalen.

Tore Lehne ble toppscorer for Geithus med fem mål. Deretter fulgte Sverre Lie og Arne Kolbrek med tre, mens Gunnar Olsen, Petter Pettersen og Knut Bottegård scoret to hver. Knut Bottegård var en av landets aller beste forsvarsspillere, back som det het den gang. Han ble belønnet med tre B-landskamper for Norge i 1950 med seier 3-2 mot Danmark og 5-1 mot Sverige, mens det ble tap 0-1 for Luxembourg. Etter nedrykket våren 1954 var storhetstida over for Geithus. Det ble et lite comeback i 1960 da Geithus igjen rykket opp på nest øverste nivå (Landsdelsserien) etter å ha vunnet 3. divisjon suverent. Strømsgodset ble f.eks. slått 6-0 på Rolighetsmoen og 5-1 på Gulskogen! Men det ble med det ene året i Landsdelserien. Siden har det gått hver sin vei for Geithus og Strømsgodset.

Noe stort cuplag ble Geithus aldri. Tre ganger nådde laget 3. runde. Tap 1-3 for Lisleby i 1950 og 1-2 for Sparta Sarpsborg i 1954. I 1961 ble det tap for Frigg med 1-3.

Hvordan var eventyret Geithus mulig? Det er sikkert mange faktorer om har virket sammen. Men jeg vil trekke fram et par forhold som jeg tror er viktig, framsynte ledere og et fantastisk samhold. Geithus hadde heltidsansatte, profesjonelle fotballtrenere i årene etter krigen. Både norske og utenlandske trenere. Dette klarte framsynte ledere å se var viktig, og ikke minst, de klarte å finansiere det også. Spillerne var lokale «Geithusgutter» som kjente hverandre fra arbeid og fritid. I tillegg kom de mest talentfulle fra naboklubbene. Det var «våre» gutter. Søndagskvelden var det samling ved «Jossebua» når Geithus hadde bortekamp. Det var dit resultatet ble

Knut Bottegård var kaptein og den store spilleren i Geithus i lagets glansdager. Han fikk blant annet tre B-landskamper for Norge. Vi skulle gjerne hatt et bilde av Hovedserielaget, men det har ikke vært å oppdrive.

Bildet er utlånt av Aasmund Bottegård.

ringt inn når kampen var slutt. En stor patriotskare sto og ventet på at telefonen skulle ringe.

Fabrikkene i bygda var en stor ressurs for fotballen i Geithus. Fotballhistorien viser at mange av toppklubbene i sin tid kom fra sterke industrimiljøer. Industrimiljøet var en viktig ressurs som nå er avløst av sponsorer og medieavtaler. De gamle industrimiljøene forsvinner, og med dem det lokale toppfotballaget.

Men du verden for noen minner vi har å leve på!

Barndomsminner fra 1940-åra

Mine første krigsminner er fra aprildagene i 1940, jeg var da nesten 4 år. Noe som har satt seg i min hukommelse, er to fly som jaget hverandre og skjøt. De kom langs fjorden fra Ringerike og forsvant over åsen mot Sylling. Jeg var ikke da klar over dramaet som utspilte seg i Maidalen og det engelske flyet som ble skutt ned. At det var 9. april, er jeg ganske sikker på. Vi sto i gården på Tandberg innerst på Østmodum. Det var bursdagen til min onkel som eide gården, og da var vi alltid der.

Ellers var det nok noen hektiske dager i april. En dag var vi 23 til bords mot normalt fire, mor, far, jeg og hushjelpa. Det var blant annet en familie som kom evakuert fra Drammen, en mor med tre barn. Så var det fire unge menn som skulle til Helgelandsmoen for å delta i krigen. Vi fikk også besøk av søstra til hushjelpa som skulle hjem til Flå, samt mors søster med en liten baby.

Det jeg husker best, er nok mors søster som hadde født en liten datter på fødehemmet i Geithus den 8. april, og som ikke kom seg over til Østmodum da bruene var sprengt. De kom med sykebil til Drolsum og ble kjørt over fjorden med hest og slede av Engebret Ødegård på Drolsum. Det var heldigvis sein vår i 1940, isen på fjorden var fortsatt sikker å kjøre på.

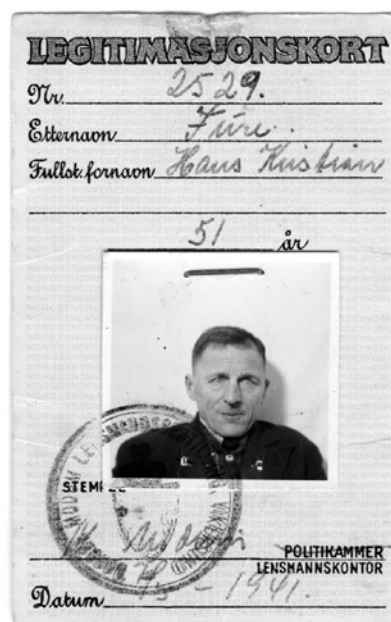
Selve krigshandlingene slapp vi østmoinger unna i aprildagene, da tyskernes framrykking foregikk på

vestsida av fjorden. Når vi måtte til Vikersund den forsommeren, måtte vi ros over elva fra Tangen, noe som var meget skummelt da tømmergrimene fra fjorden ofte ble sluppet om morgenen, så rorkarene måtte manøvrere seg utenom stokkene for å komme over.

Jeg husker godt en dame som var innom oss i aprildagene i 1940, hun skulle over til Bergen og het Aagot Mowinckel. Jeg fikk en bok av henne, «Sølvfaks» av Gabriel Scott. Det er den boka i min bokhylle som er mest lest og nesten utslitt. Hun var innom oss en tur etter krigen for å takke for oppholdet i 1940. Hun ble veldig glad da jeg fortalte om boka jeg hadde fått, og som hadde falt i så god smak.

Vi som bodde på et gårdsbruk, merket nok ikke så mye til rasjoneringen av matvarer, vi hadde jo både kuer, gris og høner, korn, frukt og bær, samt kjøkkenhage, men vi hadde jo rasjoneringskort for de fleste varer. Disse korta har jeg tatt vare på, da ikke alle merker var brukt opp da rasjoneringa ble opphevet en stund etter krigens slutt.

Myndighetene bestemte at alle måtte ha pass. Vi var i Vikersund og fikk ordna pass på lensmannskontoret. Disse passa var nok ikke slik som dagens pass. Det var et enkelt kort med bilde, navn og alder. Dette passet skulle alle ha med seg når de var borte fra hjemmet.

Legitimasjonskort for Aasta Fure og Hans Kristian Fure.

Merkeverdier: Lærstøvler m. lærsåle . . . 8* Tøfler . . . . . 1 Lærstøvler m. gummisåle . . 4 Gummiarbeidstøvler . . . 6* Skinnsko m. lærsåle . . . . 5 Slagstøvler . . . . . 4* Skinnsko m. gummisåle . . . 1 Snøsokker . . . . . 3 Aurlandsko . . . . . 2 Kalosjer, fjæsko . . . . . 2 Sandaler og sandaletter . . 3 Stoffsko 1				
Merkene blir gjort gyldige ved kunnngjøring. * Ved kjøp av lærstøvler eller gummistøvler må samtidig klippes ekstramerke.				
E. N. V. 47. 900 000.				
SKOTØY A-40	SKOTØY A-34			
SKOTØY A-39	SKOTØY A-33			
SKOTØY A-38	SKOTØY A-32			
SKOTØY E-7-A	SKOTØY E-10-A	SKOTØY A-43	SKOTØY A-37	SKOTØY A-31
SKOTØY E-9-A	SKOTØY A-42	SKOTØY A-36		
SKOTØY E-8-A	SKOTØY A-41	SKOTØY A-35		

Forsynings- og Gjæringningsdepartementet
Direktoratet for proviantering og rasjonering

Tobakkskort for menn
Gjeldende fra høsten 1945.

Kortet er bare gyldig når det er stemplet av forsyningsnemnda og innehaverens navn og adresse er ført på med blått. — På hvert merke (åle kjøpt enten 50 g røyketobakk eller slødbakk, eller 100 g snus eller 40 stk. røgnstoffer eller 32 g sjuener eller piperganter). På hvert merke (åle kjøpt halvparten av fysiske næringsmidler). — Hvert merke gjelder i det tilsvarende distriktet til enhver tid bestemmes. — Løse merker gjelder ikke. Saks, som utlegges offentlig, er løst og straffbar.

Navn: *Fans Østmodum*
Adresse: *Finsrudstua*

E. N. V. 45. 1000 000.

75 M T O B A K K	74 M T O B A K K	73 M T O B A K K
72 M T O B A K K	71 M T O B A K K	70 M T O B A K K
69 M T O B A K K	68 M T O B A K K	67 M T O B A K K
66 M T O B A K K	65 M T O B A K K	64 M T O B A K K

Rasjoneringkort for sko og tobakkskort for menn.

Høsten 1942 hadde tyskerne en rassa på Østmodum. De papirene som ble funnet nedgravd ved Furukrullen, ei hytte som ligger i Ullhaughavna, ble nok gravd ned denne dagen. Jeg var vel ikke klar over at det gjemte seg motstandsfolk på Furukrullen, men jeg husker at jeg stadig var med en venninne som var eldre ut på tur i havna. Vi la fra oss matpakker ved en stor stein i havna, disse ble nok henta om natta av de som lå i skjul på hytta. Det var vel trygt å sende to småpiker med dette, for vi var jo ute og så etter blomster. Jeg husker at jeg også lurte på hvorfor far og to av naboene alltid gikk en kveldstur i havna. Etter krigen fikk jeg høre at det var gjemt en radio på den gamle Ullhaugstua, så de var jo og hørte nyheter fra London.

Sommeren 1943 var det også en rassa langs Tyrifjorden. Det var plassert vaktposter rundt hele fjorden. På Telthaugen på Nord-Fure var det plassert en mitraljøse og to tyske soldater, ved Ullhaugberget sto det en tysker med gevær og nede ved stranda hos oss en norsk nazist. Vi unga syntes han var en «gammel mann», men han var hyggelig og snakka med oss og fortalte at han hadde unger hjemme. Grunnen til denne utplasseringa langs fjorden var at tyskerne hadde fått nyss om at det foregikk en del ferdsel på fjorden som de ikke likte.

Høsten 1943 begynte jeg i første klasse på Fure skole, en todelt skole. Småskolen gikk tre dager i uka og storskolen de andre tre dagene. Vi hadde Anders Kongsrud som lærer. På skolen merket vi ikke så mye til krigen, men jeg husker at alle måtte ta en spiseskje

tran når vi kom på skolen om morgenen. Dette var vi tvunget til å ta, her var læreren streng, så vi kunne ikke lure oss unna, men jeg husker den smaken som fæl. De fleste av oss hadde med saft på en flaske for å få bort smaken, men tranplikten var sikkert godt ment av de som hadde bestemt den.

Under hele krigen sto radioapparatene våre i arrest på Arbeideren i Vikersund. Dermed var det ikke mulighet for å stille klokka hvis den hadde stoppa, det var jo ingen tidssignal å høre. Men vi fant fort ut at vi kunne stille klokkene etter første Wendelborg-buss til Oslo om morgenen, ved 8-tida, den kom alltid i rute. Rutebileier Arne Wendelborg satte sin ære i alltid å være presis.

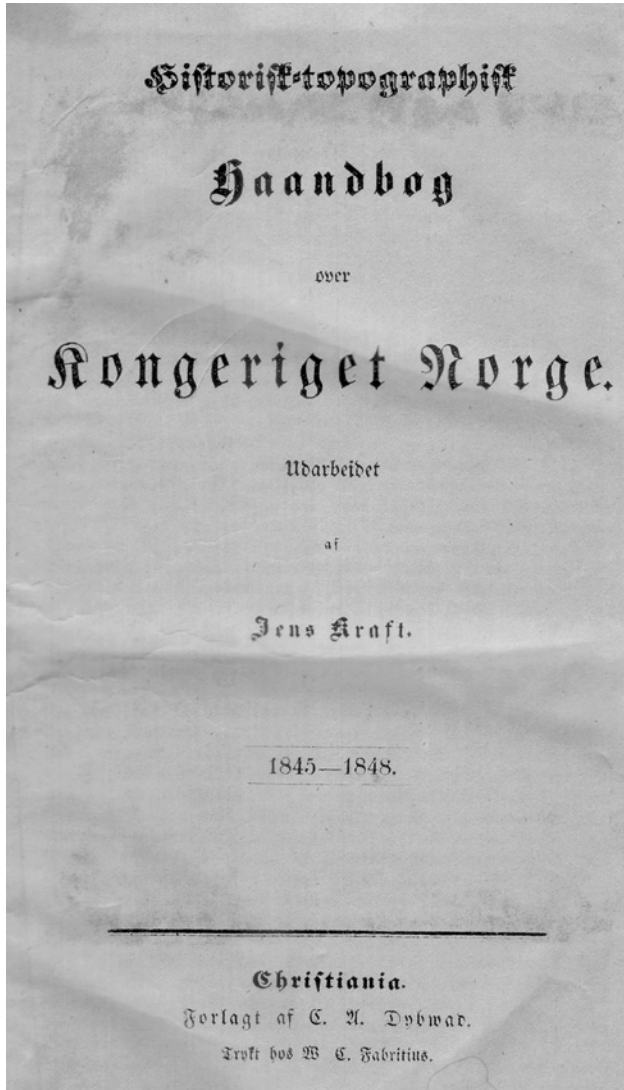
Sommeren 1944 hadde Østmodum også en rassa fra tyskerne. Tidlig en morgen hørte vi lastebiler på veien. De stoppa blant annet i nabogården og omringet den. Alle gutta som var hjemme der, seks stykker, ble tatt med, de lurte også på å ta med den sjuende, men han var bare 14 år, så han lot de være igjen. Tyskerne hadde også vært på flere andre steder i bygda og arrestert folk.

Den vinteren vi gikk i andre klasse på skolen, dvs. vinteren 1944–45, kom det nye elever, evakuerte fra Finnmark. På vårt alderstrinn kom det to gutter og ei jente som var fra Hammerfest. Så vidt jeg husker gikk de bare dette ene året på Fureskolen, etter freden flytta de nok hjemover til Finnmark.

Østmodum er et lite sted, men helt uberørt av okkupasjonen var en liten jente ikke.

Jens Kraft:

Utdrag av «Haandbog over Kongeriget Norge» (1843–1848): Modums Præstegjeld

Jens Kraft (1784–1853) fortjener å huskes på grunn av to bokverk. Det ene er «Almindeligt Litteraturlæxikon for Danmark, Norge og Island» i to bind, som han utgav sammen med dansken Rasmus Nyerup i 1818 og 1820. Det andre er «Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge», som utkom i seks bind i årene 1820–1835, ny utgave i tre bind 1838–1842.

«Almindeligt Litteraturlæxikon for Danmark, Norge og Island» inneholder en fortegnelse over danske, norske og

islandske forfattere med en faktapreget levnetsbeskrivelse og lister over deres verker. Oversikten gjelder både skjønnlitterære og faglitterære forfattere fra 1100-tallet til samtiden. Dette verket er et viktig kildekrift.

«Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge» inneholder en beskrivelse av Norge distriktvis. Amtene (nå: fylkene) presenteres kort, deretter skildres hver by og hvert fogderi for seg. Under byene omtales bl.a. beliggenhet, historie, innbyggertall, bygninger, institusjoner m.m. I omtalen av fogderiene omtales bl.a. beliggenhet, utstrekning, folketall, naturforhold, samferdsel, næringsliv, kirker og større gårder. Dette verket er også et viktig kildekrift.

I årene 1843–1848 utgav Kraft en kortversjon av den store norgesbeskrivelsen som er omtalt ovenfor. Dette verket har tittelen «Historisk-topographisk Haandbog over Kongeriget Norge». Beskrivelsen av Modum prestegjeld som gjengis her, er fra dette verket.

(Innledning ved Asbjørn Lind)

Modums Præstegjeld. Det ligger paa begge Sider af Fogderiets Hovedvanddrag, grændser mod Nord til Tyrifjorden og Hole Præstegjeld paa Ringerige, mod Nordvest til Krydsherred, mod Vest til Sigdal, mod Syd til Eger og mod Øst til Lier. Dets Areal er $3 \frac{5}{8}$ Quadratmiil, og det har tre Sogne, nemlig Heggens Hovedsogn, samt Nykirke og Snarums Annexsogne, til sammen med 6293 Beboere. Hovedsognet, som med mere end de to Trediedele af Præstegjeldets samlede Folkemængde indbefatter Alt hva der ligger paa Vanddragets Østside, tilligemed en Strækning paa Sammes Nordvestside, er i den nordlige og østlige til Tyrifjorden og Lier grændsende Deel Bjergegn, men har for Øvrigt langs Vanddraget ikke ubetydelige Flader, ligesom det mindre Nykirke Sogn, der er indskrænket til Stor-Elvens Vestside, samt har i den Sognet gjennomstrømmende Simoa-Elv et vigtigt Vanddrag, og det lidet befolkede Snarum Sogn ligger i en fra Hovedsognet mod Krydsherred opgaende Dalstrækning av næsten $1 \frac{1}{2}$ Miils Længde. Den største Deel af Præstegjeldet har meget Beqvemhed for Agerbrug, og Skovdriften er af meget Vigtighed især for Snarums Sogn, ligesom omtrent en Femtedeel af Præstegjeldets Beboere lever af Bjergværks- og Saugbrugsdrift, da især det Modumske Blaafarværværks Drift bidrager meget til Rørelsen her i Egnen.

Af Fabrik-Anlæg har Præstegjeldet sex Teglværker. Gode Landeveie haves langs begge Sider af Stor-Elven, ligesom fra den vestlige af disse igjennem de til Sigdal og Krødsherred opgaaende Sidedale, hvoraf den Vei, som gaar igjennem Snarum Sogn, fører til Hallingdal. I det Sivile er Præstegjeldet et Thinglaug. Hovedkirken ligger $3\frac{5}{8}$ Miil fra Drammen og ligesaa langt fra Kongsberg. Her ere følgende mærkelige Gaarder og Steder.

a, i Hovedsognet.

Heggen Præstegaard, af Skyld 3 Skpd. (17 Dlr.), med smuk Beliggenhed, en Utsæd af 30 til 40 Td. Korn og 30 Td. Potetes, og hvorpaa fødes 8 Heste, 25 Køer og 15 Faar, hvorhos til Gaarden er fornøden Skov, et godt Møllebrug og 12 Pladser. Her staar Sognets Kirke, en gammel Steenbygning, og nordenfor er **Disen**, 2 Skpd. $14\frac{7}{12}$ Lpd. ($15\frac{19}{20}$ Dlr.), en af Sognets store Gaarde, og Viger, Ø. $1\frac{1}{8}$ Skpd. ($5\frac{3}{5}$ Dlr.), udenfor Tyrifjordens Udløb og ved Sundstedet Vigersund, hvor der er Skydsstation, og hvor man strax ved Gaardens Huse seer Levninger af en Kirke, der har været en Steenbygning, og søndenfor Præstegaarden er **Sønsteby**, tre Gaarde, $4\frac{7}{8}$ Skpd. ($24\frac{61}{120}$ Dlr.), hvoraf Mellem Sønsteby er udlagt til Sorenskrivergaard, **Skresvig**, 5 Lpd. ($9\frac{17}{30}$ Dlr.) med god Skov, Aargangs-Vandfald i Stor-Elven, hvori Saug og Qværn, samt med fire Pladser, og længere ude **Mælum**, $1\frac{1}{10}$ Skpd. ($15\frac{1}{15}$ Dlr.), et betydeligt Brug, hvortil er stor Skov, Saug, Qværn, Kalkbrænderi og ni Pladser, alle paa Stor-Elvens Østside.

Komperud, $1\frac{1}{8}$ Skpd. ($6\frac{4}{5}$ Dlr.), der er den residerende Kapellans Embedsgaard, **Overn**, $1\frac{1}{5}$ Skpd. ($15\frac{7}{12}$ Dlr.), en af Sognets større Gaarde, **Skuterud**, 15 Lpd. ($8\frac{1}{2}$ Dlr.), der hører til det Modumske Blaafarværk, som her har sine Qvarts- saavelsom Koboltgruber, paa en Høide af omtrent 1050 Fod over Havet, ved hvilke flere hundrede Arbeidere ere beskæftigede, **Kjølstad**, $2\frac{4}{5}$ Skpd. ($19\frac{39}{40}$ Dlr.), en stor Gaard i otte Brug med tretten Pladser, **Viger, V.** $2\frac{2}{5}$ skpd. ($8\frac{97}{120}$ Dlr.), med Vigersunds Færgested ved Tyrifjordens Udløb, $2\frac{1}{8}$ Miil ovenfor Hougsund og 230 Fod over Havet, hvor den søndenfra kommende Landevei deler sig i to Arme, hvoraf den ene gaar nordefter over Tyristranden til Ringerige, og den anden gennem Snarums Sogn til Krydsherred og Hallingdal, og **Aamot**, 1 Skpd. $7\frac{1}{24}$ Lpd. ($17\frac{17}{60}$ Dlr.), i Sognets nordlige Deel paa Grændsen af Hole Sogn, med betydelig Skov og mange Pladser, hvilke Gaarde høre til Strækningen paa Stor-Elvens Vestside.

b. i Nykirke Sogn.

Buskerud, en af Fogderiets betydeligste Gaarde, $3\frac{1}{4}$ Miil ovenfor Drammen, der efterat have tilhørt Kronen blev derfra i Aaret 1688 med flere Herlig-

heder afhændet, og har siden 1762 været i den Colletske Families Eie. Den har i den nye Matrikul været antat til en Skyld af $45\frac{3}{4}$ Skylddlr.; men af de mange Eiendommen tilliggende Herligheder er i den seneste Tid Samme frasolgt saavel det fra Fortiden berømte Døvigs Laxefiskeri i Stor-Elven, som de fire Aamots- eller Kongssauge i Simoa-Elven, med hvilke flere Rettigheder vare forenede, videre et stort Møllebrug i samme Elv og et betydeligt Teglværk, saa at nu af Eiendommen alene er tilbage dens Jordvei, og derunder mange Pladser samt et Brændeviinsbrænderi. Paa Buskeruds Grund staaer Sognets Kirke, og ved det under Gaarden forhen hørende Vandfald i Simoa-Elven ved Kongssaugene ere i den sidste Tid flere Indretninger vedkommende Snarums Koboltværk bragte i Stand (cfr. Depart. Tidenden for 1843 S. 561-586).

For Øvrigt mærkes i Sognets sydlige Deel **Hassel**, $17\frac{1}{2}$ Lpd. ($9\frac{53}{60}$ Dlr.), hvoraf Hassel Jernværk, hvis Hovedgruber ligge paa denne Gaard, har Navn, og **Steensrud**, 10 Lpd. ($9\frac{7}{20}$ Dlr.), hvorpaa ligger det saakaldte Fredriksminde Manufacturværk under Hassel Jernværk, bestaaende af en dobbelt Stangjernshammer, 6 Spigerhammere og en Knivhammer, med flere Værksteder, hvorfra leveres forskjellige grovere Isenkramvarer, hvorhos endnu til Sognet hører

Det Modumske Blaafarværk, beliggende $3\frac{1}{2}$ Miil ovenfor Drammen ved den af Simoa-Elven dannede anseelige Hougfos hvis Høide ansættes til 110 Fod. Til Værket, der er et af de vigtigste Værker i Landet, og hvis Drift i den senere Tid, efterat være i 1822 bleven privat Eiendom, er meget udvidet, hører Gaarden **Fossum** med Sanden, 1 Skpd. $2\frac{5}{6}$ Lpd. ($35\frac{5}{12}$ Dlr., hvorpaa Værkets Hytteindretninger ere opførte, og hvortil ere to Aargangs-Vandfald, med Sauge, Møllebrug og en Masterende. Ved Værket levede i 1840 330 Mennesker, hvoraf vare 78 Arbeidere ved de herværende Indretninger.

c. i Snarums Sogn.

Ulen, 1 Skpd. $3\frac{1}{4}$ Lpd. (17 Dlr.), og **Lien**, $1\frac{1}{10}$ Skpd. ($17\frac{17}{20}$ Dlr.), der ere to gode Brug i Sognets nordlige Deel paa Dalens Østside, udenfor hvilke staaer i Sognets meest beboede Bygd, paa den mindre Gaard, **Præstegaarden**, Sognets Kirke, $1\frac{1}{4}$ Miil fra Hovedkirken, ligesom paa Vestsiden mærkes **Korsbøen**, 1 Skpd. $18\frac{7}{12}$ Lpd. ($26\frac{19}{30}$ Dlr., der er den største Gaard i Sognet og med den betydeligste Skov i Præstegjeldet, samt **Langerud**, $1\frac{1}{4}$ Skpd. ($9\frac{11}{12}$ Dlr.), paa hvilken Gaard **Snarums Koboltværk** er anlagt, begge i Sognets nordlige Deel, og i den sydlige **Saastad**, 15 Lpd. ($11\frac{37}{60}$ Dlr.), paa hvilken Gaard, saavelsom paa Korsbøen, bemeldte Værk har sine Gruber og Skjærper.

Jon Mamen:

Ingeniør Sanderød

Ingeniør Sanderød sitter med sommerhatt og sørgebind på armen. Embretsfoss 1919.

Modum biblioteks bildesamling

Det var i 1911 eller i 1912. Et lite flyttelass kom til Åmot stasjon. Ingeniør Gerhard Ringdal Sanderød skulle begynne på Embretsfoss fabrikk. Union hadde kjøpt Embretsfoss i 1911. Kanskje ansettelsen hadde sammenheng med eierskiftet. Sanderød hadde med seg sin svenskfødte hustru Sigrig Caroline f. Bäckmann og deres lille datter Ellen. De kom fra Vennesla, hvor Sanderød hadde vært ansatt ved Hunsfos Fabrikker. I førti år skulle ingeniør Sanderød arbeide på Embretsfoss Fabrikker og være medlem av lokalsamfunnet på Åmot. Sanderød ledet i alle år teknisk avdeling på fabrikk. Vi kan ennå se spor etter hans liv på Åmot.

En lørdag i slutten av januar 2013 møttes de gjenlevende av Sanderøds barnebarn med ektefeller for å se på Åmot slik det er nå, og de spor som ennå finnes etter Sanderød. Jeg hadde fått ansvar for å legge opp en dag for dem. Vi var ved Embretsfoss og så anlegget av den nye kraftstasjonen. Vi var rundt de tre stedene hvor familien hadde bodd: Stenbro, Bjørndalen og Bårudåsen. Vi hadde middag på Kongsfoss. Kristoffer Tronsen, Knut Foslien og Ole H. Øverby delte minner og informasjon.

Gerhard Sanderød var født på Tuft i Ramnes 30. juli 1881. Foreldrene var Karl Anton Sanderød og hustru Marie f. Ringdal. Gerhard var deres eneste

barn. Han tok ingeniørutdannelse i Sverige. I 1909 giftet han seg med sin Sigrig Caroline. Datteren Ellen Marie Mathilde ble født i Vennesla i 1910.

På Åmot fikk familien sin første bolig i fabrikkboligene på Stenbro. Der bodde de da sønnene Karl Olof og Gerhard Jakob ble født, den første i 1912, den yngste i 1915.

Så flytta familien til Bjørndalen. Der leide de hovedbygningen. Der bodde de da tragedien rammet familien i 1918. Spanskesyken herjet over hele verden. Mange døde. Også på Modum var det store tap. Blant de døde var fru Sanderød. Hun døde 13. november 1918, og hun ble gravlagt på Åmot kirkegård den 19. november. Hun ble 37 år gammel.

Barna ble sendt til slektninger i Sverige. Men etter hvert fikk Sanderød organisert familielivet på nytt. Han fikk en husholderske, en viss frøken Holand. Barna kom hjem. De hadde sin skolegang på Enger skole. De ble etter tur konfirmert i Nykirke, henholdsvis i 1925, 1927 og 1930. De fikk leikekamerater. Stein Sem på Enger var en av dem. (Han ble jagerflyger og døde under krigen). Etter ungdomstiden reiste de alle bort fra Modum. Denne søskenflokket har gått ut av tiden. Det var deres barn igjen som møttes denne januar dagen.

Det fins et bilde fra Embretsfoss som må være tatt sommeren 1919. Der sitter Sanderød omgitt av arbeidere ved avdelingen hvor han virket. Han har lys dress og sommerhatt. På armen har han sørgebind.

Sanderød kjøpte midt i 1930-årene den sørlige delen av Bårudåsen. Der bygde han sitt eget hjem. Omlag 1936 flyttet han dit. Huset ble bygd i funkisstil. Han kalte eiendommen for *Tufte*, etter fødestedet sitt i Ramnes. Dette huset er det mest synlige spor etter Sanderød på Åmot. Nåværende eier og beboer er Knut Foslien. Han tok imot gjestene i atelieret sitt og fortalte om huset. Sanderød anla en vakker hage på tomte. Det var et stilig sted. Høsten 1937 ble det feira bryllup. Datteren Ellen giftet seg i Heggen kirke den 9. oktober med Styrker Haavardsholm.

På Tufte fikk Sanderød en ny husholderske. Astrid Øverby kom i huset og styrte husholdningen. Hun var fra Øverby i Nedre Sigdal. Hun var ugift. Mot slutten av krigen ble hun tante. Vesle Ole fikk være mye hos tante i huset til Sanderød, alt fra 2-årsalderen. Han husker hvordan det var der. Sanderød var snill og leste gjerne eventyr, husker han. Men han var også streng og nøye på at formene ble holdt. Astrid fikk ha sine slektninger og venner på besøk. Kjæresten var de visst ikke. Sanderød hadde bil, en Nash. Astrid hadde førerkort og kjørte bilen. Ole kan huske bilturer hvor han fikk være med.

Kristoffer Trondsen fortalte om Sanderøds tid på fabrikken. Han holdt fram at Sanderød var godt likt blant de ansatte. Han fortalte også om en episode under krigen. Noen ungdommer holdt en fest på Breidablikk. Festen var ikke godkjent av myndighetene. Noen NS-folk kom fra Overn og yppa til slagsmål. Etter slagsmålet ble festdeltakerne bøtelagt. Da satte Sanderød seg i spissen for en pengeinnsamling for å betale bøtene for ungdommene. Dette er et

Barnebarn av ingeniør Sanderød utenfor huset i Bjørndalen der Sanderød med familie bodde i en periode.

Foto: Jon Mamen

eksempel, mente Trondsen, på hvordan Sanderød var.

Sanderød var fremdeles i stilling ved Embretsfoss i 1951. Sist i juli ville han fylt 70 år og gått av med pensjon. Slik gikk det ikke. 22. mai ble han brått syk og døde av hjerneblødning. Han ble gravlagt på Åmot kirkegård ved siden av Sigrid Caroline. Huset ble etter hvert solgt til doktor Foslien. Astrid Øverby fikk ny post som husholderske ved Prestfoss.

Gravminnet sto på kirkegården like til år 2002. Barnebarna kan huske turer hvor de har vært på kirkegården og sett besteforeldrenes grav. Denne gang fikk de et møte med Åmot og fant at ingeniør Sanderød ennå huskes, og at noen spor ennå er synlige etter han.

Tufte, Sanderøds hus. Nåværende eier er Knut Foslien.

Foto: Jon Mamen

Tysklandsbrigaden

Astor Dahl i en fornøylespark i Tyskland.

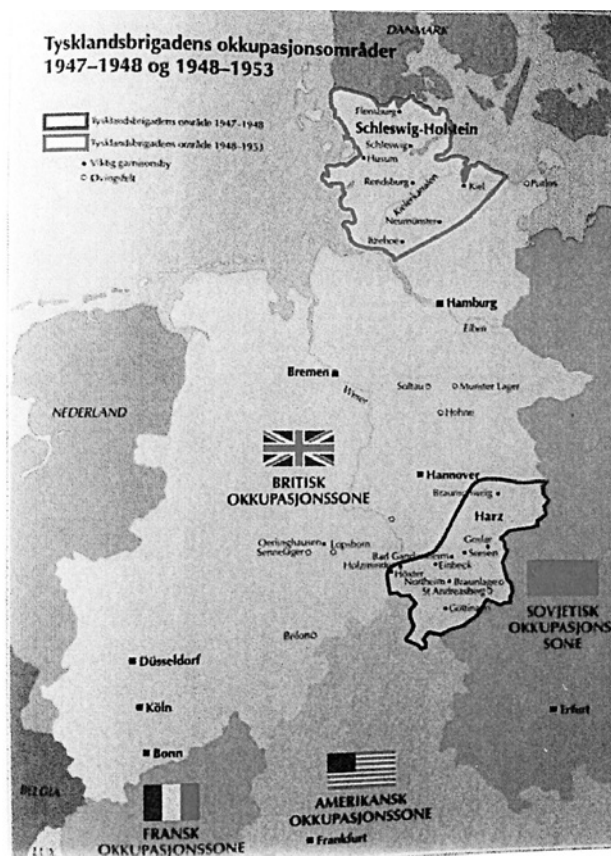
Foto: Astor Dahl

Min farfar i Tysklandsbrigaden

Min farfar, Astor Dahl fra Snarum, tjenestegjorde høsten 1951 og våren 1952 i den såkalte Tysklandsbrigaden i Schlesvig-Holstein i Tyskland. Jeg har lenge ønsket å sette meg inn i hva denne brigaden var, og hva farfar opplevde. Min far og min søster har hørt farfar fortelle, og de har fortalt videre til meg. Informasjon om brigaden har jeg funnet i historieverk og på internett.

Tysklandsbrigadens mandat

Tysklandsbrigaden var en norsk hærkontingent som i årene 1947-1953 deltok i de allierte styrkenes okkupasjon av Tyskland etter krigen. Tysklandsbrigaden skulle hjelpe de allierte med å passe på at våpenbetingelsene ble overholdt, og at de ikke ble misbrukt på

Tysklandsbrigadens okkupasjonsområder 1947-1948 og 1948-1953, Hartz og Schlesvig-Holstein.

noen måte. En annen oppgave var å sørge for at det ikke var noe som forstyrret freden. Da forholdet mellom stormaktene ble kritisk, ble oppgaven også å være klar til å møte eventuelle sovjetrussiske angrep i Schlesvig-Holstein. Den norske Tysklandsbrigaden ble da flyttet dit.

Stortingets vedtak og dets begrunnelse

Stortinget besluttet i 1946 at Norge skulle holde en styrke på ca. 4 000 mann i Tyskland. Dette var en avtale som i utgangspunktet skulle vare i to år, men den ble seinere forlenget til 1953.

Det var flere grunner til at det norske Stortinget ville sende norske soldater til Tyskland like etter krigen var slutt. Man ville bidra til å holde ro og orden i Europa i etterkrigstiden. Man ville sikre at det ikke ble forberedt noe som kunne true fredssituasjonen, og som kunne skape opprør. Man ville sikre fred. Dessuten anså man denne tjenestegjøringen i

Tyskland, som en «moralsk plikt» overfor våre allierte som takk for all hjelp og god gjestfrihet under annen verdenskrig. En annen grunn til å dra til Tyskland var at man ville gjøre det mulig å utdanne en ny hær i Norge etter krigen, noe vi ikke hadde ressurser til i Norge på denne tiden.

Opgaven til Tysklandsbrigaden var altså ikke å ta hevn på tyskerne på noen måte, men heller beholde roen og hjelpe tyskerne med gjenreisning etter den tapte krigen. Daværende forsvarsminister og Milorgsjef under krigen, Jens Chr. Hauge sa dette om saken:

«Siden februar 1947 har en norsk styrke av hæren vært i Tyskland for å delta i okkupasjonen. Men styrken er ikke i Tyskland for å slå tyskerne. De er slått. De er heller ikke i Tyskland for å ta hevn. Vi har bitre tap, men vi ønsker ikke å hevne oss. Hva er det så de skal? Vi sier vi skal til Tyskland for å fullbyrde freden»

På plass i Tyskland

Etter en grunnopplæring på seks måneder i Norge ble de utvalgte soldatene sendt til Tyskland, der de tjenestegjorde i seks måneder. De første styrkene av Tysklandsbrigaden kom til Tyskland i januar 1947. Det var ca. 4 200 personer som ble sendt nedover, og den første brigaden som ble opprettet i 1947, ble kalt Brigade 471, dvs. brigade 1 1947. Denne brigaden ble plassert i Harz, sør i Tyskland. Harz-området ble valgt fordi området minnet svært mye om Norge. Området var dekket av daler, bekker og skoger som man var vant med hjemmefra. Det var også jordbruk og skogbruk på stedet, siden dette var gode næringsveier for de som bodde her. De neste brigadene var på rundt 5 000 soldater.

Tysklandsbrigadens oppdrag var todelt. Det var en okkupasjonsrolle og en forsvarsrolle. I begynnelsen, da brigaden var stasjonert i Harz, var det okkupasjonsrollen som var viktigst. Landet var ødelagt og fratatt sine styresmakter. Tysklandsbrigaden hadde blant annet som oppgave å bidra til å opprettholde ro og orden sammen med det tyske politiet. Den skulle for eksempel hindre at det var noen som stjal avling og kveg fra markene. Den skulle også ha veikontroller og patruljere og undersøke flyktingleirer. Siden det var mye svartebørs og hjemmebrenning på denne tiden, var det viktig å være ekstra påpasselig i de ulike flyktingleirene.

Kvinner i brigaden

Kvinner skulle også få lov til å delta i brigaden som kantinedamer og vaskehjelp. De skulle bidra til å skape et bedre miljø for de hardtarbeidende mennene. For mennene ble dette for mye, og de gjorde motstand. Stortinget bestemte seg for å sende mer «modne kvinner» til brigaden. I brigadene hadde kvinnene rolle som sykepleiere. De skulle også utføre en del hjelpetjenester og vedlikehold om dette var nødvendig.

Soldater fra en brigade ute på oppdrag.

Foto: Astor Dahl

Diskusjoner om brigaden

Det ble tidlig diskutert om Tysklandsbrigaden skulle bli værende i Tyskland eller dras tilbake til Norge. Økt internasjonal spenning våren 1948 gjorde at Stortinget ville trekke styrkene tilbake og ut av Tyskland. Noen ville styrke beredskapen i Norge om det var noe som skulle skje, noe brigaden hadde kapasitet til. Partiet Høyre og Norges forsvarsforening ville ha styrkene hjem, mens den militære sjefsnemnda og styresmaktene ville at brigaden skulle bli værende og utføre jobben de hadde blitt satt til å gjøre. Man mente også at det var gode opptrenings- og øvingsforhold som var med på å holde Tysklandsbrigaden igjen i landet. Det endte med at Stortinget sommeren 1948 forlenget oppholdet i Tyskland.

Diskusjonen fortsatte, og mange var urolige for hva som skulle skje med Norge om det utbrøt krig når så mange soldater var der nede. Det ble da satt opp to alternativer som mulige utveier. Enten skulle styrkene bli for å hjelpe vestmaktene med å kjempe, eller de skulle foreta en rask tilbaketrekking gjennom Europa til en utskipningshavn i Belgia eller Nederland. Stortinget bestemte seg for at de ville ha hjem brigaden om det utbrøt krig i landet, men om dette var et realistisk alternativ var det tvil om.

Like etter, i 1948, krevde nordmennene i brigaden å bli flyttet nærmere Norge. Brigaden ble da flyttet til Schleswig-Holstein i Nord-Tyskland. Hensikten var dels å bli flyttet nærmere hjemlandet, men også at brigaden lettere kunne trekke seg tilbake til Norge om det skulle oppstå en krigssituasjon. Det var også et moment at danskene følte seg tryggere med en brigade ved sin egen landegrense.

Det var først i 1950-51 at Tysklandsbrigaden fikk et innblikk i hva forsvarsrollen gikk ut på. Krigsutbrudd og konflikter i andre land og verdensdeler gjorde at det «internasjonale klimaet» ble dårligere, noe også Tysklandsbrigaden fikk merke. Den norske styrken ble plassert innenfor et «strategisk konsept» der en britisk-dansk-norsk styrke skulle dekke ved

Soldater fra en brigade ute på oppdrag.

Foto: Astor Dahl

inngangen til Danmark. Styrken ble kalt «Jutland Covering Land Force». Den ble underlagt den norske sjefen for Tysklandskommandoen. Skal man se dette fra Norge sin side, var man redd for at invasjonstrusselen skulle komme sørfra. Jo lenger man var i Danmark og Schleswig-Holstein, jo bedre tid ville det være til å forberede forsvaret av Sør-Norge. Men styrken i Schleswig-Holstein ble ikke værende lenge, styrkene ble trukket tilbake til Norge våren 1953. Tysklandsbrigaden var ikke uten tap. Oppimot 40 soldater mistet livet.

Dagligliv

Soldatene i Tysklandsbrigaden visste å kose seg, og de skapte sterke bånd utenfor brigaden med tyske familier. En av de vanskeligste utfordringene som kom med dette, var de norske soldatenes samkvem med tyske kvinner. I 1947 bestemte regjeringen å dele ut prevensjon til de norske soldatene i brigaden, noe som skapte «moralpolitisk strid». Det ble da satt i gang en protestkampanje blant kristenfolket mot dette tiltaket. Den samlet til sammen 440 000 underskrifter. Det var den største protestkampanjen i Norge til da. I et brev skrev de dette til Stortinget:

Fra forlegningen.

Foto: Astor Dahl

«Vi vender oss til Norges storting for å gi uttrykk for den sorg og harme det har vakt i vårt folk at det er gjort statsvedtak som bidrar til å undergrave selve det moralske grunnlag for ekteskap og heim.

Soldatene kan nu ved offentlig foranstaltning få utlevert midler som skal gjøre det mindre farlig med løse kjønnsforbindelser. Denne adgangen kan ikke annet enn virke som en oppmuntring til utøylet driftsliv istedenfor at soldatene skulle bli styrket til disiplinert holdning og til å vinne en rak karakter. Vi tenker også på de unge kvinner som derved trekkes ned i umoral.

Allerede før har Staten ved bevilgning godkjent veiledning i prevensjon også for ugifte kvinner.

Disse vedtak er i strid med den moral som det norske folks grunnlov bygger på. Det kjennes som moralsk løsaktighet har fått offentlig godkjenning i landet. Under vekten av ansvaret for vårt folk ber vi Stortinget:

Gjør om disse vedtak! Styrk i stedet de byggende krefter, selvttukt og troskap, og reis vern om den sanne kjærlighet!»

Oslo i januar 1948

Farfar i Tysklandsbrigaden

Min kjære farfar Astor Dahl kom til verden 24. februar 1931 på Snarum. Han hadde en trygg og god oppvekst på Hov med sin fem år eldre søster, sin mor og far. Lite ante han den gang om hva som skulle komme til å skje bare noen år senere.

Farfar ble 9 år før krigen brøt ut 9. april 1940. Natten før kunne de høre smellene fra Vikersund og Geithus der broene ble sprengt. De stod ute og hørte og ventet på at tyskerne skulle komme nærmere, noe de også gjorde. Den 13. april kom troppene oppover på vestsiden av Snarum. De kjørte i kolonner med store biler, og for en liten gutt var dette veldig spennende. Broene fikk heldigvis stå på Snarum. Det var mange som kom for å se på hva som kom opp over bakketoppene. Folk stod i grupper oppe på Hov der farfar bodde, noe som ikke var lov på denne tiden, da det kunne bli opptøyer. Flyene fløy lavt, og den store gruppen på Hov løp hvert til sitt.

Lensmannen i Modum hadde fått streng beskjed om å samle inn alle våpnene som folk hadde liggende. Familien til farfar måtte også levere sine våpen. Min oldefar var leder i det lokale skytterlaget, så han hadde derfor masse ammunisjon og våpen innelåst. Alt av våpnene og ammunisjonen til oldefar ble tatt fra han, og for en liten gutt som farfar var den gangen, var dette skummelt og uforståelig.

Det ble heldigvis ingen store opptøyer på Snarum, men folk måtte passe på hva de snakket om. Over alt var det nazister, og hvis folk sa noe galt om tyskerne, kunne dette få fatale følger. Lite visste farfar da at han 11 år senere skulle reise dit de skumle soldatene kom fra, nemlig Tyskland.

I 1951 begynte farfar sin militærtjeneste på Helgelandsmoen i Hole kommune. Etter tjenesten her dro han til Gardermoen, der han fikk videre opplæring.

Astor Dahl sammen med en av sine venner i brigaden.

Foto: Astor Dahl

Eiendommen Hov på Snarum, der Astor Dahl vokste opp.

Foto: Astor Dahl

Han var med i en gruppe på 46 forventningsfulle unge menn, som alle var 20 år. Våpenbruk og daglig oppstilling ble rutine, og de var alle klar over at de skulle til Tyskland. Til sammen var farfar seks måneder i Norge før ferden gikk til Tyskland med det ombygde skipet «Svalbard». Seks måneder i Tyskland hadde han fremfor seg, med liten eller ingen kommunikasjon med de som ventet hjemme.

Mange nektet å dra, og mange søkte om fritak - både med og uten hell. Men farfar var en av ungdommene som ville til Tyskland. Han mente at dette kunne bli en lærerik opplevelse og samtidig en mulighet til å se et annet land.

Som nevnt tidligere ble de transportert nedover til Tyskland med det omgjorte lasteskipet «Svalbard». De hadde laget senger over alt, og skipet var fullastet med militære soldater. Turen tok 2-3 dager før de gikk i land i Kiel, Tyskland. Farfar ble stasjonert i Schleswig-Holstein, da det var her brigaden holdt til etter 1948.

Farfar kom inn i transportgruppen, siden han var flink og svært nevenyttig med biler og andre kjøretøyer. Mennene som var her, dannet en egen tropp, og de slapp unna de «verste» vaktene. De hadde soldater fra Tyskland til å holde vakt for seg, noe de ikke hadde noe imot. Engelskmennene holdt også til i den samme leiren, men troppene hadde adskilte kantiner og oppholdsrom.

Farfar var ute på manøvrer som alle andre. På disse manøvrene kjørte farfar servicevogna. Han ble kalt Mening Dahl nr. 32273, og bilen han kjørte, var et sjeldent transportkjøretøy på denne tiden. Hver mann i verkstedstroppen hadde ansvar for hver sin bil, også ute på manøvrer.

Brakkene de bodde i, hadde høy standard i motsetning til de som var på Helgelandsmoen. De var laget av murstein, hadde parkett på gulvet og do/dusj på rommene. Brakkene på Helgelandsmoen var laget av tre, hadde dårlig gulv, og det var ikke do/dusj inne.

Selv om de norske soldatene ikke var så mye sam-

men med de andre, hadde de strenge regler. Det var for eksempel ikke lov til å gå til byen uten spesiell tillatelse. De som ble tatt, kom i kakebua, og måtte sitte der i en viss periode etter hvor stor «skaden» var. Det var en del prating soldatene imellom, og kantinen ble flittig brukt til dette. Det var rasjonering, så de fikk ikke kjøpt stort å kose seg med. Men når de først fikk penger å kjøpe noe for, gikk pengene til tobakk og sigaretter. Tobakken røykte de opp selv, mens sigarettene ble spart. Grunnen til at de sparte sigarettene, var at de kunne selge dem videre til tyskerne. Sigaretter var veldig dyrt å kjøpe. De fikk tyske mark for sigarettene, noe som kom godt med. Frukt og kaffe var også sjeldne varer. Kaffe fikk de tilsendt hjemmefra, og den kunne de også selge videre. Pengene farfar fikk, brukte han til å kjøpe en mørk blå kordfløyelsdress. Tekstiler var billigere i Tyskland. Farfar beskrev dressen som nydelig. Han mente den var en drøm for en ung soldat. Han kjøpte også kamera, som han også hadde med seg hjem igjen.

Når soldatene først fikk dra til byen, var humøret på topp. Men det de da kjøpte, forundrer nok mange. Det var nemlig frukt. Farfar fortalte at han husket at han kjøpte en banan, og han husket konkret hvordan den så ut og hvordan miljøet rundt han var. Grunnen til at frukt var så spesielt på denne tiden, var at de ikke hadde spist dette siden før krigen. De gikk også på kino, og kinoen «Schleiehalle» i Schleswig ble mye brukt, der så de på filmer og koste seg.

Samholdet i brigaden var bra, og i avdelingen farfar var i, var det nesten ingen våpen. De fleste av guttene som var der, hadde felles bakgrunn som bondegutter. Det gjorde at de fort ble venner. Forholdet mellom soldatene og de overordnede var også bra, og i sjefenes kantine ble det solgt sprit og andre alkoholholdige varer som soldatene nøt godt av. Det var nemlig ikke mange som hadde et slikt forhold til sjefene sine.

«Perm» fikk de kun en gang, en reise, enten jul eller nyttår. Min farfar og kameraten hans Oddvard dro hjem til nyttår. De tok da båten «Kronprins Olav»

Militærtjeneste (særopplæring se side 8)

Sted, avd., fartøy	Fra	Til	Dager		Tjeneste som
			i alt	syk	
HFI/V02	4/5-51	4/5-51	122		4. utvalg
V017/HF7	7/9-51	2/4-52			S. Dahl
V. KP/K06	9/57	12/57	60		S. Dahl
VT/KP/KR3	30/10-58	19/10-58	21		S. Dahl
T0704/sk06	12/2-60	7/3-60	21		S. Dahl

Astor Dahls vernepliktsbok.

både frem og tilbake. Farfar beskrev båten som «vaglete», og de fleste ble sjøsyke. Permen varte i 10 dager før det bar tilbake igjen. Det var ikke alle som valgte å dra hjem, da dette var en lang og tidskrevende reise. Isteden dro mange til Danmark som var nærmere. Herfra kunne de sende brev eller postkort hjem.

Militærklærne de brukte var gode i forhold til dem mange andre hadde. Ute blant folk, på offentlige steder og ved offentlige arrangementer og på perm måtte de gå i uniform. Farfar måtte gå i uniform i sin søsters bryllup. Innenfor «portene» var det annerledes. I leiren gikk de i kjeledresser som var enten blå eller grå. Man kunne ikke risikere at uniformene skulle bli møkkete når de mekket på biler.

Farfar husket ingen kritiske situasjoner fra den tiden da han var i Tysklandsbrigaden. De var i en rolig tropp, og han likte seg bra. Men som alle andre lengtet han hjem, og i mai 1952 var hans tid i Tysklandsbrigaden over. I ettertid hadde ikke farfar kontakt med de andre i troppen, unntatt med hans beste venn, som bodde bare et steinkast bortenfor hjemstedet Hov. Bestevennene var i samme tropp, delte rom og gikk på samme skole før de tjenestegjorde i Brigaden.

Farfar fikk som mange andre innbydelse til gjenforeningstreff, men han fikk aldri muligheten til å være med på dem. Han fortalte at han mintes alle i troppen med et stort smil, han fortalte at de var en sammenspleiset gjeng.

Farfars tid i militæret var ikke over etter Tysklandsbrigaden. På denne tiden måtte alle være 16 måneder i militæret, og han selv hadde kun vært der i 12 måneder. Han var på repetisjonsøvelse på Lunner på Hadeland i 1954 og ny repetisjonsøvelse på Kongsberg i 1959.

Tysklandsbrigadens avvikling

I årene 1947–1953 var det i alt ca. 50 000 soldater som tjenestegjorde i Tyskland i okkupasjons- og forsvarsstyrkene. De gjorde en svært god jobb. De norske soldatene reiste til Tyskland for freden, og gjorde en minneverdig jobb.

Identitetsmerke 32273 Astor Dahl. Brigade 512.

Foto: Maylen Reiersøl Dahl

Tilbaketrekningen av Tysklandsbrigaden hadde flere grunner. En av grunnene var at den vesttyske opprustningen førte til at Tyskland selv kunne forsvare Nord-Tyskland og Danmarks landegrense. Norge kunne fokusere mer på sine egne landegrenser, særlig i Nord-Norge, som grenset til Sovjetunionen. Britiske generaler tilrådet tilbaketrekning. Det gjorde at avgjørelsen ble endelig, og engasjementet i Tyskland ble avsluttet i 1953.

Brigade 522 avsluttet oppdraget i Tyskland. Den fikk i oppgave å arrangere en avskjedsparade for kronprins Olav på flyplassen i Schleswig. På avskjedsparaden var det svært viktige og høyt respekterte personer: Sjefen for forsvarsstaben, forsvarsministeren, sjefen for de allierte styrkene i Nord-Europa, sjefen for den britiske Rhinarmé og representanter fra de tyske, amerikanske og danske myndigheter. Kronprinsens takketale lød slik:

«Tysklandsbrigaden skal nå trekkes hjem for å styrke det norske forsvar, etter at den i seks år har gjort vakt- og beredskapstjeneste i Tyskland. Jeg vil benytte anledningen til å takke befal og mannskaper for vel utført arbeid, det gjelder både de som er her nå og de som har vært ved tidligere brigader. Det var noe fullstendig nytt for oss i fredstid at norske soldater skulle stasjoneres i utlandet. Men jeg tror at erfaringene har vist at Tysklandsbrigaden har forstått å løse sine oppgaver. Det er fortalt meg at deres forhold til sivilbefolkningen har vært godt, og jeg vet selv at dere ikke alltid har hatt noen lett oppgave i vanskelige tider i fremmede omgivelser»

I takketalen takket han også britene for godt samarbeid, slik at Norges brigader fikk et høyt utdannelsesnivå. Videre takket han også tysklandsstyrker fra Danmark for et godt samarbeid i denne tidsperioden.

Tysklandsbrigaden var under britisk operativ kommando, men den stod under norsk ledelse og

administrasjon. Utstyret Tysklandsbrigaden brukte, kom fra Storbritannia, og det var utstasjonert i Schleswig-Holstein.

I ettertid er det flere av medlemmene av Tysklandsbrigaden som har blitt tysklandsvenner, og som er med på norsk-tyske vennskapsforeninger som har blitt satt sammen i ettertid. Kjente personer som har deltatt i slike tilstelninger er tidligere forsvarssjef og general Fredrik Bull-Hansen og tidligere statsminister Kåre Willoch.

Etterord

Menig Dahl gjennomførte sin andre del av militærtjenesten i Tyskland i årene 1951–1952. Ut i fra det jeg har blitt fortalt og bilder jeg har sett, har jeg forstått at farfar var en av soldatene som likte seg svært godt i Tysklandsbrigaden. Hans deltakelse førte til gode minner som han hadde med seg livet ut, og som han var svært stolt av. Farfars liv i Tysklandsbrigaden førte til at han fikk et bredere perspektiv av hva som foregikk i krigssituasjonen, og hva som foregikk i verden på denne tiden. Følelsen av å hjelpe et ødelagt land fikk han til å forstå at han var med i en viktig okkupasjonsfase som var avgjørende på mange måter. Jeg vet at dette er en opplevelse farfar svært gjerne hadde lyst til å dele med meg, og derfor var det ekstra moro å oppfylle ønsket hans om å sette meg inn i Tysklandsbrigadens historie og hans opplevelser i den, selv om han er borte.

Tusen takk, farfar!

KILDER:

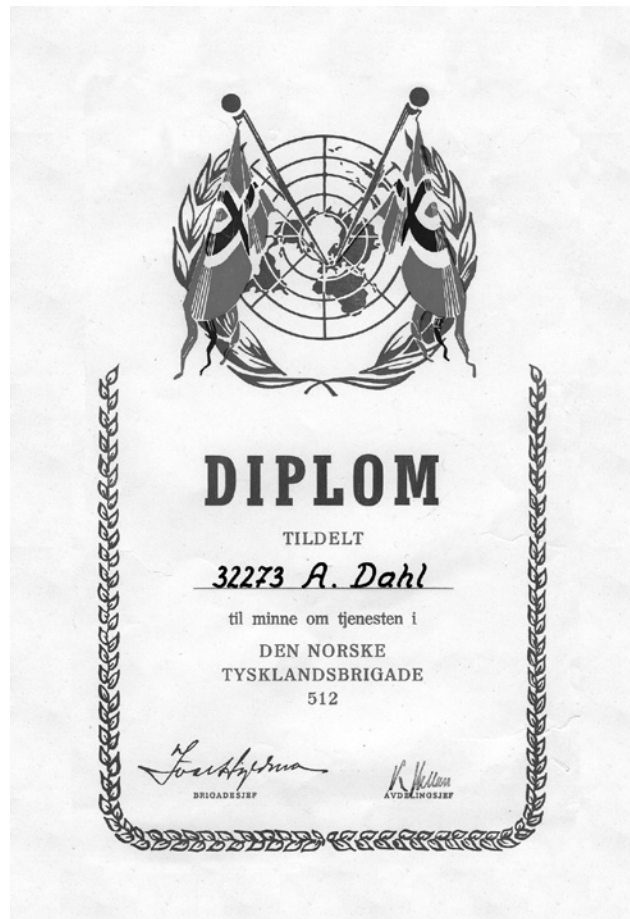
MUNTLIGE KILDER:

Samtaler med min far og søster. En særlig takk til min eldre søster Kine Reiersøl Dahl. Hennes interesse for Tysklandsbrigaden som yngre gjorde at hun kunne gjenfortelle farfars historie for meg. Utgangspunktet for denne artikkelen var en besvarelse jeg leverte i forbindelse med en skriftlig oppgave i historie på Rosthaug videregående skole.

TRYKTE KILDER:

Bilder farfar etterlot seg

Norsk forsvarshistorie», 1940-1970 - alliert i krig og fred, Bind 4
Aschehougs Norges Historie, 1935-1970 - samling om felles mål, Bind 11

Diplom som viser Astor Dahls tjenestegjøring i Tysklandsbrigaden.

Foto: Maylen Reiersøl Dahl

NETTKILDER:

<http://no.wikipedia.org/wiki/Tysklandsbrigaden>
<http://www.brigaden.gisetstad.no/page%202.htm>
http://historievg3p.cappelendamm.no/c361460/tekstoppgave/vis.html?tid=361822&strukt_tid=361460
http://historievg3pcappelendamm.no/c361460/tekstoppgave/vis.html?tid=361822&strukt_tid=361460

Arnt Berget:

Renholdsregler for Bronæs skole 1899

En lærers oppgaver var mer mangfoldige på slutten av 1800-tallet enn de er i dag. Ifølge et brev skrevet av Andr. Reiersrud (som trolig var formann i skolestyret) til læreren på Snarum i 1899, måtte læreren på Brunnes stå for både fyring og renhold av skolen. Reiersrud redegjør for de regler som gjaldt for fyring og renhold på Brunnes-skolen og lønn for dette. Litt usikkert er det om brevet er til læreren ved Lofthus eller Nordre Snarum skole, for Reiersrud skriver: «Til læreren ved Snarum skole.» Skolene på Snarum het Lofthus, Glømme (senere Hovde), Svendsby og Nordre Snarum. Riktignok var det en skole som het Snarum, men den ble bygd i 1905 i Saskatschewan i Canada av Johan Honerud. (Omtalt i *Gamle Modum 2010*.)

Reiersruds brev lyder slik:

Gjeithus den 7/1 1899.

Til læreren ved Snarum skole.

Efter ønske kan jeg meddele, at læreren ved Bronæs skole for underværende har Kr. 130.- pr. år for ved- og renhold.

Reglene er fastslaaet saaledes:

- Morgen:*
1. Ovnens rengjøres og ventilerne lukkes.
  2. Der fyres saa betimelig i ovnen, at skolen er fuldt opvarmet en ½ time før skolens begyndelse.
  3. Svamperne Vædes.
  4. Vand indbringes.

- Aften:*
1. Vinduerne obnes og skolen feies med fugtet kost eller lime.
  2. Ved og kul indbringes for næste dag.
  3. Etter en times luftning lukkes vinduerne.

- Lørdag:*
1. Vaskes skolens gulv, pulte, benke og borde og vinduerne pudses.
  2. Ovnens feies.
  3. Haandklede byttes med rent.
  4. Aftræderne maa holdes med tilsyn med vask og feining af gulvet.

Videre er tilføyet:

Skolens tag og vægge vaskes to gange om aaret – Jul og St.Hans. Væggerne skal tørres for støv hver lørdag.

Godt nyt aar. Andr. Reiersrud.

Læreren som måtte forholde seg til dette reglementet, var nok Christoffer O. Basserud. Han var lærer på

Fra Brunnes skole.

Foto Bernhard Sundhaugen

Linjegymnastikk på Brunnes skole.

Glassplatefoto ved Bernhard Sundhaugen

Brunnes i hele 50 år, fra 1880 til 1929. Han var kjent for å være den som innførte kroppsøving og linjegymnastikk på Brunneskolen, som ble den første skolen i Modum med dette som fag.

Kjent ble han også for sin dialog med sognepresten. Den gang var Mathias Evensen Amlund sogneprest i Modum. Amlund påpekte overfor Basserud at ungene måtte ha større nytte av å lære salmevers enn av å drive gymnastikk. Læreren på sin side mente at gymnastikk var bra for helsa, lærte ungene skikkelig holdning og å gå riktig.

«For noe tull, jeg lærte å gå av min bestemor, og det har vært godt nok for meg hele livet!» sa Amlund.

«Ja da forstår jeg hvorfor du vralter i vei som ei gammel kjerring!» var svaret han fikk fra læreren.

Skolen på Blaafarveværket

Del 2

I fjor skrev jeg første del av denne artikkelen om skolen på Blaafarveværket. Da kom jeg inn på hvordan resultatet av undervisningen ble ut fra karakterene elvene fikk. De viste at det var noen få som skilte seg ut som flinke. Men gjennomsnittsnivået var ganske lavt. I 1835 fikk halvparten av elevene karakter 6 som var laveste ståkarakter. I praksis betydde det at de så vidt klarte kravene for å bli konfirmert, men heller ikke noe mer. Her skal jeg gå nærmere inn på et meget stort problem i datidas skole, fraværet, her fra verkets skole og hvilke konsekvenser det fikk.

Fravær og konsekvenser

Tilbake til protokoll i 1835 var fraværet på ca 50 %. Flere var borte fra skolen hele måneder i strekk. Fravær i skolen var i det hele tatt et stort problem. Skolestatistikken for 1837 har egne rubrikker for de to viktigste årsakene, fattigdom og motvillighet mot skolen, dessuten mulkt for ikke å møte opp. Fattigdom var gyldig fraværsgrunn i skolen, for eksempel at man manglet mat og klær, eller måtte ta seg arbeid i stedet. På landsbasis skyldtes 80 % av fraværet fattigdom og 20 % motvillighet. På Modum er det oppført at 116 elever har vært borte fra skolen pga fattigdom og 59 av motvillighet. Fraværet på Modum var på 15 %, og det var tre ganger så høyt som landsgjennomsnittet som var på 5 %. Fattigdom som årsak utgjorde 66 % av fraværet på Modum, og det var noe lavere enn landsgjennomsnittet på 80 %. Men dermed blir motvillighet mot skolen nesten dobbelt så høyt som landsgjennomsnittet. Her må en regne med at alternativet arbeid og inntekt ved verket var årsaken til disse tallene.

Arbeidstida var også lang og hard. Arbeiderne måtte møte opp i «behørig tid», som det sto i reglementet, dvs. klokka fem om morgenen. Arbeidet startet klokka 05.30 og sluttet klokka 16.30. Midt på dagen var det to timers matpause, men selve arbeidstida var altså på 11,5 timer. De som bodde nede på Skuterudflata, måtte stå opp midt på natta for å rekke fram. Var det noe rart om de ble for trøtte og slitne til å gå på skolen om kvelden?

Når det gjelder mulkt for fravær, ble dette nesten ikke benyttet i skolen generelt, da fattigdom var et stort problem, og det var ingenting å ta fra den som ingenting eide. Men på Blaafarveværket hadde de eget mulktregulativ og et meget effektivt inndragningsmiddel, nemlig trekk i lønn – og det ble benyt-

tet. Her er et eksempel på en guttunge som skadet seg i pukkverket, tatt fra skoleprotokoll for Nymoien den 3. bergmåned 1843, rapportert av læreren:

Hans Peter Eriksen Fossumeie har i denne maaned i Pukværket forrevet sin haand, saa han ikke kunne arbeide, men da han ikke egentlig er syg deraf, antog jeg at han allikevel kunne søgt skolen, og derfor er det at jeg ikke har anført ham som syg mer enn 2 dager.

Hans Peter var da 11 ¼ år, og han fikk anført 9 fraværsdager uten lønn, noe som medførte 60 skilling i trekk i lønna (tilsvarte en halv daler). Det kunne nok svi hardt for en gutt som ikke tjente mer enn 1–2 daler brutto pr måned. Av navnet ser vi at han som alle de andre som fikk trekk, var husmannsgutt og fra nærliggende plass.

Lærere hadde ifølge lærerinstruks rett til å straffe elevene korporlig, en metode som vi har dokumentasjon på ble benyttet på verket. I skolen generelt ble dette også benyttet. Tamping ble det kalt, elevene ble slått med en kraftig taustump. Omgangsskolelærerne benyttet også metoden, tampen lå i skoleveska sammen med bøkene. Da skolesystemet ble omorganisert på slutten av 1800-tallet, og man gikk over fra allmueskole til folkeskole, var lærerens strafferett et hett tema, bl.a. ble det bestemt at alle avstraffelser skulle journalføres. På Blaafarveværket journalførte de dette også, som det meste annet, og kanskje så mye som nærmere hundre år før det ble påbudt i skolen generelt.

Avstraffelse oppe ved gruvene

EGNE månedlige straffeprotokoller kan tyde på at det ved Blaafarveværket ble avsatt tid til avstraffelse en gang i måneden, og ganske sikkert i alle arbeidernes påsyn, ellers ville jo effekten bli minimal. På neste side er en liste over forsømmelser og hvor mange slag som ble tildelt den enkelte elev. Antall slag er blitt påført med blyant etter at bergmester Böbert hadde gitt sin fullmakt og ordren var utført. Hvis du har vært innom skolestua i Sjeidehuset oppe på Gruvetrækka, har du kanskje sett kopi av dette dokumentet, skrevet og innrapportert av lærer Hilsen:

Forsømmelse og straff

Allerede den 1ste Bergmaaned dette Aar 1832, have følgende forsømmelser af skoleungdommen ved Grubernes Aftenskole fundet Sted, Lærerens givne Advarsler des-

uagtet, kan undertegnede ikke heller denne Gang unnlade at anbefale dem til den fortjente Straf.

Navn	Alder	Antall forsømte kvelder	Antall slag
Hans	13 ½	11	4
Peder	14	10	4
Anders	14	12	8
Peder	13	12	4
Peder	15	9	8
Carl	15 ½	9	4
Johannes	14	12	8
Anders	12 ½	11	4
Nils	13	7	4
Johannes	11 ½	6	4
Elling	13 ½	12	8
Ole	14	12	6
Ole	12 ½	8	0
Ole	14 ½	12	0
Ole	14 ½	9	8
Anders	14	11	8
Mads	14 ½	8	8
Anders	15	7	8
Christian	16	6	8
Jens	14	12	4
Syver	13	12	6

Allerærbedigst
Anders Nilsen Hilsen

Ifølge Værkets Bestemmelse ere forestaaende Skoledrenge at tildele et passende Antal Slag, og saaledes at dem, der have gjort sig skyldige flere Gange efter Hinanden i Skoleforsømmelse og før ere straffede derfor, tildeles det dobbelte Antal. Listen er ved Paategning af vedkommende Stiger at tilbagesende, med Tilføiende, hvor mange Slag Drengene have bekommen.

Skuterud den 1ste Febr. 1832

Böbert

Til Grubebestyrer Schmidt og Kulbeck

Forevist og afgjort.

Schmidt

Efter Ordre er Straffen udført.

O.Kulbeck

Vi ser at det var gutter som var så store at de gikk i aftenskolen og arbeidet i gruvene, som ble straffet på denne måten. Helt i tråd med lovverket og den alminnelige oppfatning av sømmelighet, var det bare

gutter som ble straffet på denne måten. Jentene slapp slik form for straff, men de har ganske sikkert blitt plaget på mange andre måter. Lærer Postebro for eksempel både lugget, sparket og slo elevene. Jakob Andr. Samuelsen, som samlet folkeminner fra Modum, har en historie om en gutt som ble slått så hardt at han døde av det. Men folka hans torde ikke gjøre noe med saken av redsel for å miste arbeidet sitt ved verket. Dette var også i tråd med hvordan det var blant folk. De var redde for å gjøre noe. I dag ville vi kalle slik straff ren mishandling.

Det kan ikke være tvil om at det til tider har gått friskt for seg på verket, for da Lammers overtok som bergmester da Böbert sluttet, kom han med en kunnngjøring i 1844 om at det skulle straffes med høyst to rapp med tampen, og det forsiktig. Han ønsket å redusere tampingen. Forseelse som trengte strengere straff, skulle innrapporteres til ham.

Det ser heller ikke ut til at den tilsiktete avskrek-kende virkningen har blitt helt som forutsatt. Det er i hvert fall navn som går igjen på listene måned etter måned. Dette er helt i tråd med det som er funnet ellers, da de begynte å se nærmere på problemet. Slik straff førte til at mange skolebarn kom til å føle frykt og usikkerhet overfor læreren, og mye hat, trass og bitterhet ble avlet i sinnene. Lærer Postebro var på sine gamle dager redd for å møte tidligere elver, og han gikk med steiner i lomma for å verge seg.

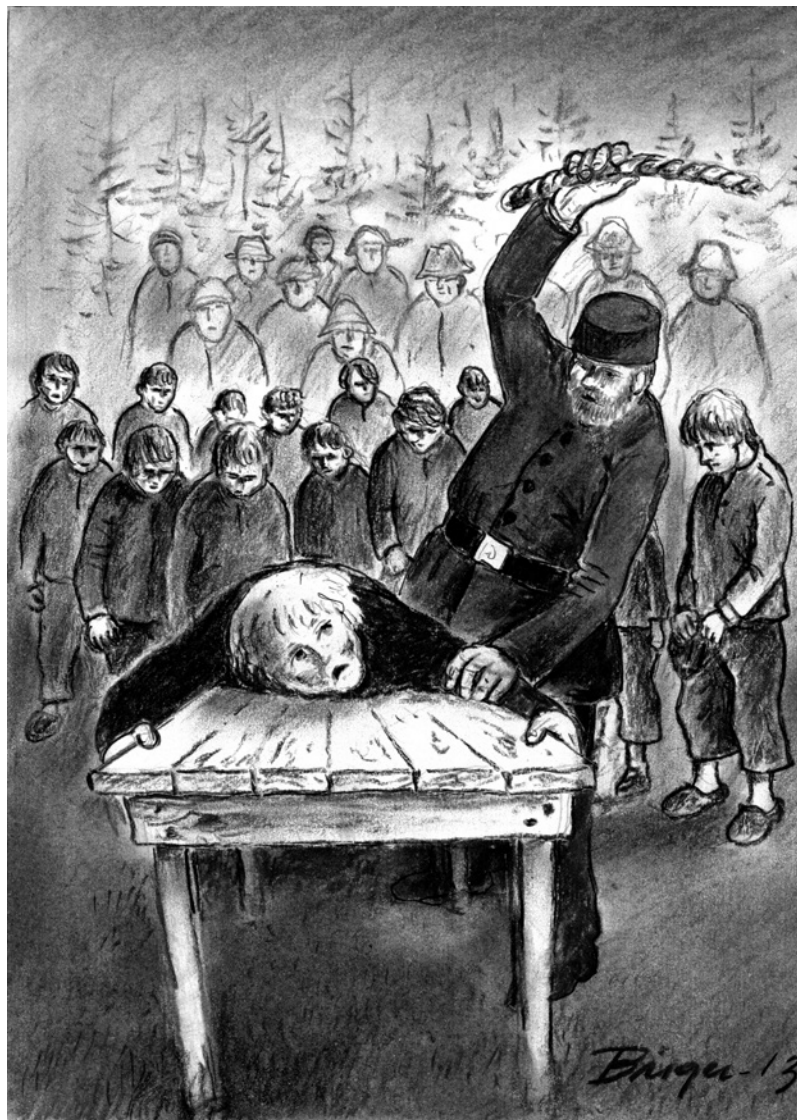
En kan lure på hvorfor guttene ble, men alternativet for en eiendomsløs person, flest husmannssønner, var ikke stort hvis man ville unngå tukthus og straffearbeid. Over 80 % av arbeiderne i store deler av første halvdel av 1800-åra var under 27 år. Når vernepliktstida var over, forlot svært mange verket. Dette skrev jeg om i *Gamle Modum i 1998*.

Straff var også et ledd i disiplineringen som var et ledd i oppdragelsen. Man skulle lære å innordne seg bestemte regler og normer. Og for de som ikke greide det, ble straff en naturlig konsekvens. Mange av guttene på gruvene bodde hjemmefra, og da hadde verket overtatt oppdragelsesansvaret. Det var også de som sto lavest på samfunnsstigen som ble straffet på denne måten. Som jeg tidligere har vist med skoleprotokoller, skilte man ut de som sto høyere opp for seg. De ble neppe straffet.

Böbert syntes han hadde fått utrettet noe, men at mye sto ugjort da han uventet ble tatt av oppgaven med å bekjempe «uvitenhet, fordommer og inngrodd slendrian» på begynnelsen av 1840-årene. I dette kommer fram det som utvilsomt var et ønske på denne tida, at skolen skulle vekke, opplyse og forbedre. Skolen var et barmhjertighetstiltak, en handsrekning til de svakeste i samfunnet. Imidlertid ble også skolen et viktig instrument i samfunnets kulturelle reproduksjonsprosess, verdier og normer. Sett fra et sosiologisk synspunkt ble det skolens oppgave å forme veltilpassete individer som oppfattet historisk gitte tilstander som naturgitte og selvsagte.

Det var ingen spøk å skulke skolen på Blaafarveværket, og verket hadde meget effektive straffemetoder. Hjalp det ikke med trekk i lønn, måtte hardere midler til. Læreren rapporterte månedlig til verkets ledelse om fravær og hvor mange slag den enkelte skulle tildeles. Se tabell på forrige side. Tidligere fravær førte til dobbelt antall slag, her 8, som flere elever fikk. Legg merke til at elevene er i alderen 11–16 år.

Tegning: Birger Hammerstad

Arbeidets betydning

Arbeid og skole var i Blaafarveværkets tid komplementære enheter. Det betydde at de utfylte hverandre mht det livet barna skulle sosialiseres til. Skoletida var tilpasset arbeidstida, ikke omvendt. I omgangsskolen var skoletida tilpasset årsrytmen i jordbruket.

Graden av fravær i skolen med fattigdom som direkte årsak, var relativt høyere her enn gjennomsnittet i landet. Det er rimelig å anta at arbeidet betydde mer enn skolen for majoriteten av barna. På verket hadde man kanskje en beskyttelse som gjorde det ekstra attraktivt å verdsette arbeidet, for eksempel ordnete forhold som gjorde det lettere å forhindre nød og fattigdom. Dessuten var man beskyttet mot å havne på tukthus, og fast arbeid fritok for militærtjeneste. Dette var kanskje noen av de viktigste årsakene.

Skolen generelt sleit med å vinne innpass i samfunnet. I jordbrukssamfunnet så man ikke uten videre nytten av de kunnskaper skolen kunne gi. Sakte forandringer begynte først da vi fikk formannskaps-

lovene i 1837. Vi må heller ikke glemme at det boklige språket var dansk. Barna strevde med et fremmedspråk nokså fjernt fra deres daglige språk og dialekt.

Avslutning

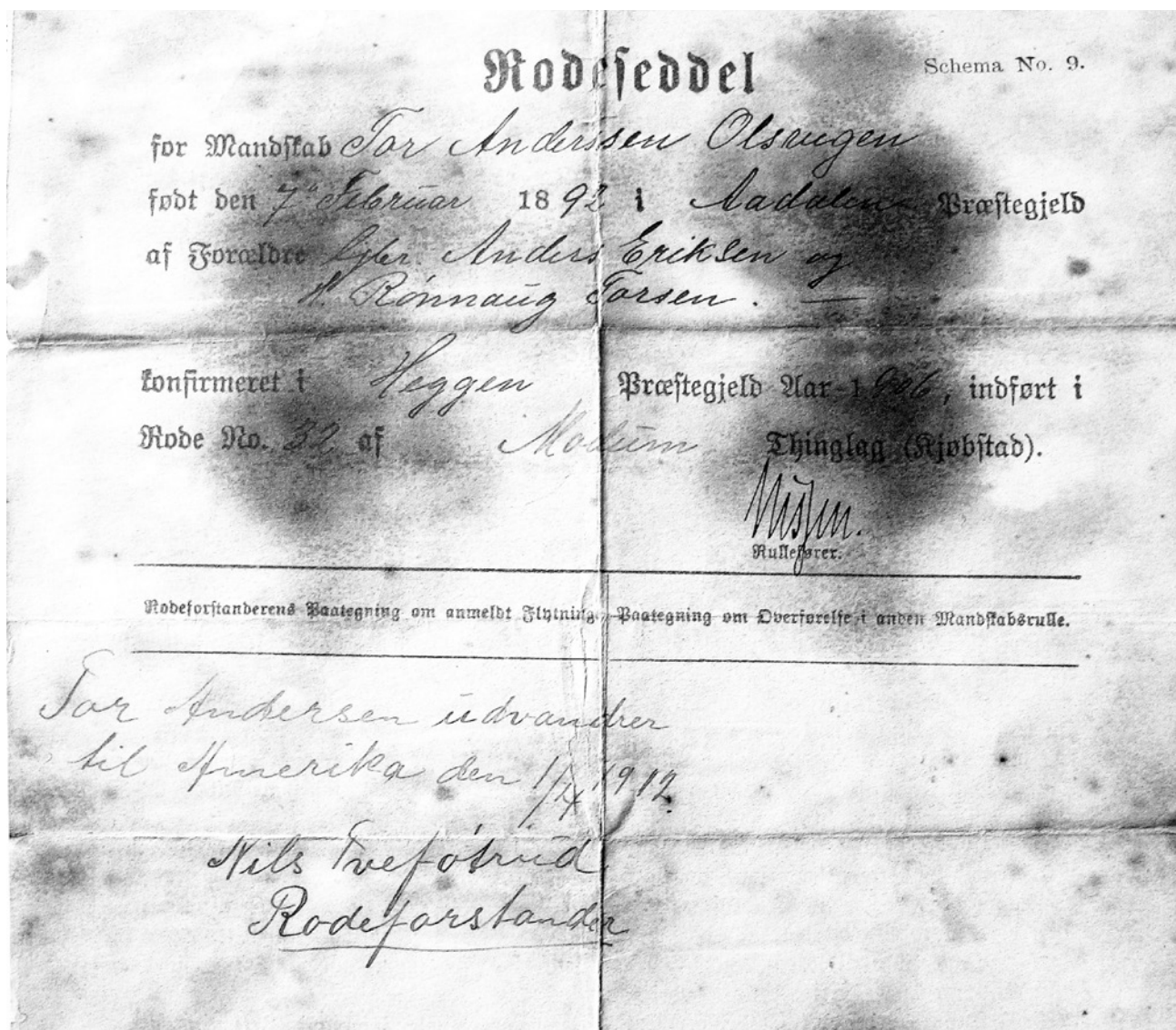
Når arbeid og skole kom i konflikt med hverandre, ser vi at på Blaafarveværket – som i stor grad ellers i datidas skole – var arbeid og inntekt viktigere enn skole. Dessuten betydde det mye å slippe militærtjeneste, noe gutter på verket kunne bli fritatt for. Dette har gjort at man har utstått mye. Avstraffelser jeg har vist til her, viser det.

KILDER:

Holm, U.V. 1997. Skolegang og sosial posisjon. En undersøkelse fra Modums Blaafarveværk i første halvdel av forrige århundre. Hovedoppgave. Pedagogisk forskningsinstitutt. Universitetet i Oslo.

Astrid Thon:

Død manns dokument

Rodeseddelenes forside. Dokumentet bærer preg av å ha ligget sammenbrettet og blitt utsatt for vann.

I fjor hadde *Gamle Modum* en artikkel om Tor Andersen Olsvigen, en 20-åring fra Vikersund som ville utvandre til Wisconsin og kjøpte billett på Titanic. Etter skipets forlis ble han funnet død i sjøen og begravd på havet. Eiendeler fra lommene hans ble sendt hjem til familien på Østenengen, blant annet et gullur, en bunke fotografier og en lommebok med innhold. Ingenting av dette lot seg oppspore før etter at historien ble omtalt i *Gamle Modum 2012*.

Da dukket Tor Andersen Olsvigens rodeseddel opp, et 100 år gammelt dokument preget av å ha

vært utsatt for væte etter Titanics forlis. Dokumentet hadde ligget i død manns vasstrukne lommebok og hadde sorte merker etter saltvann.

Rodeseddelen har vært i Siv Ingebos eie i mange år. Hun er datter av Tor Andersen Olsvigens kusine Margit Skinstad, som er datter av Tors bror Erik Olsvigen, den eldste av 11 søsken. Siv Ingebo forteller at tapet av Tor preget familien i mange år på en spesiell måte: Det ble ikke snakket om det, sorgen ble fortregnt. Men fascinasjonen over den berømte tragedien som også en av deres egne var blitt en del av,

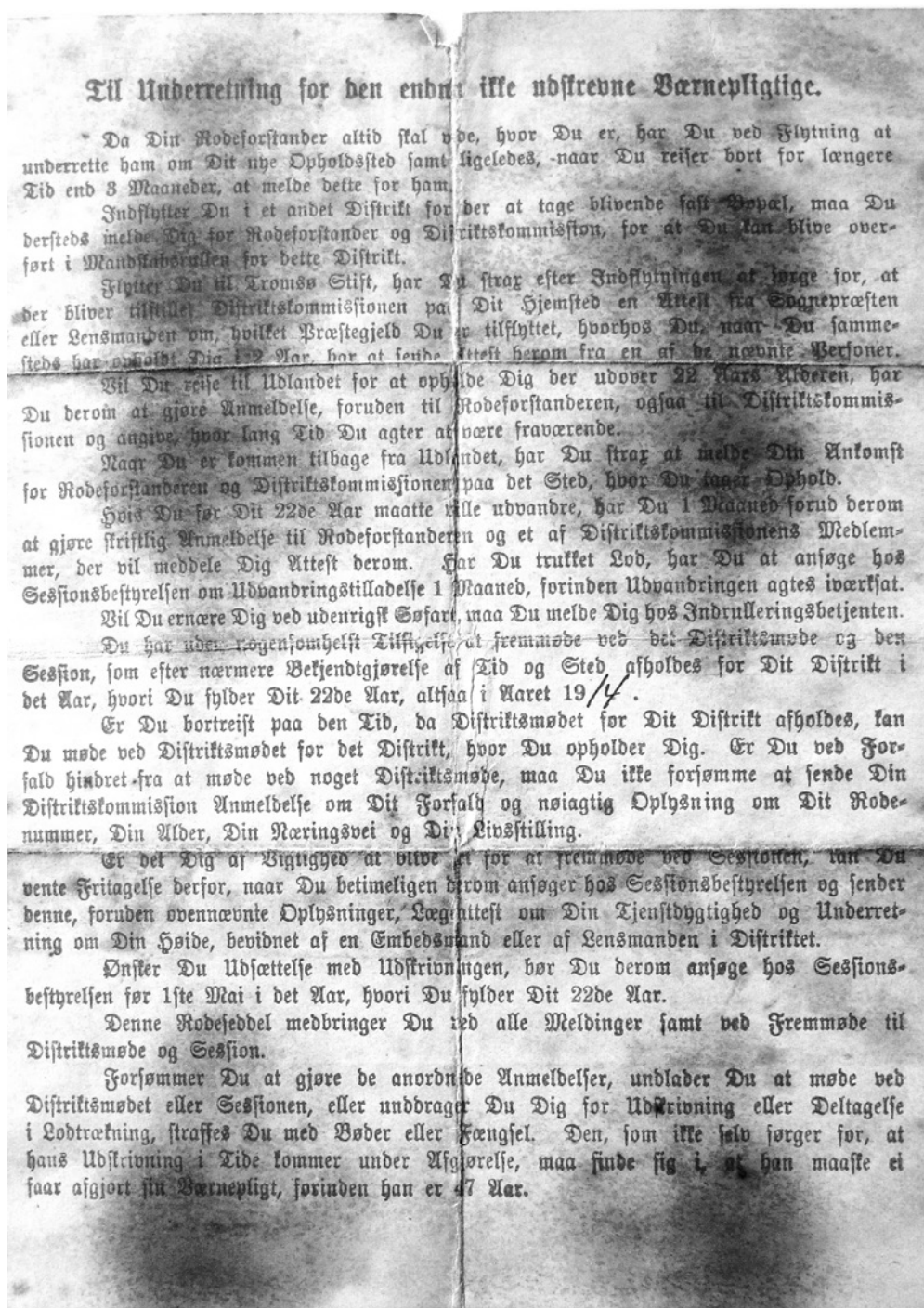
grep tak i senere slektsledd. Siv Ingebo valgte Titanic som emne da hun skulle skrive sær-oppgave på skolen. Siv Ingebos bestemor Ambjørg Olsvigen kom da med et dokument hun kunne få bruk for. Det viste seg å være Tor Andersen Olsvigens rodeseddel.

En rodeseddel var et viktig dokument for vernepliktige menn. Den inneholdt opplysninger om navn, fødselsdato, foreldre, bosted og rodenummer. Det var en personlig attest for menn som ennå ikke var utskrevet til militær verneplikt. Rodeseddelen kunne brukes som ID og står ofte oppført i listene over emigranter istedenfor fripass eller utvandringsattest.

Rodeseddelen bakside instruerer innhaveren om hans plikt til å melde fra til rodeforstander om flytting og reiser som varte mer enn tre måneder. Utskrivingsverket skulle til enhver tid vite hvor den vernepliktige befant seg.

Tors rodeforstander i rode 32 på Modum, var Nils Tvefotrud, nabo på Østenengen. Han attesterte at Tor Andersen Olsvigen var å regne som utvandret fra 1. april 1912.

Også fotografiene den unge emigranten hadde med seg i 1912, er sannsynligvis kommet til rette. De befinner seg hos slekten i USA. Året etter Titanic-katastrofen utvandret Tors søster Mari til Ame-

Rodeseddelen forside. Dokumentet bærer preg av å ha ligget sammenbrettet og blitt utsatt for vann.

rika. Hun tok med seg bildene. Siv Ingebo har sett dem digitalt. De hadde det samme preg av å ha ligget i vann som rodeseddelen vi har omtalt her.

Christoffer Bye:

Tolvheim

Ei hytte ved Langvannet på Modums Østås

Som navnet sier, hytta er en heim for tolv. Det var i 1910 at tolv Geithusmenn ble enige om i fellesskap å sette opp en såkalt sportshytte ved Langvannet, som ligger ca. 8 km inne på Øståsen, midtveis mellom Westad Armaturfabrikk og Lier. Dette er den første ferie- eller fritidshytte som ble bygd ved Langvannet.

Disse 12 mennene var:

1. Marius Berg, f. 30.4.1870, hjemvendt gardsgutt på farm i Minnesota, i 1910 40 år og enslig landhandler ved Folkvang, der hvor senere kjøpmann Sørensen handlet (19??)
2. Christoffer Bye (min farfar), f. 17.09.1858, fra Bye i Sigdal, drev landhandel ved Majorud
3. Nils Thingelstad, f. 22. sept. 1874, slakter, Geithus sentrum (1952)
4. John Olsen, drev «Geithus Fiskebasar», hvor varetvalget bestod av «vildt, fisk, fjærkre og grøntsager» (1911)
5. Oluf Rolighed, f. 1. mars 1862, brøtningsformand og gardbruker, bodde ved Bergsjøen (1981)
6. Ole Kjølstad, f. juni 1865, brøtningsmand (tømmerfløter)
7. Gunnar Wold, f. 1875, kjørekar ved cellulosefabrik (2011)
8. Danielsen (1912)
9. E. Larsen Viul (1912)
10. Hans L Jensen, f. 24. august 1885, kasserer ved Drammenselvans Papirfabrik, fra Hole (1912)
11. Joh Backen, f. 1. november 1878, landhandler (1915)
12. Ukjent (Thore eller Paal?)

Personopplysningene er fra folketellingen i 1910 og årstallet i parentes er året da eierandelen ble solgt tilbake til hyttelaget.

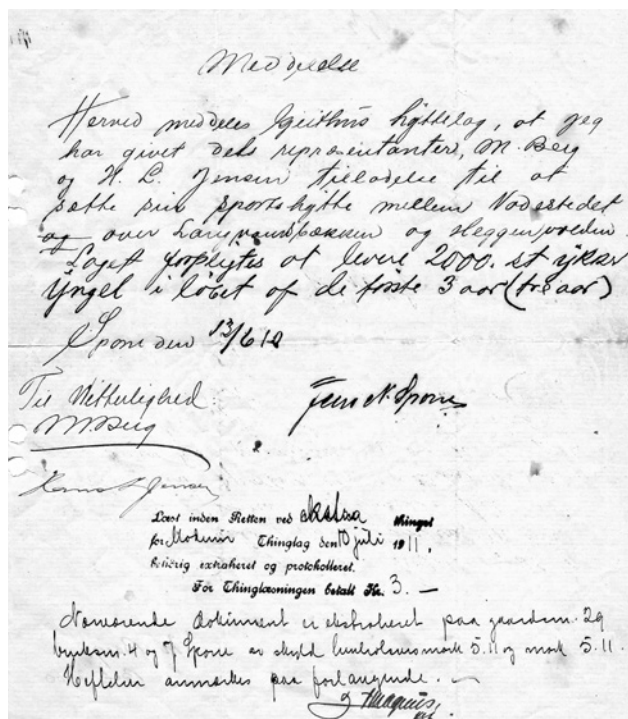
De 12 ble enig med grunneieren Jens Nilsen Spone, (f. 6. juni 1876), gardbruker og selveier), om sted og de økonomiske betingelser. I papirene som finnes i original, heter det enkelt og greit:

«Meddelelse

Hermed meddeles Geithus hyttelag, at jeg har givet dets representanter M. Berg og H. L. Jensen tiladelse til at sette sin sportshytte mellom Vadestedet over Langvandsbakken og Heggenvollen. Laget forpliktet at levere 2000 stykker yngel i løbet af de første 3 aar (tre aar)

Spone den 13/6 -10

Jens N. Spone
Til vitterlighed M. Berg.»

I denne kontrakten står det: «Hermed meddeles Geithus hyttelag, at jeg har givet dets representanter M. Berg og H. L. Jensen tiladelse til at sette sin sportshytte mellom Vadestedet over Langvandsbakken og Heggenvollen. Laget forpliktet at levere 2000 stykker yngel i løbet af de første 3 aar (tre aar).»

Alle tegnet seg for en andel/aksje på kr. 80, slik at den totale andelskapital var på kr. 960, som må være den totale kostnad for hytta.

Meddelelsen eller avtalen med daværende grunn-eier har ingen tidsfrist og må følgelig anses å løpe til evig tid så lenge hytta står. De tolv menn ville ha alle formaliteter i orden, så avtalen ble tinglyst som seg hør og bør, det skjedde den 10. juli 1910. Betalingen ble oppfylt ved at de 2000 yngel ble innkjøpt fra amtsagronom i Buskerud, Knut Monrad, for kr 16, som gir en pris på 8 kroner pr. 1 000 stykk yngel. Ørreten som vaker i Langvannet i dag, er således etterkommere fra den gang, og Jens Nilsen Spone må ha vært en fremsynt mann. Ynglene har hittil og vil nok også i fremtiden glede mang en fiskeglad moing. Den samme Jens Nilsen Spone følte seg imidlertid forbigått fordi han mente å ha avtalt at han skulle

1 Johan Bakken, 2 Karoline Gundersen Bye, 3 Oluf Rolighet, 4 Fiske Olsen, 5 Christoffer Bye, 7 Pål? Johansen, 8 K Andersen, 9 Martin Larsen, 10 Ragna Bakken, 11 Ole Kjølstad, 12 Ragnvald Kjølstad, 13 Lars Rollum, 14 Hans L Jensen, 15 Solveig Hovland, 16 Anna Kjølstad, 17 Marius Berg, 18 Hans Hovland, 19 Jørgen Andersen, 20 Magnus Jogerud, 21 Nils Thingelstad, 22 Gunnar Wold, 23 Karen Hansen, 24 Harald Hovland, 25 Gunstein Hovland, 26 Rolf Andersen, 27 Marta Rolighet, 28 Mathilde Thingelstad, 29 fru baker Andersen, 30 Karen Jogerud, 31 fru fotograf Andersen, 32 fru Fiske, 34 Fru Jørgen Olsen, 34 Terese Øren

Innvielsesfesten på Tolvheim ..... 1910.

Kranselag 28. august 1910. Navnene på alle deltakerne innskrevet.

Foto: Ivar M. Andersen

kunne bruke hytta og ha sine egne hyttenøkler og ikke måtte be om å få låne nøklene. Dette førte til en lengre korrespondanse. Hva som ble resultatet er ukjent, men noen egen nøkkel fikk han ikke. Avtalen sa ikke noe om det.

Hytta ble satt opp på akkord av tømmermann Adolf Sandberg (f. 24. juni 1885), som fikk 80 kroner for jobben. Tømmeret må være tatt ut i skogen omkring hytta. Fra avtalen med Jens Nilsen Spone ble signert og til kranselaget gikk det bare 76 dager. Noen kommunale instanser var tydeligvis ikke inne i bildet.

Med den kjente Geithus-fotograf Ivar M. Andersen til stede ble det holdt kranselag på hytta den 28. august 1910. Festlighetene foregikk med flagget til topps og med nyskreven vise og musikk på torader framført av Gunnar Vold (nr. 22 på bildet fra festen). Bildene fra den gang viser 34 festkledde mennesker langt inne på Modums Østås rundt et velfyllt langbord ute på vollen. Vi er så heldige at vi har navnene på alle de tilstedeværende. Se bildet. Det andre bildet fra innvielsen viser 10 av de 12 eierne på festdagen med flaggstangen til venstre. Her er visens ni vers. De er forfattet «Af en haandlanger med meget besvær». Trolig er det Magnus Jogerud.

Det var i aaret 1910, fallera,
da fødtes tanken i os, atte vi -
en hytte, som var baade mi og di,-
der oppe paa aasen skulde lade bli,-

Som sagt saa gjort, vi var naa ikke sen, fallera
vi sammenkaldte hurtig ven paa ven,-
og trabulerte saa paa vaare ben, -
paa aasen- og fandt der en tomt saa pen,-

Og saa begyndte dage fuld av stræv, fallera
vi trallet jamen, saa at svetten drev,-
og Mari hadde travelt med gryte og slev,-
hun lo og moret sig ved vores væv,-

Men ikke vil jeg glemme alle las, fallera
med planker, som vi hadde saadant mas,-
vi maatte ofte rentud sige pas,-
og aldrig glemmer Gunnar dørn til...-

Men nu er det nok slettes ingen sag,- fallera
for huset vort er kommet under tag,-
om det gikk haardt paa pung og buksebag,-
saa jubler vi og er saa glad i dag,-

Bildet viser 10 av de 12 eierne på innvielsesfesten. 2 Johan Bakken, 4 Oluf Rolighet, 5 Fiske Olsen, 6 Christoffer Bye, 9 Martin Larsen, 11 Hans L. Jensen, 17 Marius Berg, 20 Magnus Jogerud, 21 Nils Thingelstad.

Foto: Ukjent

Vi maa vel tænke lidt paa alle mand, fallera
paa Berg og Oluf, Thingel, Thoremand,-
og Olsen, Gunnar, Bye og han Johan,-
og Jensen, Ola, Larsen, Paalemand,-

Og tømmermanden Sandberg mest er gla, fallera
for akkorten er ferdig og gjort af,-
og Jogeru'n som mølbænkane la,-
og andet med, han og vor tak skal ha,-

Og om en pungen vores er blit slap, fallera
og tappet for den sidste bukseknapp,-
saa skulde det naa blive store nap,-
og hytta utaf haanden vi nu slap,-

Og barnets navn er «Tolvheim», si I ved,fallera
det døbte vi den uti enighed,-
og en ting har vi allesammen set,-
at den er krandsset om af kjærlighed, fallera.

Det er vel ikke mange av dagens nye hytter som får
en så stilig og flott innvielsesfest. I visa fortelles det
om både slitet og maset med å bygge ei hytte åtte
kilometer inne på Øståsen med kun hest og manne-

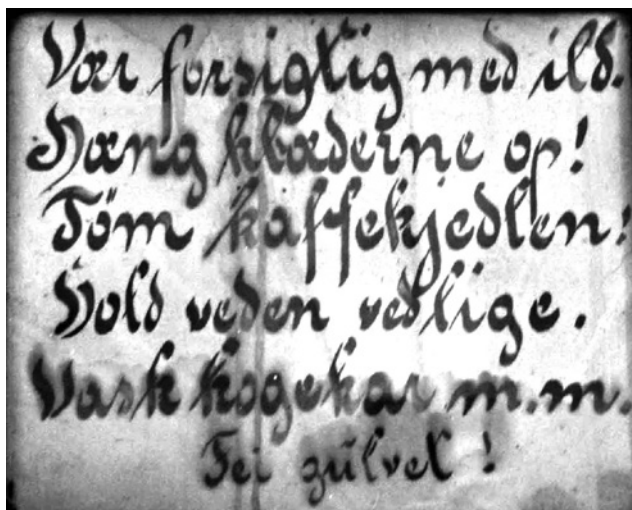

Deler av servise med navnet Tolvheim innbrent.

Foto: Christoffer Bye

kraft og om at da hytta var ferdig, var siste bukseknapp brukt opp.

Hytta de bygde i 1910, er fortsatt til glede for dagens generasjon og gir det som mange forbinder med et ekte primitivt hytteliv med morgenvask i Langvannet, utedass og en vedfyrt ovn med en kokeplate. Hytta har utsikt over Langvannet og er omgitt

Hyttereglene: Vær forsiktig med ild, hæng klæderne op!, Tøm Kaffekjedlen, Hold veden vedlige, Vask kogekear m.m., Fei gulvet!

Foto: Christoffer Bye

av en flott gressvoll hvor det fortsatt beiter krøtter, hester og sauer, som gjør hytteidyllen komplett.

Originaldokumentene, som aksjebrev og annen korrespondanse, beror hos dagens eiere. Hytteforeningen hadde sitt eget stempel som lød på «Gjeithus Hyttelag A/S». Den hadde også «lover» som regulerte driften og bruken. Det ble innkjøpt kopper og kar med navnet Tolvheim innbrent. Deler av servicet eksisterer den dag i dag.

Hytta hadde kun ett vindu, men har siden fått to nye, nytt tak og ny ovn. Eierandelene skulle gå i arv innen familiene. Om noen ønsket å trekke seg ut, skulle det gjenværende fellesskap ha forkjøpsrett. Etter hvert ble det færre og færre eiere. I 1918 var det kun seks igjen, men dette antall holdt seg konstant til omkring 1950. I 2013, hundre år etter den ble bygd, er det bare to eierandeler tilbake, begge i 3. generasjon, nemlig Britt Reed, f. Kjølstad, og Eva Karin Bye Nøttveit og Christoffer Bye i fellesskap.

Bruken av hytta var regulert slik at andelshaverne fikk bruksrett for en og en uke spredt utover i året, med egne lister for høytider som jul og påske. Med 12 eiere ble det en måned på hver så lenge alle var med. Hyttereglene var slått opp og henger fortsatt i hytta. Den enkelte bruker ble pålagt å være forsiktig med ild, henge opp «klæderne, tømme kaffekjelen, holde veden vedlige, vaske kogekear og feie gulvet». Det var så vidt vites aldri noen konflikter eierne i mellom. De må ha tilpasset seg til hverandres ønsker, ellers hadde vel ikke fellesskapet overlevd i over 100 år. Med Heggenvollen som nærmeste nabo var det god tilgang på melk og fløte, smør, rømme og prim i den grønne årstid.

Tolvheim er «oppgradert» eller rettere sagt vedlikeholdt i flere omganger, men er ellers stort sett som da den ble bygd i 1910. Et mindre sovetilbygg og et overbygget inngangsparti kom en gang i 1960- eller 1970-årene sammen med nytt uthus. Siste hovedvedlikehold fant sted sommeren 2012, med nytt tak, pipe og utvendig maling.

Tolvheim 1958. Fra venstre: Ole Wold, Jørgen Rollum, Ragnvald Kjølstad, Per Bye og Gunnar Thingelstad.

Foto: Ukjent

Tolvheim 2013.

Foto: Christoffer Bye

Innvendig er hytta like primitiv som den var i 1910. Uthuset huser utedass og vedbod. Hyttebok finnes tilbake til 1957 og viser at hytta er blitt flittig brukt i alle år.

Under krigen ble Tolvheim bl.a. brukt av gutta på skauen. I en artikkel i *Gamle Modum 2003*, side 17, står artikkelen «Arne Fossums minner fra krigsårene». Her forteller Fossum at en gang da de lå på Tolvheim, kom ei hvitkledd jente på ski, angivelig fra Drammen. Hun spurte etter veien til Vikersund. Da jenta var gått, etter å ha stått utenfor hytta en god stund for å lytte, ble det diskutert om hun skulle lik-

videres, men hun fikk gå. Hun ble senere likvidert på Hurumkanten. Dagen etter var det tyskere fra Vikersund Bad i området, men da var alle for langt tilbake på plass i bygda. Trolig var det i den forbindelse at tyskerne banet seg vei inn i hytta ved å skyte opp låsen. I mange år etter krigen husker jeg at det var tydelige kulehull i døra og inn i kjøkkenbenken. Kulene sitter i veggen den dag i dag. Noen av de omtalte kopper og kar ble ødelagt. Tolvheim er en av de meget få hytter på Modums Østås, om ikke den eneste, som går inn i sitt andre århundre klar for nye hytteopplevelser på gammelmåten.

Modum-metoden

Kvinnepolitisk aksjon som ble landskjent

I år er det 100 år siden kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn. Før det hadde kvinner fått stemmerett ved kommunevalg – begrenset fra 1901 og allmenn fra 1910. I 1907 fikk kvinner begrenset stemmerett ved stortingsvalg. Stemmeretten fulgte eiendom, formue og inntekt, altså i hovedsak forbeholdt borgerskapets kvinner. At kvinner i 1913 ble likestilt med menn, var ikke noe som skjedde uten kamp og sverdslag. En hovedaktør i dette arbeidet var Ragna Nielsen (1845–1924), og hun tegnet et nokså nedstemmende bilde av kvinners rolle i historien. Hun håpet at framtidens kvinner ville være med i historien. Valgfriheten til stemmeurnene, var det noe de ville benytte seg av? En ting er å få stemmerett, noe annet er å benytte seg av den. Hun formulerte sine tanker i et brev til kvinnene i vår tid, som jeg synes kan passe som innledning til hva som skjedde på Modum mange år senere:

Norske kvinder, som lever i Aar 2000, I vil kunne besvare det. Har norske Kvinder i det 20de Aarhundre benyttet alle de fordele, al den Adgang til Udvikling, som foregaaende Aarhundre ikke bød Kvinderne, har de (...) arbeidet frem en kvindetype, saa fuldkommen som Verden aldrig før saa? Har de ikke det, har de daarlig benyttet sin Frihed.

Det skulle vise seg å ta lang tid før kvinnene kom med i styre og stell. Fra 1950-tallet var andelen kvinner i kommunestyrene bare ca 6 prosent. Raskere gikk det ikke å få kvinner inn på Stortinget. I 1965 var andelen kvinner der 8 prosent. Man skjønnte at noe drastisk måtte til for å få flere kvinnelige folkevalgte.

Foran kommunevalget i 1967 ble det opprettet en tverrpolitisk komité med Per Borten som leder og Einar Gerhardsen som nestleder. Målet var å øke andelen kvinner i kommunestyrene. Alle de politiske partiene var representert i komitéen. I tillegg var det representanter fra Norges Husmorforbund til Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund. Komitéen la opp til en intens propagandakampanje gjennom presse, radio, TV og skoleverket. Målet var å skape en opinion for at flere kvinner burde velges inn i kommunestyrene. De sentrale partiorganene sendte henstillinger til lokallagene om å nominere flere kvinner på valglistene. Før valget gikk flere framtreddende politikere ut med oppfordringer om ikke å stryke kvinnene på listene, men tvert imot gi dem tilleggsstemmer ved å kumulere dem. Det ble opplyst om kumulerings-

reglene. Resultatet av kampanjen var ikke oppsiktsvekkende, men den førte til at kvinnes representasjon økte med 50 prosent – fra 6,3 til 9,5 prosent.

Oppsikt vakte imidlertid valget i én kommune, og det var altså på Modum det virkelig ble oppstyr, det som for ettertida har fått betegnelsen *Modum-metoden*.

Det sto en mann bak, redaktør Per Hovengen i *Bygdeposten*. Han ville ikke være ved at han hadde stått bak en aksjon, men kalte seg en slags teknisk rådgiver i denne saken. Det var en gruppe kvinner som hadde kommet til ham og bedt om veiledning i en aksjon som skulle bringe kvinnene fram i kommunepolitikken. Ifølge intervju med Hovengen, gjengitt i *Bygdeposten*, var de fleste kvinnene førstgangselgere og typiske hjemmesittere. Nå hadde de funnet ut at de muligens kunne spille de sjølgode herrene i kommunestyret et puss. Og Hovengen forklarte hvordan de kunne gå fram, med full støtte i valgloven. Hadde de fulgt hans opplegg til punkt og prikke, ville de ha oppnådd å få kvinnelig flertall i kommunestyret, men resultatet som det ble, var også bra.

Kommunestyret besto før valget av 42 menn og én kvinne. Kvinnene på partienes lister til valget var plassert betryggende langt nede på listene. Kumuleringsaksjonen besto av at på 17 av SFs lister ble samtlige 43 mannsnavn strøket (der var ingen kvinne på SFs liste), og kvinner som sto på de øvrige partiers lister, ble oppført i stedet. Noen av disse var kumulert på sine egne lister – en av dem hele tre ganger – og hennes navn kunne dermed føres opp fire ganger på SFs liste. I intervju med *Aftenposten* sa Hovengen at dette var så enkelt, så enkelt. De lånte bare papir fra SF, og SF fikk ingen kvinner inn i kommunestyret. Det ville de fått hvis de hadde hatt kvinnenavn på lista si. Han understreket også at man trengte ikke ha studert store utregningsmodeller for å forstå dette. Kommunevalg var faktisk valg på personer, og når man fører opp et navn fra en annen liste og stryker en annen, betyr dette at vedkommende har fått ekstra listestemme. Han mente også at det var en positiv aksjon, for ingen ble strøket på de berørte partiers lister.

Selve opptellinga tok jo tid valgnatta, for etter at de rene listene ble sortert på parti, begynte arbeidet med de rettete listene. Blandete og ikke blandete lister ble først sortert hver for seg før man begynte selve opptellinga av stemmer. Dette innrømmet Hovengen var den kompliserte delen og vanskelig å forklare i et par setninger. Det førte i hvert fall til at valgstyret ble sittende oppe hele natta og telle stemmer, resultatet

Øverst fra venstre: Kristi Skaug (A), Henny Sveaas (Sp), Margit Christoffersen (A), Marie Buxrud (Kr.F), Betzy Tøien (H), Synnøve Kjöll (Sp), Gerd Røstansand (Kr.F), Gunbjørg Sandberg (K), Turid Olsen (A). Kvartetten i hjørnet er øverst fra venstre: Andrea Fure (A), Ragna Dahl (H), Margot Korsbøen (A), Birgit Nilsen (A). Helen Monsen (A) var ikke til stede under fotograferingen. Per Hovengen står foran i bildet og peker mot rådhuset.

Foto: Per Svensson / Aftenposten / NTB scanpix

var ikke klart før utpå morgenvkysten dagen etter. Og da var det mange som fikk seg en overraskelse ved morgenkaffen, ikke minst kvinnene selv som nå plutselig og uventet hadde fått plass i kommunestyret. Betzy Tøyen var blant dem som ble veldig overrasket. Hun sto som nr. 34 på lista for Høyre og hadde ingen tro på at noe slikt skulle skje. Men hun var vel skåret for tungebåndet, og når det først skjedde, mente hun at litt utlufting i kommunestyret ikke var av det onde. Og de som trodde dette førte til at typiske kvinnelige problemer skulle prege debatten, måtte tro om igjen, for de var ikke låst i bestemte emner.

Resultatet var enkelt nok, 17 av 6355 godkjente lister gjorde utslaget. I stedet for 4 kvinner ble det nå 14 kvinner med i kommunestyret. Dette førte også til at ti menn ble satt utenfor som følge av kvinneaksjonen, noe som heller ikke gikk upåaktet hen i bygda. En av dem som ble slått ut, var faren til Gunbjørg Sandberg. Han hadde sittet sammenhengende i kommunestyret siden 1922, og nå ble han varamann for sin datter.

Signaturen Don Ole i *Bygdeposten* hadde et innlegg med overskriften *Kvinnelist er uten ende*, men ser for øvrig ut til å være fornøyd med resultatet. I et utdrag skriver han:

Det er på tide og i seneste laget for så vel Modums kvinner som verdens ditto, og avløse det kompakte, kultne mannsamfunn, som så visst ikke lenger bør ha monopol på styre verken på Modum eller verden for øvrig. Jeg må si med Lalla Carlsen i sin tid: «Nå har vi pinadø sovet for lenge»!

Mange slags kommentarer og avisinnlegg fulgte i kjølvannet av dette valget. Hovengen selv uttalte – med et glimt i øyet – at det hadde vært en Lysistrata på Modum som hadde satt det hele i gang. (Lysistrata var heltinne i et gresk drama som i det 21. år av Peloponneskrigen dannet en effektiv «kvinnenes fredsorganisasjon» ved å avtale med Athens kvinner å nekte alt samkvem med mennene og stenge seg inne på Akropolis til det ble sluttet fred.) Noen kalte det kvinnenes palassrevolusjon. Etter opptellinga valgnatta spøkte tanken både på Marats fall og Cæsars død i enkelte hoder. Det ble litt voldsomt. Alt var ikke like seriøst, men spalteplass fikk det, for eksempel at dette var verre enn 9. april, samme hjelpeløse følelsen. Noen ville ha det til at bygdas ungarer nå ville flytte ut, for en slik aggressivitet som ble vist fra kvinnenes side under valget, kunne fort like godt skje på ekteskapsmarkedet. Apoteket i Vikersund skulle i

en periode ha vært utsolgt på nerveberoligende medisiner. Nå måtte man sette opp hønsenetting mellom ordføreren og resten av kommunestyret, osv, osv.

Modum-metoden ble benyttet med hell flere steder i landet ved neste kommunevalg. Sammen med en bred allmenn kumulering ga dette bemerkelsesverdige resultater. Kvinneres representasjon økte fra 9,5 til 14,8 prosent. Hovengen hadde nå fått trykket opp en egen valgkuppbok. Bl.a. i Asker pluss i Oslo og Trondheim fikk kvinnene flertall i kommunestyrene. I seks andre kommuner oppnådde de 40 prosent eller mer. I Sigdal hadde de kun én kvinne i kommunestyret, men kvinneaksjonen i 1971 førte til at 10 kvinner kom inn, og det var på nippet til at det ble kvinneflertall her også.

Alt dette skapte store avisoverskrifter og voldsom debatt. Før neste kommunevalg ble valgloven endret. Adgangen til å bruke slengere ble fjernet, og Hovengens framgangsmåte ble dermed ikke lenger mulig. Men 1971-valget hadde styrket kvinneres selvtillit, og de hadde sett at det var mulig å vinne fram. Det ble sterke motreaksjoner mot endringer i valgloven, og før kommunevalget i 1979 ble det åpnet adgang til en begrenset bruk av slengere.

Så gikk det litt opp og ned med kvinners deltakelse i det politiske liv. Man satte også søkelys på kvinners arbeidssituasjon i det hele. I 1983 kom vedtak om

40 prosent kvotering. Sakte gikk kvinneandelen oppover. I dag ville Ragna Nielsen nikket fornøyd over at de har benyttet sin frihet. Etter hvert har kvinner benyttet seg av sine rettigheter i minst like stor grad som menn. Til valgurnene er de nå på vei forbi mennene i antall. De stiller også til valg og er blitt valgt inn i sentrale politiske beslutningsorganer – selv om alt ikke er på plass ennå. Men den nye regjeringen i jubileumsåret har fått til 50/50 fordeling av kvinner og menn. Endelig!, ville kanskje våre formødre sagt – attpåtil med kvinnelig statsminister.

På Modum består kommunestyret i 2013 av 35 faste representanter, 22 menn (63 prosent) og 13 kvinner (37 prosent). Det er bedre kvinnerrepresentasjon enn i 1967, men ennå er det en vei å gå.

KILDER:

A. Oltedal og A. Skre (red.) 2013: *Formødrenes stemmer – Kvinneliv rundt stemmeretten*. Oslo.

Aftenposten, 28.09.1967

Bygdeposten, 22.09.1967, 30.09.1967, 03.10.1967, 14.10.1967, 17.10.1967, 25.09.1971

Internett, bla. foredrag av T. Skard lagt ut på nettet, *Innsatsen for kvinner i partiene, kommunestyrene og Stortinget på 1960- og 70-tallet*.

Dugnad

Dugnad eller dovning er en arbeidsform som flere personer utfører frivillig, og som er av betydning for en enkelt person eller for fellesskapet som helhet. Det gis ikke lønn eller annen godtgjøring. Dugnad er en gammel arbeidsmåte som brukes for å hjelpe en nabo eller andre med et arbeid som man vanskelig kan greie alene, som må gjøres på kort tid eller som tar lang tid og krever stor arbeidsstyrke, for eksempel rydding av et område, tilvirking og transport av byggematerialer, takteking, onnearbeid, arrangementer m.m. Dugnad krever ikke gjensidighet, men har man deltatt i en dugnad, er det lettere å be andre om å delta i en dugnad etterpå.

Dugnader utføres vanligvis i et lokalsamfunn, hva enten det er i et bygdesamfunn, i et bofellesskap eller i en bydel. Dugnaden var en vanlig arbeidsform i det gamle bondesamfunnet, men var viktig for mange også i den tidlige industrialiseringen og i gjenoppbyggingen etter krigen. Dugnadens styrke er at den skaper fellesskap, entusiasme og synlige resultater.

Dugnadsarbeid er som nevnt frivillig, men folk kan oppleve et forventingspress om at de skal delta og gjøre et arbeid. Til gjengjeld kan de forvente av andre at de vil stille opp på samme måten seinere. Dersom en dugnad blir holdt for en bestemt person, og ikke for hele fellesskapet, er det gjerne ventet at den som har fordel av det, skal gi mat og drikke eller andre goder til deltakerne.

Ordet dugnad

Ordet «dugnad» er gammelt i det norske språk. I norrønt språk, det språket vi hadde i vikingtiden, finner vi «dugnaðr», som betyr «hjelp», eller «hjelp som ytes noen». Ordet fantes i uttrykket «veita einem dugnad», som betyr «gi noen dugnad». Et beslektet ord er «dugnaðamaðr», som betyr «hjelper», eller «menneske som man får hjelp av – dugnadsmann». Vi har også ordet «dugandismaðr», som betyr «dugande mann» eller «dyktig mann». Substantivet «dugnad» er i slekt med verbet «duge», som har betydninger som «gjøre sitt beste», «hjelp», «være en tjenlig, være tjenlig», «duge til noe», «lykkes». Disse to ordene er videre i slekt med adjektivet «dugandi», som betyr «dugende». Vi finner også ordet «dugr», som betyr «kraft, evne, styrke, mot». Ordet «dygðr», som betyr «dyd» eller «god egenskap hos en person», er nok også beslektet med «dugnad». Det er mange positive egenskaper som samles i begrepet «dugnad».

Dialektord for dugnad er t.d. «dugna», «dun», «dona», «dogna», «dugning», «doning», «dovning», «domning» og «dømmning». «Dovning» kan noen

ganger ha hatt betydningen «lat person», «lathans». I Norge er onnedugnad omtalt omkring 1400 som slätte-øl og skurd-øl. Øl var ikke bannlyst i forbindelse med dugnad – når jobben var gjort. Det er det heller ikke i dag ved private dugnader.

Dugnadsbegrepet sies å være utpreget norsk. Våren 2004 ble ordet «dugnad» kåret til Norges nasjonalord. NRK viste en serie språkprogram («Typisk norsk»), og seerne ble invitert til å foreslå og deretter stemme frem et norsk nasjonalord. «Dugnad» vant knepent foran «jah» (på innpust), «matpakke», «hæ» og «koselig». Det finnes tilsvarende begrep i andre land, men de er neppe så mye brukt som ordet «dugnad» i Norge.

Dugnad i vikingetiden

I *Haakon Magnussøns bylov* fra 1276 heter det at når det ble gitt budskap om assistanse ved ilandsetting av skip og sjøsetting, var alle i byen pliktige til å møte ved skipet. Dette kravet gjaldt også kjøpmenn og bønder som hadde vært i byen i tre netter. Dersom man ikke møtte, ble det ilagt bøter. Liknende bestemmelser står i *Gulatingsloven*. I *Magnus Lagabøters landslov* er inntatt en bestemmelse om «lovbestemte stevner til veiarbeide. Her heter det:

Kongens ombudsmand skal kræve veiarbeide paa midfastetinget og paabyde veiarbeide der hvor bønderne finder det heldigst at bøte paa veiene i herredet, og sætte bønderne lovlig stevne til, fra sneen er av til ploegen kommer ut; den anden termin er fra vaaronnen til slut til høislaatten, den tredje begynner, naar grøden er i gaarden og varer til sne kommer paa takspønen.

Dette er de lovbestemte stevner til veiarbeide; det kalles onnemillom (onna-i-millum). Det var også liknende bestemmelser om arbeid med bruer. Det arbeidet som her beskrives, er ikke frivillig, men det er ulønnet og er til nytte for fellesskapet, så arbeidsformen likner på dugnad.

Slike bestemmelser har nok mest preg av plikttjeneste, men kan kanskje likevel være en begynnelse på dugnadstradisjonen. Man kom sammen for å gjøre et arbeid uten lønn.

Dugnad i det norske bondesamfunnet

I det gamle norske bondesamfunnet var det vanlig at enkelte typer av arbeid ble utført i større eller mindre fellesskap i forbindelse med arbeider på gårdene. Visse typer arbeid egnet seg bedre for dugnad enn andre. Et arbeid som det var svært vanlig å utføre ved hjelp av dugnad, var takteking. I eldre tid var det helst

torv på taket, og da var det viktig at torva ble lagt fort, så den ikke tørket ut før den kom på taket. Da trengtes det mange arbeidere. Skikken med å holde dugnad ved takteking har holdt seg helt opp til våre dager, nå når det legges takstein. Da står noen på taket og legger ut steinen, noen står etter hverandre og baklengs i stigen og lemper en og en takstein opp til mannen ovenfor. På bakken er det folk som bringer taksteinen fram til stigen. I dag gjøres mye av dette helst med motoriserte hjelpemidler, men utleggingen av stein må foregå på gamlemåten.

Andre typer arbeid som ble utført ved dugnad, kunne være utgraving av byggetomt, tilvirking av materialer, kjøring av stein og materialer, tjærebrenning, grøfting, muring, ja til og med husbygging, særlig bygging av låve. Det var også vanlig med dugnader i forbindelse med selve gårdsarbeidet: slått, skur, potet-opptaking m.m. Dersom arbeidet var langvarig, ble det servert mat underveis, og når arbeidet var gjort, ble det gjerne fest, og det var ikke uvanlig at den ble litt fuktig.

Dugnad i moderne tid

Dugnad er en arbeidsform som brukes like mye i moderne tid som i gammel tid, men den spiller ikke så stor rolle i arbeid for å bygge hus og sikre seg at grøden kommer i hus. Dugnader benyttes nå mer for å arbeide for bofellesskap, foreninger, velforeninger og idrettslag.

Dugnad i velforeninger og borettslag

En ganske vanlig form for moderne dugnad går ut på at man rydder opp i nærmiljøet etter vinteren. En slik dugnad er en fin måte å bli kjent med nye mennesker. Den kan øke forståelsen for å ta vare på sine omgivelser. En slik dugnad som er blitt lagt merke til, er dugnaden «Østre Åmot Rent og Pent», som er blitt arrangert på Åmot hver vår siden år 2000 av Østre Åmot Vel med Per Ole Buxrud i spissen. For dette arbeidet fikk Per Ole Buxrud og Østre Åmot Rent og Pent i 2010 prisen Gullklypa, en pris som gis til en enkeltperson eller organisasjon som har vist ekstraordinær innsats for et bedre nærmiljø. Daværende miljø- og utviklingsminister Erik Solheim delte ut prisen.

Dugnad i idretten

I moderne tid er det svært vanlig med dugnad i idretten. Takket være dugnader får idretten bedre rammevilkår. Over hele landet arrangeres det dugnader av forskjellig art. Idrettsanlegg og klubbhus skal holdes ved like. Klubbhus skal bygges og holdes ved like. Det skal arrangeres konkurranser og kamper. Uten medlemmenes dugnadsinnsats hadde idretten stoppet opp på de fleste steder.

Idrettslivet ble mer og mer organisert på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. På Modum ble det stiftet idrettslag i Geithus i 1892, på Vikersund i 1894, på Åmot i 1919. Moingen ble stiftet i

1918, Haugfoss i 1932 og Simostranda i 1945. Modum ble ganske fort en idrettsbygd med mange gode og til og med fremragende idrettsmenn og -kvinner. Alle foreningene skulle ha sine anlegg. Særlig var det stor interesse for å bygge hoppbakker og anlegge fotballbaner.

Det ble bygd en rekke mindre bakker rundt i hele kommunen, men de tre store idrettsforeningene ville alle ha sin storbakke. Geithus bygde Gustadbakken i 1900, Vikersund i 1936 og Åmot Idrettsforening Mælumbakken i 1938. Åmot Arbeideridrettslag bygde Kongsfossbakkene i 1937. Gustadbakken og Vikersundbakken er blitt utbygd flere ganger. Kongsfossbakkene og Mælumbakken på Åmot hadde en kort levetid. Gustadbakken ble siste gang brukt i 1964.

Geithus fikk sin første profesjonelle fotballbane i 1914, Åmot i 1932, AIL i Geithus på Furumo i 1933. Særlig var interessen stor for å bygge gressbaner. Her nesten kjempet klubbene om å få sine baner ferdige. Geithus fikk sin i 1946, Vikersund i 1947 og Åmot i 1949. Vi vet at det alle steder ble nedlagt et stort antall dugnadstimer. I dag står anleggene der, men de krever vedlikehold, og mye av dette arbeidet skjer på dugnad. Hver vår kaller de fleste idrettsforeninger folk inn til dugnad. I Åmot idrettsforening har en gruppe på 10-11 pensjonister gått sammen og dannet en dugnadsgjeng som møter opp hver onsdag kl. 8.00 og utfører forefallende arbeid.

Alle idrettslag arrangerer stevner av ulike slag, og både til små og til store arrangement er det vanlig at foreningene ber om hjelp fra frivillige som arbeider på dugnadsbasis. Selv en enkel håndball- eller fotballkamp krever 5-6 frivillige. Ved arrangement av Modum-Cup i romjulen i Modumhallen har man hjelp av frivillige. Når Modum orienteringslag har sine store orienteringsstevner, deltar rundt 100 personer i selve avviklingen av stevnet. Og når det er World-Cuprenn i Vikersundbakken, er det over 1 000 frivillige i aktivitet. Entreprenør Albert Hæhre, som har nedlagt utallige dugnadstimer i Vikersundbakken, og som i tillegg har stilt anleggsmaskiner til disposisjon, uttalte i 2012 til *Bygdeposten*: «Det er en fantastisk dugnadsånd som blomstrer. Vi er nemlig ikke bare idrettsbygda, jeg vil si at vi like mye er dugnadsbygda.» Dugnadene for de over tusen frivillige betegner han som sosialt utjevne. «Det er sunt å se hverandre i andre roller enn vi har til daglig,» sier Hæhre.

Dugnadsnett – noen enkle kjøreregler

Norges Idrettsforbund har utarbeidet noen kjøreregler for dugnad.

1. *Dugnad skal i utgangspunktet være frivillig. Idrettslagene kan selvsagt henstille medlemmer og foreldre om å stille opp på dugnad, men deltagelse må baseres på frivillighetsprinsippet og ikke innføres som «tvangsordninger».*
2. *Et idrettslag kan heller ikke pålegge foreldre som ikke*

er medlemmer å stille på dugnader og gi dem bøter for uteblivelse fra dugnader.

3. Styret kan heller ikke på prinsipielt grunnlag vedta «bøter» for at medlemmer ikke stiller eller ikke kan stille på dugnad.
4. Årsmøtet i klubben kan i særlige tilfeller pålegge medlemmer å stille på dugnad der dette er en forutsetning for at aktiviteten skal kunne gjennomføres og der alternativet er at aktiviteten må legges ned. I så fall vil pålegget måtte gjelde medlemmene.
5. Idrettslaget kan fastsette en treningsavgift for aktive medlemmer i tillegg til årskontingent. Treningsavgiften skal i så fall gjenspeiles i det konkrete tilbudet som gis dem. Foreldre og medlemmer kan selvstøtt tilbys å betale denne avgiften i form av frivillig innsats/dugnad og få dette fratrukket fra avgiften. Men da gis det som tilbud og deltagelsen vil være frivillig.

Men Idrettsforbundet minner om at dugnad skal være gøy.

Dugnad ved festivaler og kulturarrangementer

I de siste tiårene er det blitt mer og mer vanlig med festivaler av ulike slag. Det er blant annet musikkfestivaler, litteraturfestivaler og festivaler med historisk innhold. Også disse krever et stort antall frivillige. Elvefestivalen i Drammen krever 140 bare til konsertene. I tillegg kommer hundrevis av medlemmer i lag og foreninger som drifter sine stands. Under jazzfestivalen på Kongsberg er det ca. 450. Rundt 850 personer deltar på ulike måter i «Spelet om Heilag Olav» på Stiklestad. På festivalene er det gjerne bidrag fra profesjonelle utøvere, men også fra frivillige amatører. I Modum har vi revylaget. Når laget har revyforestillinger, er ca. 50 personer involvert. Krøderbanen hadde i 2011 ca. 7 årsverk fra frivillige.

Et utvidet dugnadsbegrep

I de sist årene har dugnadsbegrepet fått en utvidet betydning. Når noen mener at det er et samfunnsproblem som man bør være mer oppmerksom på, oppfordres det til en holdningsdugnad. Slike oppfordringer kan komme fra enkeltpersoner, organisasjoner og politikere. Man foreslår for eksempel at det må gjøres en nasjonal eller internasjonal dugnad mot ekstremisme, for informasjonssikkerhet, mot ensomhet, for Haiti eller for Munch-jubileet for å nevne noen svært forskjellige forslag til slike dugnader i de siste årene. Høstens TV-aksjon i Norge er blitt omtalt som verdens største dugnad.

En dugnadstime – hva er den verd?

Et problem med dugnadene er at det er noen som ikke deltar, selv om de på en eller annen måte er medlem av den gruppen som arrangerer dugnaden. Noen foreninger har gjort det mulig for medlemmene å kjøpe seg fritak. Andre godtar at det finnes noen som sjelden eller aldri bidrar med noe til fellesskapets

Første dugnad på nytt klubbhus til Vikersund Idrettsforening var tømmerhogst i kommunens skog på Nedmarken. Klubbhuset sto ferdig i 1982. På bildet f.v. Hans Nes, Gunnar Larsen, Johan Stærkeby, Karl Kronen og Jørn Bottolfs. Bak Arild Skinstad og Bård Ingesen.

Bildet hentet fra boka: Vikersund Idrettsforening 1984–1994

beste. De som aldri deltar på dugnader, går glipp av godt sosialt samvær og får kanskje sin «straff» gjennom forargede blikk fra de øvrige.

Man har forsøkt å sette en pris på en dugnadstime. Norges Velforbund har anbefalt at gjennomsnittlig timepris i industrien legges til grunn for å anslå verdien av dugnadsinnsatsen i foreninger, alternativt at man prisfastsetter dugnadsjobben etter innhentet anbud.

Har dugnaden en fremtid?

I seinere år har man registret en nedgang i interessen for å delta i dugnadsarbeid. En undersøkelse i 2013 viste at 53 prosent innrømmer å ha unnlatt å møte opp på dugnad en eller flere ganger. Dette kan det være mange årsaker til. Hva betyr den såkalte tidsklemma? Hva betyr en mer individualistisk livsform? Hva betyr det at folk har bedre råd enn før? Vil dugnaden holde stand mot et samfunn som preges av stadig større aktivitet, reising, individualisme og velstand? Som i så mye annet kan vi kanskje regne med at dagens tendenser vil bli erstattet av andre i tidens løp. Flere vil kanskje oppdage at dugnaden kan bety mye i våre omgivelser. Den skaper samhold og glede, nå som før.

KILDER

Håkon Lorentzen og Line Dugstad: *Den norske dugnaden*, 2011
Norsk kulturhistorie, 1938-1942
Vår gamle bondekultur, 1951-1952
Wikipedia
Johan Fritzner: *Ordbog over det gamle sprog*
Gulatinglovi. Norrøne bokverk 33, 1937
Magnus Lagabøters landslov, 1915
Dagbladet, 17. juli 2013

Johan Valstad:

Historien om A/S Ødegård Skofabrikk

Det er vel ikke mange som vet at det for vel 60 år siden var skofabrikk på Morud. Det var Kåre R. Ødegård som startet bygging av fabrikk 17. september 1938. Han hadde også sitt eget skomakerverksted i Børresens Allé 9 i Drammen.

Kåre R. Ødegård var fra en familie som nesten bare bestod av skomakere, slik at forutsetningene skulle være de beste. Han var opprinnelig fra Grina, et småbruk like i nærheten av fabrikk. Han ble i 1934 gift med Martha Bråten, datter av kjøpmann Johan Bråten og hustru Othilie. Kåre og Martha flyttet til Drammen, men tilknytningen til hjemstedet var nok en medvirkende årsak til at denne fabrikk ble startet. Fabrikk fikk et kort liv, men den var sammen med Snarum Sementvarefabrikk på Snarum de eneste fabrikk i denne del av bygda på denne tiden. Knottfabrikken til Narve Båsum kom i 1942/43.

Tomta til fabrikk ble kjøpt av Ner Stigen. Sett fra vårt synspunkt i dag var det et merkelig tomtevalg.

Gamlevegen gikk langt unna. Med den nye veien ble det vel ikke noe særlig bedre, for den kom bare et par meter fra husveggen. Kanskje visste de om at den nye veien kom, og at tomte ble kjøpt akkurat der med hensikt. Eller skulle vegen gått på et litt annet sted? Så merkelig det enn høres ut, sier kassaboka ingenting om hvor mye det ble betalt for tomte, ei heller om omkostninger ved kjøpet.

Huset ble bygget av sementblokker fra Snarum Sementvarefabrikk i en etasje og kostet totalt ca. 3 000,- kr. Kassaboka forteller heller ingenting om hvor mye oppsettingen kostet. Var det dugnad?

Det ble startet et A/S med fire aksjeeiere. Hver aksje hadde pålydende 500,- kr. Hele aksjekapitalen var på 12 500,- kr. I tillegg ble det opptatt et privat lån av Henrik Asbjørnhus på 4 000,- kr. Han var litt før kommet hjem fra Amerika og hadde vel spart seg opp noen kroner. Det må legges til at aksjeeierne var søsknene til Ødegårds kone: Arne J. Bråten, Gunnar Brå-

A/S Ødegårds Skofabrikk.

Foto: Arnt Berget

Kåre Ødegaard til høyre starta skofabrikk. Gunnar Valstad, Andreas Dahl og Harald Valstad.

Foto: Ukjent

ten og Harald Bråten samt Kåre R. Ødegård selv. (Gunnar og Harald byttet litt senere navn til Valstad.) Regnskapsfører var Arne J. Bråten.

Det var tre ansatte ved skofabrikken: Edvard Andersen, Astrid Andersen (barn til stasjonsmester Andersen på Morud) og Eivind Bråthen. De arbeidet der fast nesten hele driftstiden. I tillegg jobbet nok Ødegård noe selv, men kassaboka forteller ikke at det ble noen stor lønn. Første salg av sko (støvler) skjedde 30. november, så de kom raskt i gang.

Fabrikken ble innmeldt i handelsregistret 23. desember 1938, og det kostet hele 40,- kr. Omsetningen var ikke stor det første året. Det var bare så vidt de klarte utgiftene. Det ble sikkert produsert en del for lager.

Så kom krigen i april 1940, og da gikk omsetningen rett opp. Alle måtte jo ha sko, og fabrikken hadde sikkert et stort lager, for det ble ikke flere ansatte. Det ble mye penger i kassa, og i desember 1941 ble det betalt utbytte til aksjeeierne, og det var betydelig. Aksjonærene gjorde det bra.

Etter krigsutbruddet ble det nesten umulig å få kjøpt lær og tråd. Her forteller kassaboka sitt tydelige språk. En del sko ble nå gjemt unna for tyskerne, og det som var igjen, ble solgt til bygdefolk. Så merkelig det enn er, kan vi finne kjente navn fra bygda som kjøpte sko.

På denne tiden ble bedrifter pålagt en ekstra skatt eller trygd, krigsskadetrygd. I 1941 betalte skofabrikken 7,- kr. for et år. Denne trygden ble doblet året etter.

Høsten 1941 var eventyret med A/S Ødegård Sko-

fabrikk over. Maskiner og utstyr ble solgt, og huset litt gjort om og bortleid til knottfabrikk. Mye av utstyret havnet nok på Kåre R. Ødegårds skomakerverksted i Drammen, uten at vi kan se det av kassaboka. Det er ganske sikkert det han hadde igjen for både penger og arbeid han hadde lagt ned i fabrikk. Aksjeeierne fikk også sine penger tilbake, og lånet ble tilbakebetalt med renter.

Huset ble 23. august 1942 solgt til Andreas Dahl for 3 800,- kr. Andreas Dahl flyttet da fra Bergly og bort til «Berja», i huset til Julius Svendsen. På samme tid byttet også Bergly eier. Harald Bråten kjøpte det av A/S Norsk Magnesitindustri.

Det som er litt merkelig, er at skofabrikken ikke ble meldt ut av handelsregistret. Det ble betalt skatt, arbeidsgiveravgift og krigsskadetrygd helt til ut 1944. Hvorfor får vi nok aldri vite. Seinere betalte fabrikken skatt helt fram til 1951, så merkelig det enn kan høres ut. Huset, maskiner og utstyr var solgt, så det må vel ha vært formuesskatt. Regnskapene viser at de hadde ca. 750,- kr. i banken. Kassaboka er sirlig ført helt til 31. desember 1951. Da ble A/S Ødegård Skofabrikk historie. Alle som var med på eventyret, er nå borte.

Bygningen til skofabrikken er i dag lite forandret, til og med den lille utedoen står slik den gjorde for vel 60 år siden. Den eneste forandringen er at inngangspartiet, som før var mot syd, det er nå flyttet på østsiden. Ellers er alt som før.

Huset ble i 1950 kjøpt av Erling Eriksen, og det er hans barn som i dag står som eiere, men pr. april 2000 står det tomt.

Arnt Berget:

«Lunnelett», en sliters drøm om rikdom

Harald Hansen var en original, men en dugelig arbeidskar som hadde lidd mye vondt i barndommen og sine første år som yrkesaktiv. Hele livet bar han på en drøm som aldri ble oppfylt. Historien som fortelles her, er basert dels på en artikkel i *Buskeruds Blad* i etterkrigsåra, hans egen beretning og opplysninger fra Gunnar Steen og Erik T. Saastad. Erik T. Saastad var en nær venn som ble kjent med Harald under krigen, da denne kjørte tømmer for Eriks nabo. Da Harald skjønte at livet nærma seg slutten, forærte han Erik kjøreøksa, som var hans kjæreste eie, med tårer i øynene.

Oppvekst i trange kår

Harald Hansen var født på Åmot den 29. juli 1892. Han var sønn av Martin Hansen, som var hjulmaker og drev verksted og sag på Jellum, ved et fossefall i bekken der. Moren het Kristiane Corneliusdatter Hansen. Hun handla med kjøttvarer, kjøpte opp slakt på gårdene og delte det opp for videresalg. Med ei dragkjerre dro hun og de største ungene rundt og solgte kjøtt. De fleste kundene holdt til i arbeiderboligene ved fabrikkene i Geithus og Åmot.

I 1899, da Harald var 7 år, forlot faren kona og 6 unger i alderen mellom 1 og 14 år. Det eneste han etterlot seg, var en stor gjeld, så Harald fikk en hard oppvekst i kamp mot fattigdommen. Et par år senere ga mora opp kjøttsalget og starta hjemmebakkeri, og det ble de største ungenes oppgave å bringe baksten ut til kundene. Harald fortalte at ungene sleit fælt med den tunge dragkjerren i Lillåsbyggene og opp til Gustadhøgda med over hundre brød på kjerra. Kristiane hadde nok mange fornøyde kunder på Embretsfoss, for disse starta innsamling til ny stor bakerovn som tok 130 brød, da den gamle raste sammen.

Fast arbeid som 12-åring

I 12-årsalderen fikk Harald seg jobb hos kjøpmann Hellum i Lillåsgata, der hogg han ved, kjørte varer og stelte hesten annenhver dag, de dagene det ikke var skolegang. Han hadde kosten, men ingen lønn, før han fikk dress og 10 kroner da han sto til konfirmasjon.

Etter konfirmasjonen ble skogen Haralds arbeidsplass, først på Øståsen, både med hogst og kjøring. Den gang ble mesteparten av tømmeret hogd i sommerhalvåret og barka. Da det hadde tørka en del og dermed blitt lettere, ble det lunna i hauger, enten ved hjelp av hest og lunnedrag eller bare håndkraft. Først

på vinterføre ble tømmeret kjørt til bygda med hest og tømmerdoning.

Det var en ulempe ved draget som ble brukt til lunning at tømmerstokkene heftet seg fast i stubber og steiner eller andre ujevnheter i terrenget. Dette medførte ikke bare at hesten måtte bruke mer krefter, men også at stokker løsnet og måtte slæes fast på nytt.

Konstruerte egen lunnedrag

Harald ergra seg lenge over dette, men i 1932 fant han på å feste en buet stålplate til draget. Stokkene ble festa på vanlig vis med tømmeragler, men med stokkendene inne på stålplata. Dermed unngikk man at stokkene hekta seg fast, men gled over stubber og steiner godt beskytta av stålplata. I flere år var denne redskapen noe han hadde nærmest for seg sjøl, men noen bekjente som fikk prøve den, var svært begeistret for oppfinnelsen. Etter krigen gikk det opp for Hansen at han kunne tjene penger på konstruksjonen sin. Han tok ut patent på sin «Lunnelett», som han kalte den. *Buskeruds Blad* oppsøkte Hansen, som da kjørte tømmer i Korsbøenmarka. «Busken» lagde en fyldig reportasje om produktet.

Moelven bruk sto for produksjon

Avtale om produksjon og salg ble inngått med Moelven bruk, men salget gikk tregt fordi det alt var kommet et annet lunnedrag på markedet. Det ble kalt «Sjølgod» og var konstruert etter samme prinsippet. Derfor satsa nok ikke Moelven helhjertet på produktet.

Men Hansen hadde for alvor fattet håp om å tjene store penger og overtok sjøl agenturet og salget av «Lunnelett». Han lagde seg en liten modell av lunnedraget og skrev et dikt han brukte under markedsføringen:

Lunne lett på et brett.

Slit er noe drit.

Kjøp Harald Hansens lunnedrag i dag!

Med skyhøye forventninger til salg og inntekter fra «Lunnelett,» skrev han et annet dikt om dette:

Når jeg blir rik .

da går jeg ikke slik.

Når jeg blir millionær,

da er jeg ikke lenger her.

Salget og inntektene av «Lunnelett» svarte dessverre ikke til forventningene, delvis fordi lunnedraget «Sjølgod» alt var på markedet, men også fordi traktoren så smått hadde begynt å overta hestens rolle i skogsdrifta. Harald Hansen forlot skogsarbeidet og fikk jobb innen kraftutbyggingen. Han var kjent som et arbeidsjern av de sjeldne både i Noreanlegget og Kaggefoss.

Jeg ble kjent med Harald først på hans eldre dager. Da bodde han og kona Anna på Søndre Olavsby. I 1960-åra hadde vi mange samtaler nede ved postkassa når avisene kom i kveldingen. Drømmen om å bli rik gav han nok aldri opp. Han var veldig overtroisk og hadde stor tiltro til gamle sagn og historier. I en periode hadde han bodd i sidebygningen på gården Uhlen. Da var han blitt hekta på historien om Ula-skatten, som ifølge sagnet skulle ligge nedgravd i gårdsskogen. Han betrodde meg at han i hemmelighet drev og lette etter denne. Han hadde til og med avtale med grunneieren Nils Wærsted om deling av

verdiene hvis han lyktes i letingen. Nåværende eier av Uhlen, Carl Wærsted, forteller at det var flere hull i skogen etter Hansens skattesøk. Hansen hadde kontaktet den synske Marcello Haugen for å få lokalisert skatten i et lite bestemt område hvor han var overbevist om at den lå nedgravd. Han ble da bedt om å nummerere trærne i det begrensede området. Etter å ha gjort dette tok han igjen kontakt med den synske. Skuffelsen var nok stor da han fikk beskjed om å grave under tre nr. 54, for han hadde bare satt nummer på 50 trær!

KILDER:

Harald Hansens egen beretning, *Buskeruds Blad*
Opplysninger gitt av Gunnar Steen, Erik T. Saastad og
Carl Wærsted.
Samtaler med Harald Hansen

Godtfred T. Ørenmoen (1884–1920)

Metalldreier og matematikkgeni ved Westad Armaturfabrikk

Skrevet femsifret tal tenker jeg paa, maar jeg faar 6 til rest, enten jeg deler syvendedelten af det med 7, ottendedelen af det med 8 eller niendedelen af det med 9.

$7 \times 8 \times 9 = 504$, som gaar op i tallet, da syvendedelten, ottendedelen og niendedelen er hele tal. Vi kalder tallet $504x$, og faar ligningerne

$$72x = 7a + 6$$

$$63x = 8b + 6$$

$$56x = 9c + 6$$

$72x = 7a + 6$	8	$63x = 8b + 6$	9
$63x = 8b + 6$	7	$56x = 9c + 6$	8
$135x = 56(a \div b) + 6$		$119x = 72(b \div c) + 6$	

$$135x = 56(a \div b) + 6 \quad | \quad 9$$

$$119x = 72(b \div c) + 6 \quad | \quad 7$$

$$382x = 504(a \div 2b \div c) + 12$$

$$191x = 252(a \div 2b \div c) + 6$$

x er delelig med 6, da $(252(a \div 2b \div c) + 6)$ er delelig med 6 og vi kalder $x = 6m$

$$191 \times 6m = 252(a - 2b \div c) + 6$$

$$191m = 42(a - 2b \div c) + 1$$

$$42(a - 2b \div c) = 191m - 1$$

$$42(a - 2b \div c) = 191m - 1$$

$$191 : 42 \text{ giver rest } 23$$

$$42h = 23m - 1$$

$$23m = 42h + 1$$

$$42 : 23 \text{ giver rest } 19$$

$$23k = 19h + 1$$

$$19h = 23k - 1$$

$$23 : 19 \text{ giver rest } 4$$

$$19e = 4k - 1$$

$$4k = 19e + 1$$

$$19 : 4 \text{ giver rest } 3$$

$$4i = 3e + 1$$

$$3e = 4i - 1$$

$$3g = 1i - 1$$

$$i = 3g + 1$$

$$3e = 4i - 1$$

$$3e = 4(3g + 1) - 1$$

$$e = 4g + 1$$

$$4k = 19e + 1$$

$$4k = 19(4g + 1) + 1$$

$$k = 19g + 5$$

$$19h = 23k - 1$$

$$19h = 23(19g + 5) - 1$$

$$h = 23g + 6$$

$$23m = 42h + 1$$

$$23m = 42(23g + 6) + 1$$

$$m = 42g + 11$$

Dis $g = 0$, saa er $m = 11$
 Dis $g = 1$, saa er $m = 53$
 Dis $g = 2$, saa er $m = 95$
 o. s. v.

$$11 \times 6 \times 504 = 33264$$

$$53 \times 6 \times 504 = 160272$$

$$95 \times 6 \times 504 = 287280$$

o. s. v.

Altsaa kun et femsifret tal nemlig

33264

Dette regnestykke er forfattet av Godtfred T. Ørenmoen

Her skal det stå $11 \times 6 \times 504 = 33264$

Gamle Modum har i alle år kun hatt artikler med historiske emner. Hva med litt matematikk presentert av en moing? Blant en del arvede gamle papirer etter min morfar, Olaf Thingelstad (f. 1872), fant jeg et håndskrevet notat med denne påtegningen: «Regnestykke forfattet av Godfred Ørenmoen født 18. mars 1884.»

Notatet må være skrevet ned omkring 1915/20 da de begge var ansatt ved Westad Armaturfabrikk som metalldreiere. Papirene bærer preg av slitasje og er sammenlappet etter mange års bruk. Før vi ser på regnestykket, må vi se på hva vi vet om Godtfred Trulsen Ørenmoen.

I folketellingen av 1900 finner vi den da 16 år gamle Godtfred sammen med sine fem søsken: Ragnhild (f. 1886), Ole (f. 1889), Kristian (f. 1890), Einar (f. 1893) og Oskar (f. 1897). Foreldrene er Truls Gulsrud, født 1843 i Krødsherred, og hustru Ingeborg Olavsatter, født 1860 fra Aadalen i Buskerud. I folke-

tellingen fra 1910 er Godtfred T. Ørenmoen fortsatt registrert som ugift. Han er nå husstandsmedlem eller «logerende» hos gårdsarbeider Peder Torgersen og kone Elen, som bor på plassen Fredheim under gnr. 33, Sønsteby Mellom. Godtfred forble ugift alle sine dager. Han døde av tuberkulose den 25. juni 1920, kun 36 år gammel. Han ble gravlagt ved Heggen den 1. juli.

En må vel anta at noen utdannelse utover vanlig folkeskole med avsluttende eksamen omkring 1898/99 hadde han ikke. Skoleprotokoller fra den gangen vil sikkert kaste mer lys over hans evner. Kanskje kan noen ha opplysninger om ham?

Godtfred og hans venn Jonas Brones tok brevkurs i matematikk. En venn av Godtfred forteller at de to hadde sendt inn en løsning på en oppgave og fått beskjed om den var feil. De ga seg ikke og forklarte løsningen noe mer utførlig og fikk til svar at de hadde rett.

Trolig har Godtfred T. Ørenmoen og Olaf Thingelstad, som var 12 år eldre, hatt mange av de samme interesser og utfordret hverandre intellektuelt. Min bestefar ble så imponert over hans matematiske evner at han noterte ned og tok vare på en oppgave og en løsning som viste hans evner. Løsningen fremkommer gjennom en rekke likninger og en ganske innviklet tankerekke hvor det gjaldt å ikke spore av.

Opgaven lyder slik:

«Hvilket femsifret tal tenker jeg paa naar jeg faar 6 til rest, enten jeg deler syvendedelen af det med 7, ottendedelen af det med 8 eller niendedelen af det med 9?»

La oss dvele litt ved de tallene som er nevnt i teksten på oppgaven. Vi søker et 5-sifret tall som skal gi 6 til rest når vi deler på tallene 7, 8 og 9. Godtfred har bundet oppgaven til en logisk aritmetisk tallrekke, 5,6,7,8,9. Det må ha vært en dyp og systematisk tankeprosess som har gått forut for hvordan en har kommet frem til oppgaven. Trolig må løsningen ha utkrystallisert seg i forkant av den endelige oppgaveteksten. Logikken som kommer frem i løsningen i

form av ligningene i illustrasjonene på forrige side, har sikkert vært tenkt ut før den er satt ned på papiret. Muligens har en noe enklere utgave vært det som ga ideen til at oppgaven ble som den ble. Hvordan oppgaven ble til, kan vi imidlertid bare gjette oss til. Det er aldri lett å sette seg inn i et genis tankegang. De fleste vil ha nok med å forstå løsningen. Hvilke oppgave den geniale Godtfred ville ha kunnet konstruere med dagens elektroniske utstyr, kan vi bare fantasere om.

Figuren viser notatet med løsningen med Olaf Thingelstads håndskrift. Det er såpass tydelig at det kan leses uten problemer. Da er det bare å ta frem gamle matematikkunnskaper og se om en kommer i mål på samme måte som to metalldreiere ved Westad gjorde for omkring hundre år tilbake, uten pc og annet elektronisk utstyr.

Hva sier en så om en metalldreier med folkeskole som basisutdanning som klarte å forfatte en slik oppgave og ikke minst sette opp den logiske løsning? Med de evner han tydeligvis hadde, ville han nådd lang i norsk samfunnsliv om han hadde fått mulighet for utdannelse.

Løsningen kan kontrolleres slik:

Kolonne 1	Kolonne 2	Kolonne 3	Kolonne 4	Kolonne 5	Kolonne 6
		Kolonne 1: Kolonne 2	Kolonne 3: Kolonne 2	Kolonne 4 x Kolonne 2	Kolonne 3 – Kolonne 5
33264	7	4752	678	4746	6
32264	8	4158	519	4152	6
32264	9	3696	410	3690	6

Her er kolonne 1 tallet vi skulle finne.

Kolonne 2 lik de tre oppgitte tall 7, 8, 9.

Kolonne 3 er kolonne 1 dividert på kolonne 2.

Kolonne 4 er kolonne 3 dividert på kolonne 2.

Kolonne 5 er kolonne 4 multiplisert med kolonne 2.

Kolonne 6 er kolonne 3 minus kolonne 5, som gir resttallet 6. Hvilket skulle bevises.

(33264 dividert på 7 = 4752, som dividert på 7 gir 678 med en rest lik 6.)

Klubbkonkurranser på ski

Interessen for klubbkonkurranser på ski var stor i slutten av mellomkrigstiden. Et eksempel på det er at Sysle IF, Vestre Spone IF samt Nedre Sigdal IF i 1938, 1939 og 1940 møttes til edel kappestrid i langrenn på Solumsetra i Nedre Sigdal. Denne setra ligger inne på åsen et stykke nord for Skuterudsetra. Konkurransen ble kalt 3-klubbkonkurransen. Noen år senere ble den til 4-klubbkonkurransen.

Det var sikkert strabasiøst å komme seg dit inn. Det var om lag 5 kilometer å gå på ski både for deltakere og publikum. Deltakerne fra Sysle og Vestre Spone hadde felles vei, de gikk inn ved Skaret mellom Sástadsetra og Hovdesetra. Skigutta fra Vestre Spone ble kjørt i lastebil til området ved Hovde skole. Det var en krakk på hver side av lasteplanet og en presenning over. Egen bil var det ikke mange som hadde den gang. Deltagere og publikum fra Nedre Sigdal fulgte tømmerveier innover mot Solumsetra. Noen måtte brøyte seg egen løype innover i skogen.

Langrennet ble holdt på vårparten i mars/april måned. Løypa var 8–10 kilometer lang. Snøen var som regel i ferd med å smelte.

Noen muligheter for å vaske og stelle seg etter løpet var det ikke. Noen hadde ei tørr trøye å ha på seg.

Andre gikk hjem igjen i de samme klær som de konkurrerte i.

Skiutstyr og smørning

Skiene var tunge, de var laget i helved. Ski av ask var vanlig. Bindinger var enten Kandahar- eller Huitfeldt-bindinger. Noen hadde langrennski med Rottfella skibinding slik Rottfella var den gang. I 30-åra begynte noen skifabriker å produsere limte langrennski med forskjellige tresorter. De ivrigste løperne her i distriktet fikk etter hvert slike ski. Det førte til at skiene ble smalere og lettere.

Skismørning var det så som så med. Det å smøre tjære under skiene var mye brukt. Spesielt på vårføre var det viktig å smøre slik at skiene ikke skulle trekke til seg vete. På denne årstiden var klister en mye brukt skismørning, men også klistervoks. Alle «traff» nok ikke den rette smørningen. Enkelte hadde ikke smørning. Smørning kostet penger. Det var nok ikke alle som hadde råd til den gang.

Rennet i 1938

På Solumsetra søndag 10. april 1938 var det mildt med kram snø. Noen steder var det nesten bart. Løypa var nok ikke så godt preparert, så noen fall ble det. Vestre Spones Erland Hansen syntes det var en

lettelse da han kom på bar mark. Han hadde store kladder under skiene. Det forteller jo litt om føreforholdene. Det viktigste var vel ikke alltid å vinne, men å delta. Vestre Spones Ole Hellerud, som hadde hatt gode plasseringer i Holmenkollen årene forut, hadde reist til sjøs, og dermed ble laget noe svekket. Sysle IF vant og fikk sin første aksje i den oppsatte vandre-pokal. Vestre Spones lag kom på andreplass og Nedre Sigdals på tredje plass. De 15 beste løpere fra hver forening telte med i kampen om vandrepokalen. De 15 raskeste på hvert lag var:

Sysles lag:

1. Ottar Hæhre 31,40, 2. Birger Glesne 31,54, 3. Bjarne Skretteberg 32,07, 4. Thorbjørn Bye 32,54, 5. Kolbjørn Buøen 33,06, 6. Einar Hæhre 33,21, 7. Hans Svendsrud 33,35, 8. Arne Bråten 34,40, 9. Johan Hæhre 35,50, 10. Kristian Skretteberg 36,04, 11. Harald Hagen 36,41, 12. Per Jemterud 37,42, 13. Arne Østenengen 39,12, 14. Ottar Svendsrud 40,22, 15. Sigurd Svendsen 41,28.

Nedre Sigdals lag:

1. Gunnar Håre 30,42, 2. Hans Øverbye 31,33, 3. Henrik Østbye 33,32, 4. Einar Kolsrud 35,05, 5. Arne Thingelstad 35,50, 6. Anders Håre 36,08, 7. Sverre Kolsrud 37,30, 8. Halvor Grefstad 38,15, 9. Finn Nes 38,33, 10. Einar Thingelstad 39,10, 11. Hans Bjørnstad 39,29, 12. Ottar Strandbråten 40,45, 13. Krf. Skatvedt 42,41, 14. Knut Vestbye 44,47, 15. Engebret Velstadbråten 48,31.

Vestre Spones lag:

1. Erland Johansen 31,41, 2. Johan Hellerud 33,11, 3. Anders Kleven 33,50, 4. Birger Johansen 34,38, 5. Leif Hellerud 35,08, 6. Einar Hagen 36,05, 7. Thorleif Kristoffersen 37,19, 8. Rolf Johansen 38,20, 9. Kristian Kleven 38,43, 10. Hakon Rustand 40,35, 11. Hans Jelstad 41,06, 12. Ragnar Sørli 41,51, 13. Erland Hansen 45,07, 14. Leif Kleven 50,32, 15. Kåre N. Jelstad 53,25.

Rennet i 1939

Under langrennskonkurransen i 1939 på Solumsetra var det ifølge protokollen fint vær og ypperlig føre. Det var mange tilskuere til stede. Sysle IF vant og fikk sitt andre napp i vandrepokalen. De 15 raskeste på hvert lag var:

Sysles lag:

1. Birger Glesne 29,53, 2. Bj. Skretteberg 31,21, 3. G. Hovde 31,26, 4. A. Braaten 32,50, 15. Torbjørn Bye

33,52, 6. E. Hæhre 33,55, 7. Kristian Skretteberg 34,22, 8. S. Grøterud 34,48, 9. H. Svendsrud 35,18, 10 J. Hæhre S 35,20, 11. K. Buøen 35,30, 12. H. Hagen 35,41, 13. B. Arnegaard 35,58, 14. Erl. Haugerud 36,42, 15. G. Skretteberg 36,56.

Vestre Spones lag:

1. Erland Johansen 31,39, 2. Rolf Johansen 35,28, 3. Leif Hellerud 35,37, 4. Anders Kleven 35,39, 5. Birger Johansen 35,53, 6. Johan Hellerud 36,32, 7. Oskar Johansen 37,35, 8. Einar Hagen 37,49, 9. Kristian Kleven 37,54, 10. Thorleif Kristoffersen 38,19, 11. Erland Hansen 38,55, 12. Birger Kristoffersen 39,24, 13. Kåre Formodalen 40,31, 14. Kristian Formodalen VS 40,49, 15. Gunnar Nygaard 41,54.

Nedre Sigdals lag:

1. A. Hunstad 33,11, 2. Gunnar Haare 33,34, 3. H. Øverby 34,26, 4. Halvor Grefstad 34,42, 35,28, 5. E. Kolsrud 36,55, 6. P. Bakke 37,23, 7. Th.Engen 37,48, 8. H. Østby 37,51, 9. E. Thingelstad 38,50, 10. O. Strandbraaten, 11. K. Midtskogen 39,11, 12. Anders Haare 40,45, 13. G. Støvern, 14. Kristoffer Strand 41,13, 15 Finn Næss 41,16, 16. S. Kolsrud 41,30, 17. Arne Thingelstad 42,50, 18. O. Tyberg 42,17, 19. A. Strandbraaten 44,50, 20. K. O. Velstad 47,31, 21. R. Tovsrud 47,50, 22. Tore Haare 48,43, 23. G. Kolsrud 49,28, 24. H. Desserud 30,49, 25. N. Sund 51,00, 26. H. Solum 54,42.

Rennet i 1940

Langrennskonkurransen gikk søndag 31. mars på Solumsetra. Sysle IF vant vandrepokalen til odel og eie. Resultatene var:

Sysles lag:

1. Birger Glesne 33,47, 2.Torbjørn Bye 35,32, 3.H. Svendsrud 36,28, 4. A. Østenengen 38,30, 5. Ottar Svendsrud 38,34, 6. Arne Hæhre 38,53, 7. Kolbj. Buøen 39,20, 8. Kr. Skretteberg 40,17, 9. Einar Hæhre 40,18, 10. Ivar Grøterud 40,23, 11. Einar Braaten 40,32, 12. K. Skretteberg 41,03, 13. Harald Hagen 41,38, 14. Hans Kopland 44,59, 15. Helge Kopland 45,32, 16 Skinstad 45,47, 17. Erl. Haugerud 45,51, 18. Kr. Saastad 46,22, 19. P. Kaggestad 48,39, 20. G. Haugerud 51,02.

Vestre Spones lag:

1. Erland Johansen 34,17, 2. Johan Hellerud 37,32, 3. Birger Johansen 38,25, 4. Rolf Johansen 40,53, 5. Einar Hagen 41,31, 6. Thormod Jahr 41,41, 7. Anders Kleven 41,42, 8. Ottar Jahr 42,05, 9. Einar Green 42,59, 10 Gunnar Nygård 43,28, 11. Per Brenne 45,27, 12. Johan Johansen 45,54.

Da Modum fikk kommunevåpen

Byvåpen har tradisjon tilbake til middelalderen. Da amtene ble omdøpt til fylker, begynte også de å stase seg opp med fylkesvåpen. På 1970- og 80-tallet kom så landkommunene i siget. Modum følte at de også måtte følge «skuven», og formannskapet vedtok 25. november 1982 å utlyse en idékonkurranse om kommunevåpen for Modum.

Det ble satt opp premier, og et utvalg bestående av ordfører Egil Ranheim, rådmann Kristian Linnerud og kunstneren Unn Stixrud skulle bedømme utkastene. Konkurransen fikk overveldende respons. Det ble innlevert i alt 113 utkast fra 42 deltakere! Resultatet ble som følger:

1. Motto: Tre elver – innlevert av Ovid Kvisterøy og Olav Sørensen, begge Vikersund
2. Motto: Vasshjul – innlevert av Liv Kleiv, Åmot
3. Motto: Móðheimr – innlevert av Hans Wold, Åmot
Motto: Vasshjul og elver, innlevert av Marit Skinstad, Åmot (delt tredjeplass)

Vinnerutkastet så slik ut:

Tre sølvblanke elver på koboltblå bunn. Etter å ha vært gjennom «den heraldiske kverna» var mye blitt forandret.

Fargeangivelsen var: Tre sølvstrenger på koboltblå bakgrunn.

Forslaget ble omarbeidet flere ganger, i en prosess «de to utvalgte» etter hvert opplevde som en heraldisk ørkenvandring. Men arbeidet med idéutkastet var en inspirerende og morsom dugnad. De to var på angjeldende tidspunkt gode venner og kolleger, undertegnede som konsulent på skolekontoret, Kvisterøy som kommunegartner.

Fra nedpsyking til samarbeid

Det ble tidlig klart at begge var interessert i saken, og Ovid hadde noe på lur. Det var han ikke alene om. Så er det slik at en gjerne vil prøve ut idéene sine på likesinnede. Kvisterøy fantaserte om «urmoingen», materialisert i en stilisert tegning av en trilobitt. For egen del prøvde jeg med en forenkling av Heggenfløya. Konkurranseninstinktet og tilliten var så pass at vi møtte den andres forslag med nådeløs kritikk. Ovid mente for sin del at motivene i Heggenfløya var for mange og kompliserte, og at drager, ørner og løver var reinspika hedendom. Selv repliserte jeg at trilobitter, bunndyr som krabbet rundt på leirete havbunn for noen hundre millioner år siden, var lite representative for Modum i dag, selv om det var fossiler å finne etter dem hver gang en utvidet Vikersundbakken. Dessuten, om det kunne assosieres noe som helst nåtidig med kryptet, måtte det være en art lus som visst nok i uheldige tilfeller kan oppdages på intime deler av menneskekroppen!

Etter hvert hadde vi snakket hverandre såpass ned at tanken på samarbeid var blitt nærliggende. Som tenkt, så gjort. Herredsgartneren var som snarest innom botanikken, men med lite hell. For mens Eiker hadde sine eikeblad og Lier sine epleblomster, var det lite originalt å finne blant Modums urter, blomster og trær. Men hva var så Modum-bygdas viktigste kjennetegn. «Elvene!» – sa jeg. «Modum er et elvelandskap!» Dermed satte trønderen i gang med å deklamere Herman Wildenvey!

Elvens sølvblanke renne,
hilser fra månenetter.
Vakrere bygd enn denne
skal du vel lete etter.
Øyet dugges ved det du ser;
Hva kan du ønske mer!

«Hvor i hu- har du det der fra?» spurte jeg, temmelig forundret. «Det er i fri hukommelse etter Egil Formo,» sa Ovid. «I festlig lag hendte det at han ble grepet av lokalpatriotisme, og det kunne gi seg lyriske utløp». Innvendinger om at dette heller kunne være inspirert av elva ved Mjøndalen og der omkring, ble avvist med henvisning til ovennevnte lokalpatriot. Dette var et leilighetsdikt den godeste Hermann hadde kommet med under et hyggelig besøk på Modum! Diktet ble tatt med i begrunnelsen for elvene som sølvfargede strenger, i de to tidligere konkurrenters vinnerutkast. Såpass hadde vel moinger vært ute i måneskinn, mente vi, at de kunne gjenkjenne både

Kommunevåpenet.

Modums godkjente kommunevåpen; «dannet med bølgesnitt i 45 grader på våpenet fra heraldisk venstre på blå bunn». Den ønskede koboltfargen ble avvist med at den avvek for mye fra «heraldisk blå».

Uttegnet av Maj Kristin Storø.

Simoa, Snarumselva og Drammenselva i kommunevåpenet!

For å gjøre en lang historie kort: Ved kongelig resolusjon av 15. mars 1985 fremmet av Kommunal og arbeidsdepartementet ble våpen og flagg for Modum kommune godkjent. Kommunevåpenet slik: I «blått en sølv trillingstreng, skråstilt venstre høyre, dannet ved bølgesnitt». I flagget var sølv erstattet med hvitt i trillingstrengene. Heraldisk korrekt utforming ble utført av grafisk designer Maj Kristin Storø.

Ordførerkjeden

Det er kanskje glemte da en fikk kommunevåpen med merker og flagg, var det sentralt plasserte motivet på ordførerkjeden, utformet som en inngang til ei gruve, i sin tid gitt kommunen fra Blåfargeverket, vel for å promotere dette. Litt uhøytidlig assosiert kan dette ligne en tanngard. Slik det ser ut for Kommune-Norge for tida, trenger nok mange kommuner ordførere som kan bite fra seg. Derfor er kanskje ordførerkjeden grei som den er, til så lenge!

Anamorphic.

Kommunevåpenet som «visuelt flash»! Spenstig ny vri på motivet! Utformet av industridesigner Eva Tøftum og grafisk designer Tone Bergan, praktisk utført av Modum Glassindustri og Simostranda Stav og Laft. Bildet er fra prøveoppstillingen 28.10.2013.